ART EXHIBITION CATALOGUES REPUBLISHED ON MICROFICHE

Published on microfiche by:

Chadwyck-Healey Ltd
20 Newmarket Road
Cambridge CB5 8DT
England

Somerset House
417 Maitland Avenue
Teaneck NJ 07666
USA

Date of publication and production of master: 1980

Series: The purpose of this series is to make available those catalogues that have lasting interest through their text or their illustrations. Catalogues and cumulations of titles in the series are available from the publishers.

Serial numbers: Each title is identified by a three-part serial number. The first part of the serial number designates the sales list in which the title was first announced. The second part indicates the agent of publication, i.e. the museum, gallery or organisation that was responsible for the publication of the catalogue. The third part of the serial number is the number allotted to that title.

Copyright: The microfiche edition is the copyright of Chadwyck-Healey Ltd.

Technical data

Producing laboratory: NCR Corporation, 5011 Herzel Place, Beltsville, Maryland, USA.

Location of original: National Gallery of Art, Washington D.C.

Man Ray

NATIONAL GALLERY OF ART
U. S. A.

11-12-71

Man Ray

man ray 24 september _ 7 november 1971

museum boymans van beuningen rotterdam

De tentoonstelling zal na Rotterdam ook worden gehouden in het Musée National d'Art Moderne, Parijs gedurende de maanden januari-februari 1972 en in het Louisiana Museum, Humblebaek (Denemarken) in maart-april 1972.

N
44
R27
R6

inleiding

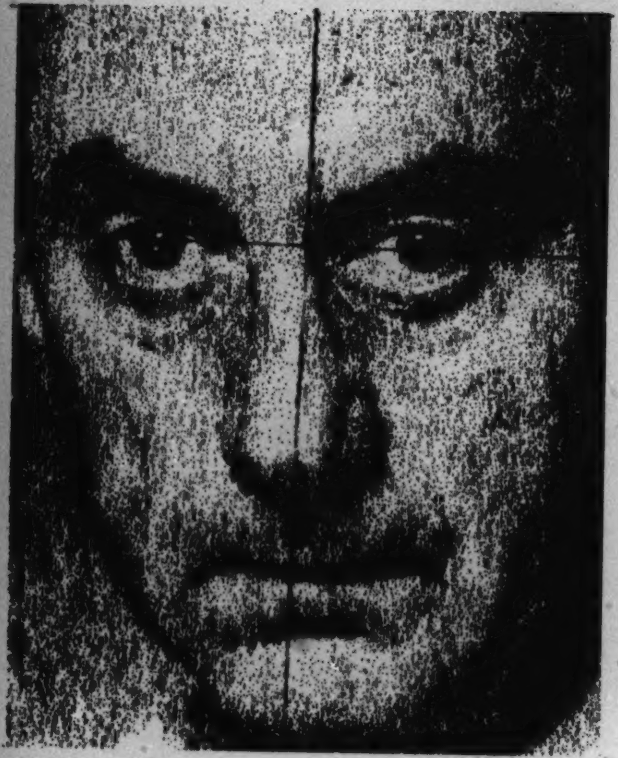

Wie een speurtocht onderneemt in de talrijke publicaties, pamfletten, vlugschriften en tijdschriften, van langere of kortere leefduur, die sedert 1915 de activiteiten van Dada en Surrealisme begeleid hebben, bemerkt al spoedig dat enkele namen domineren: Tzara, Breton, Picabia, Marcel Duchamp, Arp, Ernst. Zij verbonden de litteraire wereld met die van de schilderkunst. Telkens weer komt ook de naam van Man Ray voor, bescheiden, vaak zonder commentaar bij afbeeldingen - soms zeer slecht gereproduceerd - van de foto's die hij in die tijd maakte (1920-1930). Portretten van vrouwen, van kunstenaars, foto's naar objecten, die hij speciaal ontwierp om ze te fotograferen, van Rayografieën of van stukken uit zijn films geknipt. Oude plaatjes, die ons treffen en bijzonder boeien door hun actueel karakter. Zij bewijzen dat Man Ray een voorloper is geweest.

Zo zien we b.v. dat het principe van de 'emballage' en 'empaquetage', waarmee we vertrouwd raakten vooral door de kunst van Christo, reeds in het begin van de twintiger jaren door Man Ray werd toegepast (zie het 'Raadsel van Isidore Ducasse', cat.nr. 143). In de metamorfose, die hij de klassieke buste van een Venus laat ondergaan, ontdekken we elementen die we terugvinden bij Magritte, bij Dali. Geïsoleerde en sterk vergrote lippen, die we uit de amerikaanse- en engelse Pop-art kennen, vormen het centrale thema van het schilderij 'Observatoriumtijd - de geliefden', dat Man Ray in 1932-'34 maakte.

Reeds heel vroeg komen we op groepsfoto's het ernstige, melancholieke, spirituele gezicht van Man Ray tegen, temidden van de dadaïsten en surrealisten, schilders en dichters. Hij maakt deel uit van de groep. Hij is overal bij en tussen. Hij werkt met en voor zijn bentgenoten. André Breton, Paul Eluard, Marcel Duchamp gebruiken hetgeen hij maakt om hun publicaties te illustreren. Man Ray was één van de actiefste en trouwste aanhangers van de beweging.

Men weet dat hij in New York met Duchamp en Picabia de eerste avant-garde groep in dadaïstische zin vormde.

Library
National Gallery of Art
Washington, D. C.

Deze beweging onderscheidde zich, zowel door de herkomst als door de geest, van de avant-garde bewegingen, die kort vóór en onmiddellijk ná de oorlog van 1914 in Europa ontstonden.

De activiteiten van de fotograaf-pionier Alfred Stieglitz en de grote 'Armory Show' van 1913 hadden in New York een artistieke sfeer geschapen, die vooral na de komst van Marcel Duchamp, Picabia e.a. in 1915, bevruchtend kon werken.

De jonge Man Ray, als schilder begonnen, beïnvloed door het cubisme, en gefascineerd door de collagetechnieken, ging zich weldra voor de fotografie, in avant-gardistische zin, interesseren, technisch en esthetisch. Zo vond hij de 'Rayografie' uit (foto gemaakt zonder toestel, uitsluitend door de werking van het licht). Hij werkte soms samen met Duchamp. De zo ontstane vriendschap tussen de beide kunstenaars zou duren tot de dood van Duchamp.

Wanneer Man Ray na de oorlog in 1921 zich in Parijs gaat vestigen, begint de tweede fase van zijn esthetische evolutie. Evenals hij, zochten een aantal belangrijke amerikaanse en engelse schrijvers (Eliot, Ezra Pound, Joyce, Gertrude Stein, Sherwood Anderson, Alice B. Toklas e.a.) het klimaat van het na-oorlogse Parijs. Onze kennis van dit internationale milieu en van zijn betekenis voor onze eeuw zal pas betrouwbaar zijn als een diepgaand onderzoek zal zijn gemaakt van de invloed die deze amerikaans-engels-franse fusie gehad heeft op de beeldende kunst en de letterkunde.
Man Ray werd hun fotograaf en die van vele kunstenaars, evenals van de modekoning Paul Poiret. Dit verklaart misschien waarom tegen zijn zin en later tot zijn verdriet, zijn overige productie (schilderijen, collages, tekeningen, objecten) verwaarloosd werd en vrijwel onbekend bleef. Als fotograaf was hij inderdaad internationaal beroemd, maar de kritiek en de verzamelaars schonken weinig aandacht aan de schilder en de uitvinder van objecten.

De niet te voorziene ontwikkeling van de kunst en de functie die het 'object', vooral in de laatste tien jaar, inneemt in het werk van de hedendaagse kunstenaars heeft de houding tegenover Man Ray en zijn werk grondig gewijzigd. Zij heeft, terecht, maar wel laat, met een vertraging van circa dertig jaar, de erkenning gebracht van één begaafde, intelligente en gevoelige kunstenaar met een uiterst rijke verbeelding die niet romantisch-regressief is, maar op verfijnde en speelse manier steeds op de actualiteit gericht blijft. Man Ray is één van de stoutmoedigste baanbrekers van de kunst van onze tijd.

De verspreiding van de werken van de kunstenaar over de beide continenten heeft wel enkele moeilijkheden veroorzaakt bij het verwezenlijken van deze tentoonstelling. Toch hopen de organisatoren erin geslaagd te zijn een vrij volledig beeld van Man Rays werk te geven. Met dit doel voor ogen hebben zij rekening gehouden met de begrijpelijke wens van de kunstenaar niet vertegenwoordigd te worden met een tentoonstelling waarin de fotografie de belangrijkste plaats zou innemen.

Onze dank gaat uit naar allen die hun welwillende hulp verleenden bij het tot stand komen van deze tentoonstelling. In de eerste plaats naar de kunstenaar zelf, die niet alleen een groot aantal werken heeft afgestaan, maar ook steeds bereid was nauwkeurige inlichtingen te verschaffen. De zeer persoonlijke boodschap die hij voor deze catalogus schreef is een ontroerend document over de mens en de kunstenaar Man Ray. We zijn hem hiervoor zeer erkentelijk.

Wij danken verder alle collega's en verzamelaars in binnen- en buitenland, die ons hun werken toevertrouwden. De heer Arturo Schwarz moet in het bijzonder genoemd worden op grond van het belangrijke documentatiemateriaal, dat hij ter beschikking stelde.
De tentoonstelling is het resultaat van een internationale goodwill en samenwerking, en naar wij vertrouwen, ook in dit opzicht een waardige afspiegeling van het leven en het werk van de kunstenaar.

Renilde Hammacher-van den Brande

Exch. Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam 11-9-71

introduction

Si l'on étudie les nombreuses publications, revues, pamphlets, feuillets, qui depuis 1915 - pendant des périodes plus ou moins longues - ont accompagné les activités Dada et Surréalistes, on constate tout d'abord que certains noms dominent la scène: Tzara, Breton, Picabia, Marcel Duchamp, Arp, Ernst. Ceux-ci reliaient les activités de la littérature à celles de la peinture. Souvent aussi on voit apparaitre le nom de Man Ray, cité fréquemment mais discrètement, sans commentaires accompagnant des réproductions - parfois mal imprimées - de belles photos qu'il faisait à l'époque (1920-1930): portraits de femmes, portraits d'artistes, photos d'objets éphémères qu'il inventait, de Rayographes ou de parties découpées de ses films. Réproductions anciennes qui nous intéressent et fascinent particulièrement par leur caractère actuel. Elles nous confirment que Man Ray a été un précurseur. Elles nous rappellent p.e. que le principe des 'emballages' ou 'empaquetages', devenu familier par l'art de Christo, fut déjà appliqué par Man Ray au début des années vingt (voir 'L'Enigme d'Isidore Ducasse' cat. no. 143). Dans la métamorphose que Man Ray fait subir au torse classique d'une Vénus, nous découvrons des intentions qui se retrouveront chez Magritte, chez Dali. L'image d'une bouche isolée et immense, chère aux artistes-pop américains et anglais, fait le sujet du célèbre tableau de Man Ray 'A l'heure de l'observatoire - les amoureux' de 1932-'34.

Sur les photos du groupe dadaiste et surréaliste, peintres et poètes, nous rencontrons, très tôt déjà, le visage mélancolique, spirituel et un peu austère de Man Ray. Il fait partie de la bande ! Il travaille avec et pour ses amis; il a illustré de ses collages, dessins et photos, de nombreuses oeuvres d'André Breton, de Paul Eluard, de Marchel Duchamp, de Robert Desnos. Il a été un des membres les plus actifs et les plus fidèles du mouvement. On sait qu'à New York, il fut un des fondateurs (avec Marcel Duchamp et Picabia) du premier groupe d'avant-garde, dans lequel on pressent déjà l'esprit Dada. Ce mouvement avait son originalité qui le distinguait des mouvements contemporains qui, en Europe, ont précédé et immédiatement suivi la guerre de 1914.
Les activités du photographe-pionnier Alfred Stieglitz et

la grande exposition 'Armory Show' de 1913 avaient créé à New York un climat artistique, qui surtout après l'arrivée de Marcel Duchamp, de Picabia e.a. aux Etats-Unis en 1915, devait commencer à produire ses effets.

Le jeune Man Ray, ayant débuté comme peintre, inspiré par le cubisme, fasciné par la technique des collages, s'intéressa bientôt à la photographie. Il expérimentait techniquement et esthétiquement. Ainsi fit-il la découverte de la 'Rayographie' (photo faite sous l'unique action de la lumière, sans appareil photographique). Il réalisa certaines oeuvres en collaboration avec Marcel Duchamp, avec qui il se lia d'amitié, amitié qui durera toute sa vie.

Quand après la guerre, en 1921, Man Ray vint s'installer définitivement à Paris, la deuxième phase de son évolution artistique commença. Comme lui, nombre d'écrivains célèbres, américains et anglais (Eliot, Ezra Pound, James Joyce, Gertrude Stein, Sherwood Anderson, Alice B. Toklas) s'étaient épris de l'ambiance du Paris d'après guerre et étaient venus s'y fixer. Pour connaître vraiment la signification de ce milieu international il faudrait tout d'abord qu'une étude approfondie soit faite de l'influence que cette combinaison spirituelle americano-anglo-française a exercé sur l'art et la littérature de notre siècle.

Peu après son arrivée à Paris Man Ray devint le photographe attitré de ces artistes, il fut aussi celui du roi de la mode Paul Poiret. C'est ainsi que, contre son gré, et plus tard à sa grande détresse, son autre production (peintures, collages, dessins, objets) resta longtemps négligée, voir presque inconnue. Comme photographe, en effet, il jouissait d'une réputation internationale, mais les critiques et les collectionneurs boudaient le peintre et l'inventeur d'objets. Personne ne se rendait vraiment compte de l'étonnante diversité de sa production.

Grâce à l'imprévisible développement des mouvements artistiques et à l'intérêt croissant, que depuis une décennie les artistes ont porté à l'objet, l'attention du public s'est tournée vers Man Ray. Actuellement son oeuvre toute entière a acquis droit de cité. Avec un retard de trente ans environ on a enfin reconnu cet artiste doué, intelligent et sensible, dont l'imagination raffinée n'est nullement romantique ni régressive, mais tournée toujours vers le présent et profondément créatrice. Man Ray a été un des plus audacieux inventeurs de l'art de notre temps.

La dispersion des oeuvres de l'artiste dans les collections des deux continents n'a pas été sans causer quelques difficultés aux organisateurs de l'exposition. Ils espèrent néanmoins être parvenus à présenter de l'oeuvre de Man Ray une image assez complète. Dans le même esprit, ils ont tenu compte du légitime désir de l'artiste de ne pas être représenté par une exposition, où son oeuvre de photographe tiendrait une place prépondérante. Il est certain que la photographie et ses possibilités poétiques ont joué un rôle important dans les premières préoccupations de Man Ray, mais celles-ci l'ont conduit à nous offrir une oeuvre d'une vaste étendue et d'une riche diversité.

Cette exposition est le résultat d'une bonne volonté et d'une collaboration vraiment internationale.
Je me fais l'interprête de la Direction du Musée en remerciant tous ceux qui nous en ont permis la réalisation. Notre gratitude va, en premier lieu, à l'artiste. Son appui et ses conseils ont grandement facilité notre tâche. De plus, il a consenti à nous céder un grand nombre de ses oeuvres. Le message très personnel qu'il a écrit pour le catalogue s'adresse au visiteur de cette exposition. Ces quelques lignes constituent un document émouvant sur l'homme et sur l'artiste. Merci Man Ray, merci Juliette !

Nous remercions chaleureusement les collègues conservateurs de Musées, les collectionneurs et les directeurs de galeries d'avoir bien voulu nous confier leurs oeuvres.

Nous savons gré à Monsieur Arturo Schwarz qui nous a fait bénéficier de son importante documentation et nous a permis d'enrichir le catalogue en mettant gracieusement à notre disposition un certain nombre de clichés.
A tous nos plus sincères remerciements.

Renilde Hammacher-van den Brande.

bruikleengevers

prêteurs

De tentoonstelling kwam tot stand dankzij de bruiklenen afgestaan door Man Ray en de volgende Musea, Galerieën en particuliere verzamelaars

België	Monique en Sylvain Perlstein, Antwerpen
Frankrijk	Monsieur Jean Leymarie, Conservateur en chef du Musée National d'Art Moderne, Parijs
	Monsieur Jean Adhémar, Conservateur en chef du Cabinet des Estampes de la Bibliothèque Nationale, Parijs
	Monsieur G. Blin, Directeur de la Bibliothèque Littéraire Jacques Doucet, Parijs
	Monsieur François Chapon, Conservateur de la Bibliothèque Littéraire Jacques Doucet, Parijs
	Monsieur Georges Visat, Editions G. Visat, Parijs
	Monsieur Marcel Zerbib, Parijs
Groot Brittannië	Miss Erica Brausen, Hanover Gallery, Londen
	Sir Roland A. Penrose, Londen
Italië	Monsieur Guiseppe Bozzoni, Milaan
	Dott. Graziano Laurini, Milaan
	Monsieur G. Marconi, Studio Marconi, Milaan
	Monsieur Gian C. Montebello, Milaan
	Prof. Guido Rossi, Milaan
	Monsieur Arturo Schwarz, Galleria Schwarz, Milaan
	Monsieur Cesare Tosi, Milaan
	Monsieur Sergio Tosi, Milaan
	Madame Milena Milani, Savona
	Monsieur Luciano Anselmino, Galleria d'Arte Il Fauno, Turijn

Nederland	Edition Unida, Den Haag
Verenigde Staten	Dr. and Mrs. S. Elliott Harris, Baltimore
	Mr. and Mrs. Julien Levy, Bridgewater, Conn.
	Mr. Morton G. Neumann, Chicago
	Mr. and Mrs. Maurice Vanderwoude, Great Neck, N.Y.
	Mr. Thomas M. Messer, Director of the Solomon R. Guggenheim Museum, New York
	Mr. William S. Lieberman, Director of the Museum of Modern Art, New York
	Miss Betsy Jones, Associate Curator Painting and Sculpture of the Museum of Modern Art, New York
	Mr. A Ekstrom, Cordier & Ekstrom, Inc., New York
	Mr. Leo W. Farland, New York
	Mr. and Mrs. Melvin Jacobs, New York
	Mrs. Patricia Kane Matisse, Pierre Matisse Gallery, New York
	Mr. Evan H. Turner, Director of the Philadelphia Museum of Art, Philadelphia
	Mr. John Tancock, Associate Curator of 19th and 20th Century Sculpture of the Philadelphia Museum of Art, Philadelphia
	Mrs. Frida Richter, Southbury, Conn.
	Mr. J. Daniel Weitzman, Southampton, N.Y.
Zweden	Mr. K. G. P. Hultén, Director Moderna Museet, Stockholm
Zwitserland	Gimpel & Hanover Galerie, Zürich
	Moderna Kunsthandels Anstalt, Zürich

en enkele particuliere verzamelaars, die er de voorkeur aan geven anoniem te blijven

Introduction au genie de Man Ray

Que peut-on dire d'un inventeur ? rien, sinon, ce qu'il a inventé. Or, Man Ray est l'un des inventeurs du XXème siècle. Pas seulement parce qu'il a inventé le procédé de la *rayographie*, mais parce qu'il a imposé, par chacune de ses oeuvres, une attitude nouvelle à l'égard du monde et de la vie (donc, de l',,art''). On ne s'en est aperçu que fort tard, parce que Man Ray, qui a réalisé de nombreuses photographies, a été longtemps considéré comme photographe. On a en effet longtemps confondu le génie d'un homme avec la seule originalité des produits de son travail: or, le génie commence *au-delà* de la production, au moment où le travail n'est plus, en lui-même, ce qui donne *sens* à cette production. Man Ray a travaillé, mais ce n'est pas son travail qui fait de lui ce qu'il est: peut-être son dédain du travail, ou sa paresse, sont-ils des explications plus claires de son génie. Car Man Ray a donné l'exemple magnifique, et incomparable, de la *facilité*. Rien de ce qu'il a fait ne porte la trace de l'effort, ou de la douleur. Les choses de son oeuvre, qu'elles relèvent aujourd'hui de l'art ou non, ne sont que des exemples de facilité communicables pour tous. Aussi, et cela fait partie de sa gloire, a-t-il été copieusement imité, pillé, parodié. Ce qui veut dire que le ,,grand individu'' qu'il est a établi des points communs plus nombreux avec les autres que ceux qui se soucient, par altruisme ou par désir de publicité immédiate, d'adapter leur langage à celui de leur entourage. Les *exceptions* exercent une action collective beaucoup plus grande que les théoriciens de la communication de masse ... Et un inventeur, qu'il fasse de l'art, de l'anti-art ou des mathématiques, n'est jamais rien d'autre qu'une exception historique, qui *fait* l'histoire.

Les détails de sa biographie sont à eux seuls très significatifs, parce qu'on le voit se mettre lui-même hors jeu de la ,,normalité'', non seulement par ses décisions et ses initiatives propres, mais par une sorte de consentement particulier à la chance et au hasard. Il ne s'agit pas, ici, de répéter ce que disent les notices biographiques à la fin, ou au début de tous les catalogues de peintres, mais de montrer en quoi Man Ray s'est laissé guider par ce qu'on appelle ,,la vie'', et qui n'est rien d'autre qu'une nécessité plus forte que la volonté. Un individu ne devient exceptionnel qu'en cessant de se croire le seul maître de son destin. J'ai dit, au sujet de Man Ray, que les ,,femmes'', et ce qu'elles entrainent dans leur sillage, l'avaient entrainé, préparé et initié à une sorte de science de la recherche à l'aveuglette, où les critères esthétiques du goût et de la mode comptaient le moins. Son oeuvre dessine la trajectoire de ces rencontres, où les amis font jaillir la plus grande lumière intellectuelle, mais où les femmes alimentent le feu quotidien, l'ardeur du défi permanent. Il n'est peut-être pas inutile de préciser qu'une femme (Adon Lacroix) l'initia aux Etats-Unis, en 1913, à la poésie de Rimbaud et de Lautréamont. Et que deux ans plus tard, il devenait l'ami de Duchamp, et exposait pour la première fois ses oeuvres dans une galerie. C'est tôt. Cela donne même une sorte de vertige, quand on pense à l'ignorance générale dans laquelle on tenait encore, à cette époque, dans les pays de langue française, l'oeuvre de ces deux poètes renversants.

Mais cela non plus n'explique pas le génie. Il y faut des dispositions singulières. On ne sait de quoi elles sont faites. Et les obstacles qui l'empêchent de se développer sont toujours plus nombreux, dans une vie d'homme, que les occasions de le faire éclater au grand jour. La vie quotidienne est triste, et rapetissante: les humiliations, les malentendus y ont plus d'importance que les moments de communication forte et heureuse. Man Ray, qui semble un petit homme, et qui ne parle jamais très haut, a cependant vaincu tous ses obtacles, les uns après les autres. Il est aujourd'hui reconnu, dans le monde entier, comme l'un des maitres du XXème siècle. Sans l'amitié de Breton, d'Aragon, de Marcel Duchamp et de quelques autres, cela n'eût peut-être été possible de son vivant. Mais comme on trouve Man Ray à l'origine de Dada, et à l'origine du surréalisme, nul ostracisme (sauf celui, absolu, d'une dictature culturelle), n'aurait pu l'éliminer définitivement du *grand jeu* dont il est peut-être *la boule*, et dont Marcel Duchamp a peut-être été *la roulette*. Je me souviens, en tout cas, de la très grande admiration qu'il inspirait à André Breton, et de l'affectueuse complicité qui le liait à Duchamp. De telles amitiés, à travers toutes les disputes idéologiques, ne se maintiennent pas jusqu'au bout par hasard, et si Aragon (qui a fait reproduire, en 1930, son collage ,,Théâtre'', dans ,,La Peinture au défi'', et qui a défini la ,,rayographie'' comme une ,,opération philosophique'', ,,sans rapport réel avec la photographie'') demeure aujourd'hui l'ami et l'admirateur de Man Ray, ce n'est pas par hasard non plus.
Le génie de Man Ray a peut-être consisté, sans qu'il le veuille, à concilier les exigences négatives et destructrices de Dada avec les exigences créatrices et révolutionnaires du surréalisme. Mieux que Max Ernst, il est en effet passé de l'un à l'autre sans déchirement, ni contradiction flagrante. Il a simplement poursuivi son étoile dans toutes les circonstances, une étoile flottante, une étoile qui appartient autant au règne de l'eau qu'au règne de l'air, mais une étoile unique, où les contradictions semblent s'annuler. Il n'est, par exemple, que de comparer les tableaux ,,abstraits'' de Man Ray à ses tableaux ,,figuratifs'' pour découvrir qu'entre eux, il n'y a même pas de passage d'une période à l'autre: les ,,rayographies'' sont contemporaines de certains portraits, et les ,,objets'' traversent toute cette oeuvre comme les personnages d'une comédie où l'on parlerait tous les langages à la fois. A la limite, le danger couru secrètement par Man Ray serait celui de la confusion, ou du manque de rigueur. Mais *par rapport à quelles règles ?* A cet égard, il est plus proche de Picabia que de Max Ernst, que d'Arp, et que

de Duchamp lui-même. Peut-être est-il, avec ce dernier, le seul homme de cette génération (Picabia est né en 1879, Man Ray en 1890) qui ait défié tous les systèmes esthétiques, y compris ceux que l'on pourrait créer à partir d'une anti-esthétique généralisée. Quant à moi, je n'ai pas de plus grand hommage à lui rendre que celui-là. Et j'aimerais bien que certains de ceux qui ont considéré son oeuvre comme un „modèle possible" jouissent de la même liberté que Man Ray à l'égard d'eux-mêmes. La tentation de *faire beau* (ou de „faire le beau", comme un chien) n'est pas toujours évitable, mais elle ne saurait justifier aucune concession dans ce domaine. Peut-être ne l'a-t-on jamais véritablement condamnée, puisque la véritable beauté, qui est accidentelle, apparait toujours précisément là où on s'attendait le moins à la trouver. Et si l'on a fini par découvrir la beauté des collages et des peintures de Man Ray, je dis que c'est par cette sorte de hasard historique incompréhensible qui stupéfie jusqu'aux peintres eux mêmes. Man Ray, comme tous les poètes de la peinture, permet mieux que personne de prendre conscience de ce genre de contradictions.

„Man Ray, écrivait Aragon dans „La Peinture au défi", est pris à un défi bien particulier: imiter la photographie avec la peinture, et imiter la peinture avec la photographie, passant ainsi de „Vu" à Renoir." Cette seule phrase montre bien le caractère prophétique du travail et des préoccupations de Man Ray, puisque les peintres et les photographes sont tous occupés de ces problèmes aujourd'hui. Il n'y a pas d'image absolue, il n'y a pas de meilleure image possible de rien. Les images se contestent les unes les autres, comme les mots, et si l'on peut s'étonner que la peinture ne soit pas morte depuis l'abandon qu'en a fait Marcel Duchamp, cela tient précisément à cela, qui perpétue partout des questions sans réponse. Les peintres n'ont pas abandonné la peinture, même ceux qui, comme Man Ray, ont cherché à imiter la photographie, ou à se servir des procédés de reproduction photographique à des fins picturales, parce que les opérations mentales que mettent en jeu l'organisation ou la désorganisation des images ne sont pas supprimables. A la limite, abolir la peinture, ce serait abolir la pensée visuelle: les tableaux continuent de s'engendrer dès qu'on ferme les yeux, dès qu'on rêve. Cela ne veut dire que Man Ray ait une responsabilité particulière dans la survie de la peinture à elle-même, puisqu'il ne l'a nullement privilégiée aux dépens des autres formes d'expression ou de communication visuelle. Mais il a rendu l'immense, l'inappréciable service qui consiste, pour un peintre, à montrer que la peinture n'est pas une fin en soi, qu'elle n'est en aucun cas suffisante, et qu'on peut s'en passer aisément. Et le nombre de ceux qui ont tenu compte de cette leçon de liberté prouve que l'histoire lui a donné raison, et que l'ambition surréaliste, qui consistait à généraliser les chances de génie pour tous, a déjà atteint l'un de ses buts les plus lointains. Ce qui ne veut pas dire que *l'art a cessé d'être individuel*, mais que ce sont des hommes et des oeuvres „archi-individualistes", comme le furent Duchamp et Picabia, et comme le sont aussi Man Ray et Max Ernst, qui ont fait de l'individualité de l'art quelque chose de nouveau, de tournoyant, et de *contagieux*. La pensée qui passe à travers les oeuvres les plus individuelles, les plus exceptionnelles, a toujours un sens général, et ses conséquences peuvent, tôt ou tard, devenir universelles. En ce sens, Man Ray, „irréductible individualiste", n'a pas d'autre philosophie que celle qui nous fait découvrir les structures communes de tout ce qui est exceptionnel. Avec lui, ce que les surréalistes ont appelé le „communisme du genie" est devenu la réalité quotidienne de la vision: une femme nue, vue de dos, une pomme sur une table, quelques bouts de papier, des ciseaux, une vis, de la ficelle, une baguette de pain, une balance, un vieil appareil de photo (n'importe lequel, le plus simple fait l'affaire), et la présence de Juliet à ses côtés: cela suffit à Man Ray pour inventer un royaume de fascination, une terre de rêves, où les tableaux ne sont là que pour orner un château imaginaire, le château d'Otrante, par exemple, ou les souterrains de la Bastille qui gonflent encore l'asphalte de la place, à certaines heures de la nuit, ou, bien entendu, le château de La Coste ,où le marquis de Sade s'était inventé un décor qui prophétisait à lui seul toutes les peintures de Delvaux. Jamais la poésie n'aura plus innocemment triomphé des préjugés et de l'indifférence générale qu'elle l'a fait dans la vie de Man Ray. Son génie consiste à nous avoir prouvé ceci, que les hommes oublient toujours, et qui définit leur seule liberté véritable dans l'histoire:

AVEC RIEN, CHACUN PEUT TOUT FAIRE.

Paris, le 5 juin 1971 — Alain Jouffroy

Inleiding tot het genie van Man Ray

Wat kan men over een uitvinder zeggen ? Niets, behalve dat hij uitgevonden heeft. Welnu, Man Ray is een van de uitvinders van de XXste eeuw. Niet alleen omdat hij het procédé van de rayografie heeft uitgevonden, maar omdat hij door elk van zijn werken tot een nieuwe instelling heeft genoopt ten opzichte van de wereld en van het leven (en dus van de „kunst”). Men heeft dit eerst heel laat ingezien, daar Man Ray, die talrijke foto's heeft gemaakt, lange tijd als fotograaf werd beschouwd. Lang heeft men inderdaad uitsluitend de oorspronkelijkheid van de producten van iemands arbeid verwisseld met zijn genie - terwijl het genie boven het productie-proces uit stijgt en begint op het moment waarop het werk op zichzelf niet meer het criterium is dat zin geeft aan de productie. Man Ray heeft gewerkt, maar het is niet zijn arbeid die van hem maakt, wat hij is: misschien zijn z'n minachting voor werken, z'n luiheid, de duidelijkste verklaringen voor zijn genie. Want Man Ray heeft het onvergelijkelijke en schitterende voorbeeld gegeven van „het moeiteloze”. Niets van hetgeen hij heeft gedaan vertoont een spoor van inspanning of pijn. Of de dingen die hij vervaardigd heeft nu nog met kunst te maken hebben of niet: het zijn voorbeelden van een moeiteloos scheppen, die voor iedereen toegankelijk zijn. Hij is dan ook - en dit maakt deel van zijn roem uit - overvloedig nagebootst, geplunderd, belachelijk gemaakt. Dit wil zeggen dat de grote persoonlijkheid die hij is talrijker punten van gemeenschap met anderen heeft weten te bereiken dan al diegenen die uit altruïsme of uit verlangen naar directe publiciteit er voor zorgen hun taal aan te passen aan die van hun omgeving. De *uitzonderingen* oefenen een veel groter collectieve werking uit dan de theoretici van de massa-communicatie. En een uitvinder, of hij nu kunst, anti-kunst of wiskunde bedrijft, is nooit iets anders dan een historische uitzondering, die historie maakt.

De details van zijn biografie zijn op zichzelf reeds zeer kenmerkend, omdat men ziet hoe hij zich buiten de spelregels van het „normale” plaatst, niet alleen door zijn eigen beslissingen en initiatieven, maar ook door een soort bijzondere instemming met het toeval en het lot. Het gaat er hier niet om te herhalen wat de biografische aantekeningen aan het eind of aan het begin van alle catalogi van kunstenaars zeggen, maar om aan te tonen in hoeverre Man Ray zich heeft laten leiden door wat men „het leven” noemt, wat niets anders is dan een noodzaak, sterker dan de wil. Een individu wordt slechts uitzonderlijk door zich niet meer de enige meester te wanen van zijn lot. Ik heb met betrekking tot Man Ray gezegd dat vrouwen, en al wat zij in hun kielzog meevoeren, hem hebben gebracht tot en voorbereid op, hem hebben ingewijd in een soort wetenschap van zoeken op goed geluk, waarin esthetische criteria van smaak en mode het minst tellen. Zijn werk beschrijft de baan van deze ontmoetingen, waarbij vrienden het grootste intellectuele vuur doen ontvlammen, maar vrouwen het dagelijkse vuur voeden, de gloed van de permanente uitdaging. Het is misschien niet zonder zin te preciseren dat een vrouw (Adon Lacroix) hem in de Verenigde Staten, in 1913, inwijdde in de poëzie van Rimbaud en Lautréamont. En dat hij twee jaar later bevriend raakte met Duchamp en voor het eerst zijn werk tentoonstelde in een kunsthandel. Dat is vroeg. Men krijgt zelfs een soort duizeling wanneer men denkt aan de algemene onbekendheid in die tijd met het werk van deze beide opzienbarende dichters in de frans-talige landen.

Maar ook dit verklaart het genie niet. Er zijn bijzondere geaardheden voor nodig. Men weet niet waaruit die bestaan. En de obstakels die het genie beletten zich te ontwikkelen zijn in een mensenleven altijd veel talrijker dan de mogelijkheden het te laten schitteren in het volle daglicht. Het leven van alle dag is triest en kleingeestig: de vernederingen, de misverstanden spelen er een belangrijker rol in dan de ogenblikken van een krachtige en gelukkige communicatie. Man Ray, die een nietig mannetje lijkt te zijn, en die nooit heel hard spreekt, heeft niettemin alle hinderpalen, de een na de ander, overwonnen. Hij wordt thans, in de gehele wereld, erkend als een van de meesters van de XXste eeuw. Zonder de vriendschap van Breton, Aragon, Marcel Duchamp en enkele anderen zou dit tijdens zijn leven misschien niet mogelijk zijn geweest. Maar zoals men Man Ray aantreft bij de oorsprong van Dada en bij die van het surrealisme, zo zou géén ostracisme (behalve het absolute scherven-gericht van een culturele dictatuur) hem definitief kunnen verwijderen van de hoofdtafel van het spel, waarin hij misschien het ivoren balletje is, en waarin Marcel Duchamp misschien de ronddraaiende schijf is geweest. Ik herinner me in elk geval de zeer grote bewondering die hij André Breton inboezemde, en de toegenegen medeplichtigheid die hem met Duchamp verbond. Dergelijke vriendschappen houden niet bij toeval, door alle ideologische onenigheden heen, tot het einde toe stand, en wanneer Aragon (die in 1930 Man Ray's collage „Théâtre” heeft afgebeeld in „La Peinture au défi”, en die de „rayografie” heeft gedefiniëerd als een „opération philosophique”, „zonder werkelijk verband met de fotografie”) nog vandaag een vriend en bewonderaar van Man Ray is, is dat evenmin toevallig.

Het genie van Man Ray heeft misschien, zonder dat hij het wilde, bestaan in het verzoenen van de negatieve en destructieve eisen van het dadaïsme met de creatieve en revolutionaire verlangens van het surrealisme. Beter dan Max Ernst is hij inderdaad van de eerste naar de laatste stroming overgegaan zonder innerlijke verdeeldheid en zonder flagrante tegenstrijdigheid. Hij heeft eenvoudig onder alle omstandigheden zijn ster gevolgd, een dwaalster, een ster die evenzeer aan het rijk van het water als aan het rijk van de lucht toebehoort, maar een unieke ster, waarin de tegenstrijdigheden elkaar schijnen op te heffen. Men behoeft bijv. slechts de „abstracte” schilderijen van

Man Ray te vergelijken met zijn „figuratieve" schilderijen om te ontdekken dat er tussen hen zelfs geen overgang bestaat van de ene periode naar de andere: de „rayografieën" zijn gelijktijdig met bepaalde portretten, en de „objecten" gaan door het hele werk heen als personages in een toneelstuk, waarin alle talen tegelijkertijd worden gesproken. In laatste instantie is het gevaar, waaraan Man Ray in 't verborgen bloot staat, dat van de verwarring of van een gebrek aan strafheid. *Maar ten aanzien van welke regels ?* In dit opzicht staat hij dichter bij Picabia dan bij Max Ernst, dan bij Arp en bij Duchamp zelf. Misschien is hij, met deze laatste, de enige van deze generatie (Picabia is in 1879 geboren, Man Ray in 1890) die alle esthetische systemen heeft getrotseerd, met inbegrip van die systemen, die men zou kunnen ontwikkelen uitgaand van een algehele anti-esthetiek. Ik voor mij kan hem geen groter eer bewijzen dan deze. En ik zou wel willen dat sommigen van diegenen, die zijn werk beschouwd hebben als een „mogelijk model", over eenzelfde vrijheid zouden beschikken ten opzichte van zichzelf als Man Ray. De verleiding mooi te doen (of om „mooi te zitten", als een hond) kan niet altijd worden vermeden, maar zou op dit gebied geen enkele concessie mogen rechtvaardigen. Misschien heeft men deze verleiding nooit werkelijk veroordeeld, daar de ware schoonheid, die toevallig is, altijd juist daar verschijnt, waar men haar het minst verwacht te vinden. En indien men tenslotte de schoonheid van de collages en van de schilderijen van Man Ray is gaan ontdekken, dan beweer ik dat dit komt door dat soort van onbegrijpelijk historisch toeval dat zelfs de schilders verstomd doet staan. Als alle dichters van de schilderkunst maakt Man Ray, beter dan wie ook, ons bewust van dergelijke tegenstrijdigheden.
„Man Ray", heeft Aragon in „La Peintura au défi" geschreven, „is in de ban van een heel bijzondere uitdaging: de fotografie te imiteren door de schilderkunst, en de schilderkunst te imiteren door de fotografie, waardoor hij van tijdschriften als „Vu" gaat naar Renoir". Deze ene zin toont goed het profetisch karakter van het werk en de gedachtenwereld van Man Ray, daar immers heden ten dage schilders en fotografen allemaal bezig zijn met deze problemen. Er bestaat geen „absoluut beeld" en er bestaat van niets het best mogelijke beeld. De beelden, de afbeeldingen bestrijden elkaar, evenals de woorden, en indien men zich erover kan verwonderen dat de schilderkunst niet dood is nadat Marcel Duchamp haar heeft laten varen, komt dit juist hierdoor, waardoor overal vragen zonder antwoord blijven rijzen. De schilders hebben de schilderkunst niet opgegeven, zelfs zij niet, die, zoals Man Ray, getracht hebben de fotografie te imiteren of gebruik te maken van fotografische reproductiemethoden voor schilderkunstige doeleinden, omdat de mentale verrichtingen die de organisatie of desorganisatie van beelden in het werk stellen niet onderdrukt kunnen worden. In laatste instantie zou het opgeven van de schilderkunst betekenen het opgeven van het visuele denken: zodra men de ogen sluit, zodra men droomt, blijven schilderijen ontstaan. Dit betekent niet dat Man Ray een bijzondere verantwoordelijkheid zou dragen voor het voortbestaan van de schilderkunst, daar hij haar op geen enkele wijze bevoorrecht heeft ten koste van andere vormen van expressie of visuele communicatie. Maar hij heeft de zeer grote, onschatbare dienst bewezen die er voor een schilder in bestaat aan te tonen dat de schilderkunst geen doel op zichzelf is, dat men in geen geval er mee kan volstaan en dat men er gemakkelijk zonder kan. En het aantal van hen, die met deze les in de vrijheid rekening hebben gehouden bewijst dat de geschiedenis hem gelijk heeft gegeven en dat het streven van het surrealisme, de kansen van het genie voor allen algemeen te maken, reeds een van zijn verst verwijderde doeleinden heeft bereikt. Dit wil niet zeggen dat de kunst opgehouden heeft individueel te zijn, maar wel dat „archi-individualistisch" werk en „archi-individualistische" figuren zoals Duchamp en Picabia waren en zoals ook Man Ray en Max Ernst zijn, van het individuele van de kunst iets nieuws hebben gemaakt, iets dat een ommekeer betekent en dat aanstekelijk werkt. De gedachte die de meest individuele, de meest uitzonderlijke werken bezielt, heeft altijd een algemene betekenis, en de consequenties ervan kunnen vroeg of laat universeel worden. In dit opzicht heeft Man Ray, de „onverbeterlijke individualist", geen andere filosofie dan die, welke ons de structuren laat ontdekken die gemeenschappelijk zijn aan alles wat exceptioneel is. Met hem is hetgeen de surrealisten het „communisme van het genie" genoemd hebben de dagelijkse werkelijkheid van het zien geworden: een naakte vrouw op de rug gezien, een appel op een tafel, enkele stukjes papier, een schroef, een touwtje, een stokbrood, een weegschaal, een oud foto-toestel (het doet er niet toe welk, het eenvoudigste is goed), en de tegenwoordigheid van Juliette naast hem: dit is voor Man Ray voldoende om een rijk van de bekoring, een land van dromen te verzinnen, waarin de schilderijen slechts dienen om een denkbeeldig kasteel te tooien, het kasteel van Otrante, bijv., of de ondergrondse ruimten van de Bastille die nog steeds op bepaalde uren van de nacht het asfalt van het plein doen opbollen, of, natuurlijk, het kasteel van La Coste, waar de Markies de Sade een decor had bedacht dat alleen reeds alle schilderijen van Delvaux voorspelde. Nooit heeft de poëzie op onschuldiger wijze gezegevierd over vooroordelen en algemene onverschilligheid dan in het leven van Man Ray. Zijn genie bestaat hierin, dat hij ons dit heeft bewezen, wat de mensen steeds vergeten en wat hun enige, werkelijke vrijheid uitmaakt in de geschiedenis:

MET NIETS, KAN EEN IEDER ALLES DOEN.

Parijs, 5 juni 1971 — Alain Jouffroy

PERSON TO PERSON

This exhibition is not addressed to the great public nor even to the few, the small number generous enough to accept the ideas of one individual.

This exhibition is presented from one person to only one other person, to you who are here.

I cannot think or feel in terms of numbers and I am incapable of collaborating with more than one other person.

The rest is simply a matter of mutual confidence.

Man Ray

1890
Wordt op 27 augustus in Philadelphia geboren.

1897
De familie verhuist naar New York.

1911
Hij maakt zijn eerste abstracte werk 'Wandtapijt' (cat.nr. 136) door stukjes stof uit een stalenboek aan elkaar te voegen en op doek te zetten.
Bezoekt vaak de fotograaf Alfred Stieglitz, die een galerie voor moderne kunst heeft, de 'Galerie 291'.

1912
Volgt modellessen tekenen aan het Ferrer Center in New York.

1913
Huwt Adon (Donna) Lacroix. Ze verhuizen naar Ridgefield, New Yersey, waar ze o.a. met de dichter Alfred Kreymborg, een kunstenaarsgemeenschap trachten op te richten.
Zijn vrouw, een française, die zelf ook schrijft en dicht, leert hem het werk kennen van enkele franse schrijvers, die toen nog nauwelijks bekend waren in Amerika: Rimbaud, Lautréamont, Barbey d'Aurevilly.
Bezoekt de 'Armory Show' in New York.
Werkt part-time op een reclamebureau in New York tot ca. 1919.

1915
Keert terug naar New York, waar op zijn eerste (door de pers verguisde) eenmanstentoonstelling in de Galerie Daniel 6 schilderijen aan de bekende amerikaanse verzamelaar A. Jerome Eddy worden verkocht.
Begint te fotograferen.
Begin van een levenslange vriendschap met Marcel Duchamp.

1916
Is samen met Duchamp en de dichter en verzamelaar Walter Arensberg één van de oprichters van de Society of Independant Artists, Inc.
Neemt deel aan de Forum Exhibition of Modern American Painters in New York.

1917
Walter Arensberg en H. P. Roche geven de bladen 'The Blind Man' en 'Rongwrong' uit, waaraan Duchamp, Francis Picabia, Jean Crotti en Man Ray meewerken.

1918
Begint met een serie aerografieën, werken gemaakt met een verfspuit om een zacht fotografisch effect te krijgen.

Atelier in de rue Campagne première ca 1923.

1920
Richt met Katherine Dreier, Marcel Duchamp, Henry Hudson en Andrew Mclaren de Société Anonyme op, de eerste organisatie in de Verenigde Staten voor het verzamelen en tentoonstellen van moderne kunst. De naam Société Anonyme werd door Man Ray bedacht. De verzameling is nu in de Yale University.

1921
Geeft met Duchamp het enige nummer van 'New York Dada' uit. (zie cat.nr. 280).
Gaat naar Parijs, waar hij in de kring van de Parijse dadaïsten wordt opgenomen.
Eerste eenmanstentoonstelling in de Librairie 6 met teksten in de catalogus van Louis Aragon, Paul Eluard, Max Ernst, Georges Ribemont-Dessaignes, Philippe Soupault en Tristan Tzara.

1922
Maakt zijn eerste Rayografieën. Een album met Rayografieën 'Champs Délicieux' met voorwoord van Tristan Tzara wordt in Parijs uitgegeven. (cat.nr. 281).
Neemt deel aan de Salon Dada in de Galerie Montaigne in Parijs, de eerste internationale 'Dada tentoonstelling.
Is gedurende zes jaar bevriend met 'Kiki de Montparnasse'.

1923
Maakt zijn eerste korte film 'Le Retour à la Raison', die gedraaid wordt tijdens één van de laatste dadaïstische manifestaties 'Le Coeur à barbe'. De film is verloren gegaan.

1924
De eerste monografie over zijn werk door Georges Ribemont-Dessaignes wordt bij Gallimard, Parijs uitgegeven.
Treedt met Marcel Duchamp, Picabia en Erik Satie op in de film 'Entr'acte' van René Clair.

1925
Neemt deel aan de eerste surrealistische tentoonstelling in de Galerie Pierre in Parijs, samen met Arp, De Chirico, Ernst, Masson, Mirò en Picasso.

1926
Een beperkte oplage in sjabloontechniek van zijn serie collages 'Revolving Doors' uit 1916-17 wordt uitgegeven in Parijs. (cat.nr. 282).
Werkt met Marcel Duchamp en Marc Allegret aan de film 'Anemic Cinema'.
Maakt de film 'Emak Bakia'.

1928
Maakt de film 'L'Etoile de Mer'.

1929
Neemt de film 'Les Mystères du Château de Dé' op bij het kasteel van de Vicomte de Noailles in Hyères.

1932
Neemt deel aan de Exposition Rétrospective Dada, 1916-1932 in de Galerie de l'Institut, Parijs.
Is vertegenwoordigd op de Surrealist Exhibition in de Julien Levy Gallery, New York, met Dali, Ernst, Picasso en Pierre Roy.
Heeft ook een tentoonstelling van zijn foto's in de Julien Levy Gallery, New York.

1934
Een album van foto's en Rayografieën van 1920-1934 wordt uitgegeven door James Thrall Soby in Hartford, Connecticut. In de bundel zijn essays en gedichten opgenomen van André Breton, Paul Eluard, Rrose Sélavy (Marcel Duchamp), Tristan Tzara en Man Ray. (cat.nr. 283).

1935
'Facile', een bundel met gedichten van Paul Eluard en foto's van Man Ray wordt in Parijs uitgegeven. (cat.nr. 284).

1936
Neemt deel aan de International Surrealist Exhibition in de New Burlington Gallery, Londen.
Is vertegenwoordigd op de tentoonstelling 'Fantastic Art, Dada and Surrealism' in het Museum of Modern Art, New York. Gaat bij die gelegenheid ook naar New York.

1937
'Les mains libres' een boek met gedichten van Paul Eluard gemaakt bij tekeningen van Man Ray wordt in Parijs uitgegeven. (cat.nr. 287).
Tentoonstelling 'Trois peintres surréalistes' in het Palais des Beaux-Arts, Brussel; werk van Max Ernst, Yves Tangui en Man Ray.

Atelier in de rue Férou, 1951.

1938
Neemt deel aan de Internationale Surrealistische tentoonstelling in de Galerie des Beaux Arts, Parijs.

1940
Sluit zijn studio vlak voor de bezetting van de Duitsers. Vlucht naar Lissabon met slechts enige kostbare fotolenzen en een map werk.
Komt in New York aan en maakt een tocht per auto naar Hollywood, waar hij in Vine Street gaat wonen tegenover de 'All Night' Ranch Market.

1945
Eenmanstentoonstelling in de Julien Levy Gallery, New York. Catalogus met omslag van Duchamp en tekst van Man Ray. Schilderijen, 10 'Objects of my affection', Rayografieën, aquarellen en tekeningen.

1946
Huwt met Juliet Browner in Beverly Hills, een dubbele trouwplechtigheid samen met Max Ernst en Dorothea Tanning.

1948
Tentoonstelling in de Copley Galleries, Beverly Hills. Ter gelegenheid van deze tentoonstelling wordt 'To Be Continued Unnoticed' gepubliceerd, twee teksten van Man Ray. 'Alphabet for Adults', een boek tekeningen, wordt uitgegeven door de Copley Galleries, Beverly Hills. (cat.nr. 288).

1951
Keert terug naar Parijs en vestigt zich in de rue Férou. De eerste tentoonstelling na zijn terugkeer uit Californië (aquarellen, foto's en schaakstukken) wordt gehouden in de Galerie Berggruen, Parijs.

1957
Een groep studenten vernielt op een Dada tentoonstelling in de Galerie de l'Institut, Parijs, zijn 'Objet à Détruire' (metronoom); Man Ray geeft de nieuwe versie de titel 'Indestructible Object' (cat.nr. 152).

1958
Is vertegenwoordigd op de tentoonstelling 'Dada-Dokumente einer Bewegung' in de Kunsthalle, Düsseldorf. Man Ray schrijft voor de catalogus de tekst 'Dadamade'.

1961
De gouden medaille wordt hem toegekend op de Biennale voor Fotografie van Venetië.

1963
Zijn autobiografie 'Selfportrait' wordt uitgegeven in Londen. Een boek met zijn fotoportretten wordt uitgegeven in Gütersloh.

1966
Overzichtstentoonstelling in het Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles.

1966-1971
Het werk van Man Ray wordt meer en meer algemeen bekend en overal tentoongesteld. Een van zijn beroemde vroegere werken 'Le violon d'Ingres' (cat.nr. 254) prijkt in 1971 in het Louvre op een tentoonstelling rondom 'Le Bain Turque' van Ingres.

Man Ray met zijn schilderij 'Mon premier amour' in 1952.

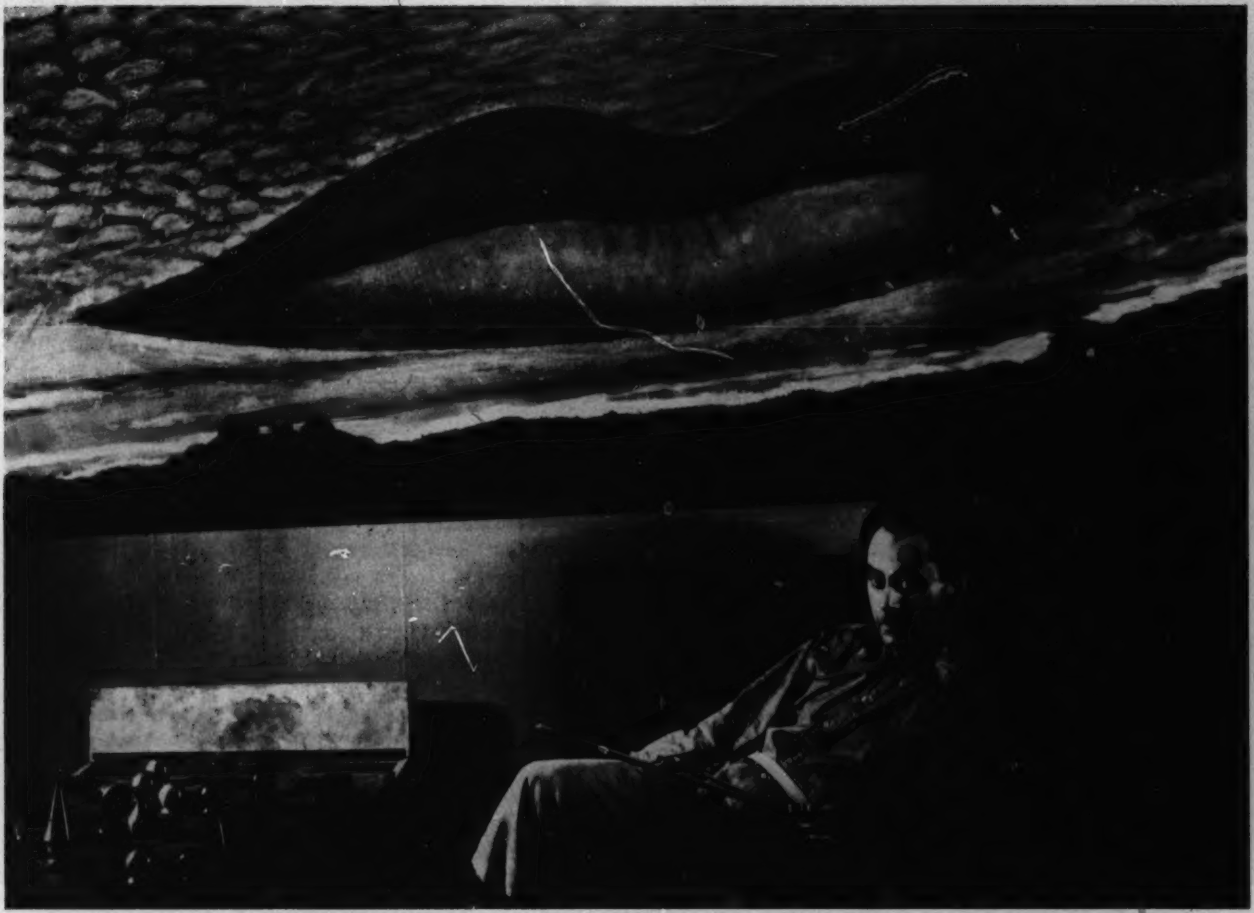

Man Ray - Parija 1934.

citaten van Man Ray

Een zeer beroemd schilder zei eens tegen mij: 'Ik zoek niet, ik vind'; en een ander: 'Er zijn geen problemen, dus geen oplossingen'. Ik zeg: 'Ik heb geen problemen, ik heb slechts oplossingen.'

Autobiografie, pag. 342

Ik heb altijd behoefte gehad ook de menselijke kant van kunstenaars, waarvan de werken me interesseerden, te kennen en hun biografie was even boeiend als hun werken. Ik hechte grote waarde aan de anecdotes over oude meesters om hun manier van leven. Ik ben het nooit eens geweest met hen die volhouden, dat het voldoende is om naar de werken te kijken.

Autobiografie, pag. 179

Het is nooit mijn bedoeling geweest om mijn dromen vast te leggen — alleen vastbeslotenheid om ze te realiseren. Daarom spreek ik er nooit over als over dromen. Heel toepasselijk ook, als u bedenkt dat het betere deel van mijn ideeën overdag ontstond.
Dit werk kan niet als experimenteel beschouwd worden. De jacht op het genot, mijn belangrijkste drijfveer, is geen wetenschap. Of zoals ik al eerder heb gezegd, het verlangen en niet de noodzaak is de stimulans. Ik laat het experimenteren helemaal over aan hen die deze werken benaderen; de inspiratie was dikwijls jaren latent. Het experiment ligt bij de toeschouwer, in zijn bereidheid om wat zijn ogen zien te accepteren.
Het welslagen van het experiment is in overeenstemming met het verlangen naar ontdekking en vreugde, en alleen dat verlangen is de enige maatstaf voor de betekenis die de schilder heeft voor de rest van de gemeenschap. Waarom zouden publiek en kritiek af en toe de last van de verantwoordelijkheid niet samen delen?
Hoe het object uiteindelijk gepresenteerd wordt: in een tekening, in een schilderij, in een foto of als object zelf in de oorspronkelijke materialen en afmetingen, het is bedoeld om te vermaken, te verwarren, te vervelen of tot overdenking te stemmen, maar niet om bewondering af te dwingen voor enige technische perfectie, die men meestal in kunstwerken zoekt. De straten zijn vol bewonderenswaardige ambachtslieden, maar onder hen zijn zo weinig praktische dromers.

Cat tentoonstelling Julien Levy Gallery, New York, 1945

Plezier en de jacht op vrijheid ...

... Plezier en de jacht op vrijheid zijn de drijvende krachten in alle menselijke activiteit, alle geleerde meningen ten spijt. Alle kritiek is destructief, zelfkritiek het meest. Al het werk en al het spel zijn de signatuur van hun makers. Zoudt u willen, dat ik van signatuur of geslacht veranderde? Maar de wereld is vol, is doortrokken van elementen, die met uw smaak en uw wensen overeenkomen. Er is ruimte voor iedereen.
De meest ondermijnende van alle menselijke activiteiten, competitie, bestaat het minst in creatief werk. De kunstenaar is de enige ware wijze. Hij komt met open geest en open handen op ons af. Als zijn werk in de openbaarheid komt is het niet de kunstenaar die beoordeeld wordt, als iemand zich bloot geeft is het de toeschouwer. Dat heeft de tijd telkens weer bewezen. Men vertelt ons dat wat het mensdom onderscheidt van andere schepselen, wat het superieur maakt, zijn vermogen tot lachen is. Maar ik heb ezels en apen gezien, die zichzelf gek lachten. Kijkend naar het mensdom. Nee, wat ons ras onderscheidt en alleen door enkele vertegenwoordigers ervan, is het vermogen om nutteloze symbolen te scheppen. Alsof we goden waren, bevrijd van de noodzaak om voort te leven. Wetenschap kan tot deze activiteit gerekend worden.
Maar kunst is geen wetenschap. Kunst is geen experiment. Er is geen vooruitgang in kunst, net zo min als er een vooruitgang is in vrijen. Er zijn gewoon verschillende manieren van doen. Er kan een zekere vooruitgang zijn in het individu, maar zijn signatuur blijft dezelfde. Als ik de geest krijg, gebruik ik een stokje met wat haar eraan. Ik word een schilder. Mijn kapper en de vioolspeler boven mij gebruiken ook stokjes met haar eraan. We hebben veel gemeen. We zijn ook verschillend. Zij trachten hun werk zo goed mogelijk te doen. Ik probeer alleen maar zo vrij mogelijk te zijn. In mijn manier van werken; in de keuze van mijn onderwerp. Niemand kan mij iets opgeven of mij leiden. Ze kunnen achteraf kritiek op me leveren, maar dan is het te laat. Het werk is gedaan. Ik heb de vrijheid geproefd. Het was ook hard werk, maar het was de moeite waard.
Nooit heb ik mijn werk willens en wetens aan een jury onderworpen, zelfs niet aan één waarvan ik de leden gekwalificeerd achtte om er in zitting te nemen. Graag of niet, zeg ik. Zeg alles wat u wilt achter mijn rug. Als u het in mijn gezicht zegt, zou ik weleens in het uwe kunnen spuwen. Hoe zou ik dan de hordes behandelen, die hun werk tentoon willen stellen? Heel eenvoudig, door loting of tegen betaling. Het eerste is rechtvaardiger. Ik denk niet dat het geprobeerd is. O, maar er zijn prijzen te verdelen. Ook dat is eenvoudig door loting. Maar, zegt u, als hij die zich bezondigt aan het slechtste werk de eerste prijs wint, wat dan? Heren, kent u geen mededogen, geen grootmoedigheid? De schuldige verdient compensatie voor zijn ellendig pogen, hij verdient getroost te worden. En, als toevallig degene waaraan u de prijs zou willen geven toch wint, wat een triomf voor uw oordeel! Zie hoevelen veroordeeld zijn door uw goedkeuring, zoals de zaken nu staan. Echter, wij hebben andere vertroostingen, bijvoorbeeld: alle waardering is voorbijgaand en alle werk is blijvend.

Uit: 'Some papers by Man Ray' Copley Galleries, Beverly Hills, 1948

Dadamade

Wie maakte dada? Niemand en iedereen. Als baby maakte ik dada en mijn moeder gaf mij een pak voor de broek. Nu beweert iedereen de auteur van dada te zijn. In de afgelopen dertig jaar, in Zürich, in Keulen, in Parijs, in Tokio, in San Francisco en in New York. Ik zou het auteurschap van dada in New York kunnen opeisen. In 1912, nog voor dada. In 1919 wettigde ik dada in New York met de toestemming en de goedkeuring van de andere dadaïsten. Eén maal slechts. Dat was genoeg. De tijd verdiende niet meer. Het was een dadadatum. Het enige nummer van New York-dada droeg zelfs niet de namen van zijn makers. Hoe zeldzaam voor dada! Natuurlijk waren er een aantal medewerkers, zowel vrijwillige als onvrijwillige. Vol vertrouwen en wantrouwen. Wat deed het ertoe? Eén enkel nummer slechts. Vergeten — zelfs niet gezien door de meeste dadaïsten en anti-dadaïsten.
Nu proberen wij dada te doen herleven? Waarom? Wie kan het wat schelen? Wie kan het niet wat schelen? Dada is dood. Of leeft dada nog?
We kunnen iets wat leeft niet doen herleven, netzomin als we iets wat dood is kunnen doen herleven.

Is dada dood?
Leeft dada?
Dada is
Dadaïsme.

Man Ray
Ramatuella, Var, France, July 8, 1958, voor: Catalogus Dada, Dokumente einer Bewegung, Düsseldorf, 1958

Voor de catalogus van zijn tentoonstelling in het Institute of Contemporary Art in Londen (1959) schrijft Man Ray de volgende tekst.
Het was de transcriptie van een artikel van Erik Satie ... 'de raadselachtige, charmante en diepzinnige componist: Ik had de tekst gevonden in een muziekblad uit 1912. Satie had hem geschreven als antwoord op de felle kritiek op zijn werk. Om hem aan te passen aan mijn doeleinden, veranderde ik enkele woorden: als Satie over muziek spreekt, spreek ik over schilderkunst; als hij 'geluid' zegt, zeg ik 'kleur'. Dit artikel had tot titel: 'Wat ik ben'.'

Wat ik ben

De hele wereld zal u zeggen dat ik geen schilder ben. Dat is juist. Vanaf het eerste begin van mijn loopbaan heb ik mij onmiddellijk tot de photometers gerekend. Mijn werken zijn pure photometrie. Neem de 'Revolving Doors' of 'Seguidilla', 'Le Beau temps' of de 'Shakespearian Equations': men ziet dat geen enkel plastisch idee aan het maken van deze werken vooraf is gegaan. Het is de wetenschappelijke gedachte die belangrijk is.
Overigens beleef ik meer plezier aan het meten van een kleur dan aan het kijken ernaar. Met de photometer in de hand werk ik prettig en zeker.
Wat heb ik niet gewogen of gemeten? De hele Uccello, de hele da Vinci, enz. Het is heel vreemd.
De eerste maal dat ik een photoscoop gebruikte, keek ik naar een peer van gemiddelde grootte. Ik heb, ik verzeker het u, nog nooit iets afstotelijkers gezien. Ik riep mijn knecht om het hem te laten zien.
Op de photo-weegschaal haalde een middelmatig, heel gewoon naakt drieennegentig kilo. Het was van een hele dikke schilder, waarvan ik het gewicht nam.
Kent u het schoonmaken van kleuren? Het is tamelijk vies. Spinnen is schoner; weten hoe ze te classeren is een heel nauwkeurig werkje en vraagt een goed oog. Hier zijn we in de photo-techniek beland.
Wat betreft de dikwijls zo onaangename abstracte explosies, watten op de ogen verzwakt ze aangenaam. Hier zijn we in de pyrophotie beland.
Bij het tekenen van mijn 'Mains libres' maakte ik gebruik van een kaleidophotoregistrator. Dat nam zeven minuten. Ik riep mijn knecht om ze hem te laten zien.

Ik meen te kunnen zeggen dat de photologie superieur is aan de schilderkunst. Zij is gevarieerder. Het geldelijk rendement is groter. Ik heb er mijn fortuin aan te danken. In elk geval kan een slecht geoefende photometer op de monodymanophoot gemakkelijk meer kleuren noteren dan de knapste schilder in dezelfde tijd en met evenveel inspanning. Het is daardoor dat ik zoveel geschilderd heb. De toekomst is dus aan de philophotie.

Ik heb nooit een recent schilderij geschilderd

Toen ik onbruikbare voorwerpen maakte met bruikbare titels als 'Boardwandeling', 'Lampekap' of 'Object om te vernietigen' verwachtte ik nauwelijks dat andere de titels letterlijk zouden nemen. 'Boardwandeling' werd op de grond gelegd en er werd over gelopen, een electrische lamp werd in de 'Lampekap' bevestigd en de metronoom met het tikkende oog 'Om te vernietigen', werd door praktische geesten vernietigd. Gelukkig was het, als men er om vroeg, eenvoudig genoeg om deze voorwerpen te reconstrueren, ondanks de afkeuring van hen die alleen originelen waarderen. Is een boek of een brons een origineel? Ik laat dergelijke overwegingen over aan welmenende verzamelaars en liefhebbers van het zeldzame. Zij kunnen zich altijd nog concentreren op de schilderijen waarvan de vermenigvuldiging moeilijker is en makkelijker te onderkennen.
Nu ik het over schilderijen heb, sta me toe U een geheimpje te verklappen. Met het oog op de toenemende vraag naar dergelijke originelen heb ik een machine met vijftig pantografen geconstrueerd die een schilderij tijdens het ontstaansproces even gemakkelijk vermenigvuldigt als een president die vijftig cheques met één haal ondertekent.
Dit zou echter een nieuw soort verzamelaars kunnen kweken, die hun stukken (schilderijen, geen cheques) vergelijken om kleine verschillen te ontdekken, die het ene werk van het andere zouden onderscheiden, om er zo allemaal originelen van te maken.
Laat ons nu serieus (een zinloos woord, dat zoveel uitvluchten verhult) spreken over de schilderkunst en haar ontleningen. Of liever, laten we niet spreken over de schilderkunst, maar het overlaten aan zij die niet schilderen. Schilders moeten gezien, niet gehoord worden, zegt men. Maar dit verhindert de schilder niet om te voelen en te denken in termen van overdraagbare woorden, die naar het schijnt, onmisbaar zijn bij alle meer esoterische vormen van het scheppen. Hoewel de toeschouwer tegenwoordig geen woorden meer nodig heeft. Data, namen of de nieuwheid van een werk zijn voor hem voldoende commentaar. Als men een schilder vraagt zijn laatste werk te tonen - alsof hij een mode-ontwerper was, die een nieuwe stijl voor het seizoen creëert om het volgend jaar opzij gezet te worden voor de nieuwste stijl, die ook vergeten zal worden - dan bekruipt hem een gevoel van futiliteit alsof al zijn vroeger werk afgedankt is. Hij weet dat veel later de data onbelangrijk zullen zijn en alleen de handtekening van belang - als hij nog steeds 'geldt'. In elk geval het nageslacht is zijn zorg niet. Geschiedenis en statistiek betekenen niets voor hem.
Dan is er de kwestie van invloeden. Alle scheppende kunstenaars zijn beïnvloed als zij zich bewust zijn van wat er vóór hen gedaan is. Anders zouden zij naïef of primitief zijn als de zondagsschilders, die nog nooit in een museum zijn geweest of een boek geopend hebben. De buitenste grenzen van tijd en ruimte liggen vandaag buiten ons bereik. We kunnen slechts inspiratie putten uit de paar duizend jaar, waarvan wij de voortbrengselen van het menselijk ras kennen, om even geldige werken in de geest van onze tijd te maken, die er later even primitief uit kunnen zien als de werken in musea en grotten. Maar ook dit is niet de zorg van de kunstenaar. Wij zijn een ras, of liever een soort, die als eigenaardigheid het vergaren heeft. In tegenstelling tot alle andere soorten in de natuur. We zoeken afwisseling in het leven - in kunst, in voedsel, enzovoort. Zijn wij daarom superieur? Een zinloos woord, als het woord serieus - ik trek alle waardeoordelen in twijfel. Het streven naar plezier, naar vrijheid en de verwerkelijking van de individualiteit zijn ook zaken die alleen het menselijk ras bewegen en in onze huidige maatschappij slechts mogelijk zijn door creatief werk.

Geschreven voor de catalogus van zijn tentoonstelling in Los Angeles, 1966.

pagina's	afbeeldingen
27 - 54	schilderijen
55 - 59	collages
61 - 68	tekeningen, aquarellen, gouaches
69 - 96	rayografieën, clichés verres
97 - 102	objecten
103 - 110	foto's, boeken, grafiek

cat 2 The Village 1913

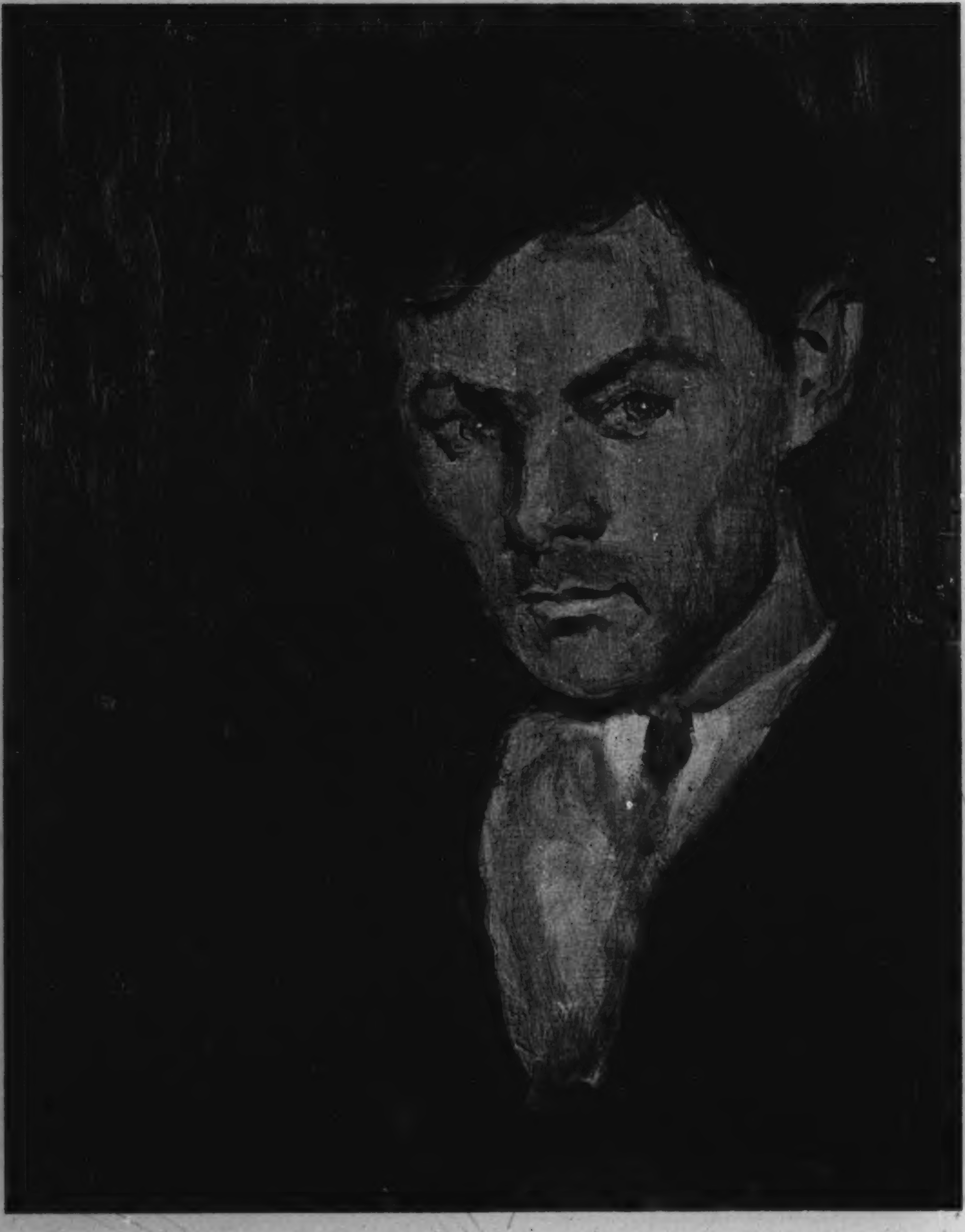

cat 1 Portrait 1909

cat 4 AD MCMXIV 1914

cat 5 Totem 1914

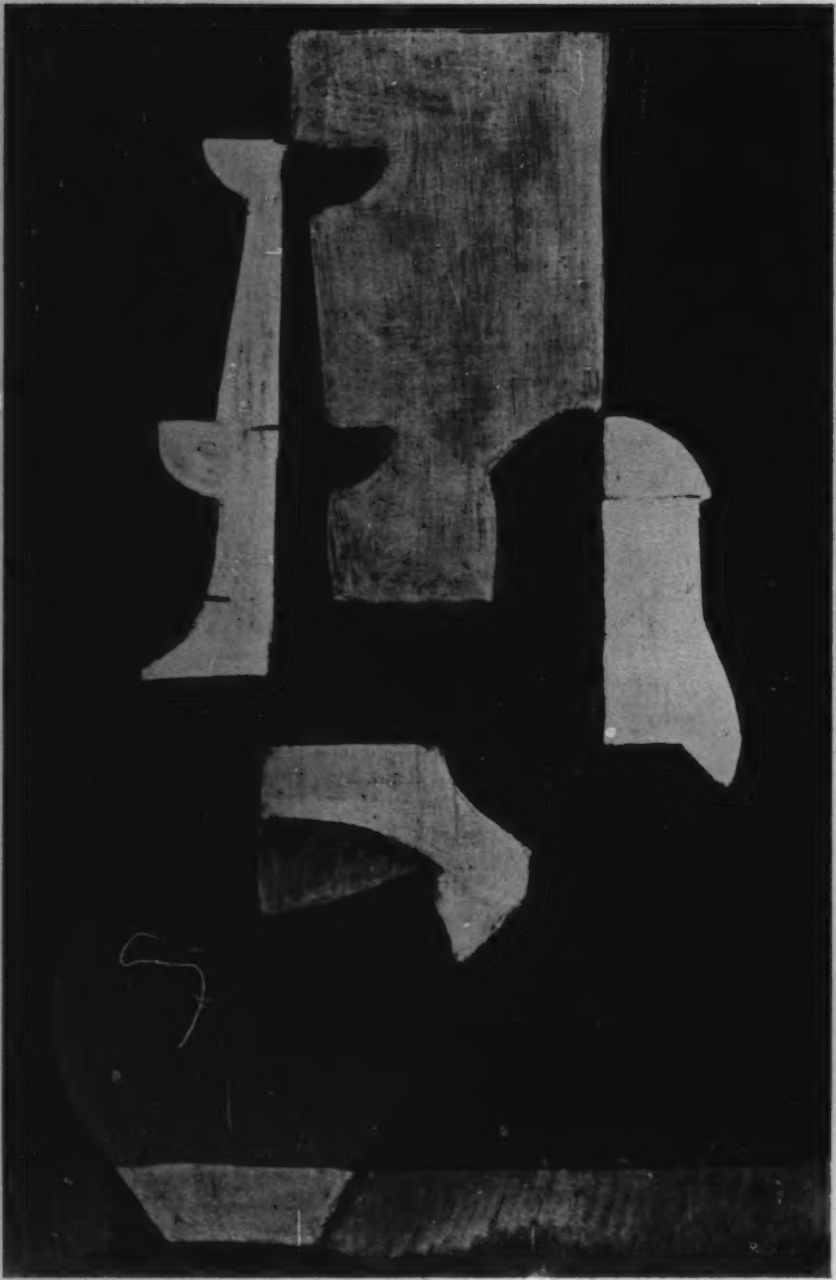

cat 6 Arrangement of forms, no 1 1915

cat 8 The ropedancer accompanies herself with her shadows 1916

cat 9 Kiki 1923

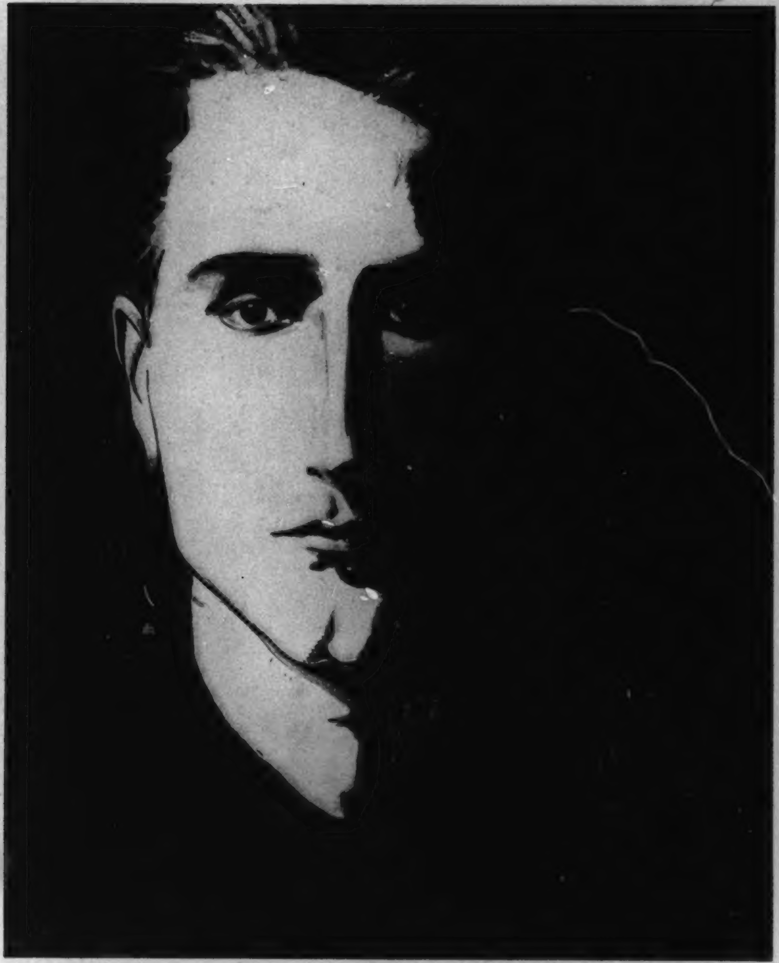

cat 10 Rrose Sélavy 1923

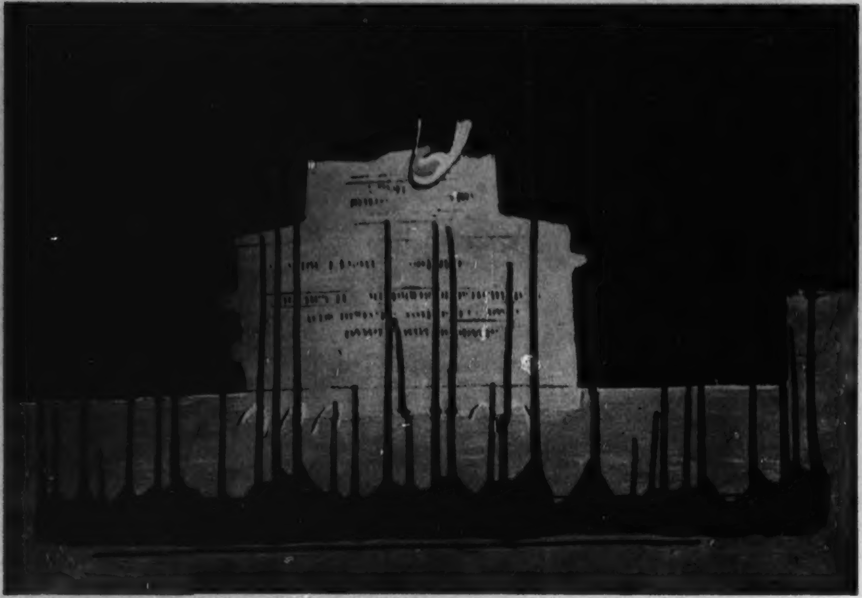

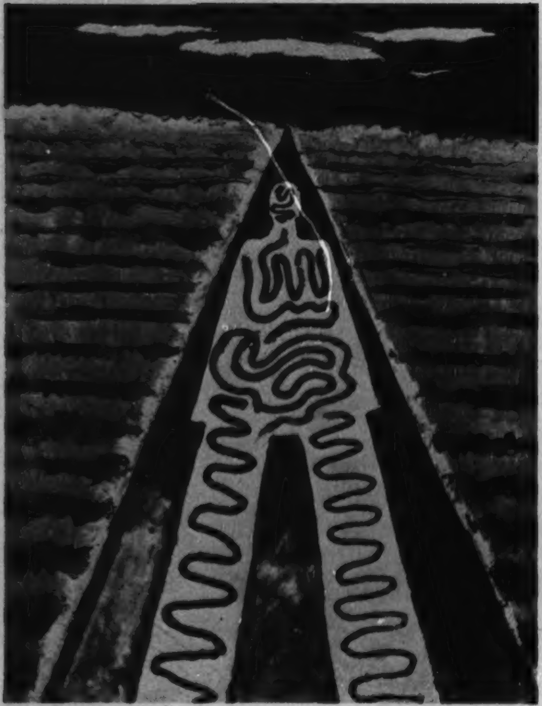

cat 11 Le télégramme 1929

cat 12 Une nuit à Saint-Jean-de-Luz 1929

cat 13 Le cafard 1929

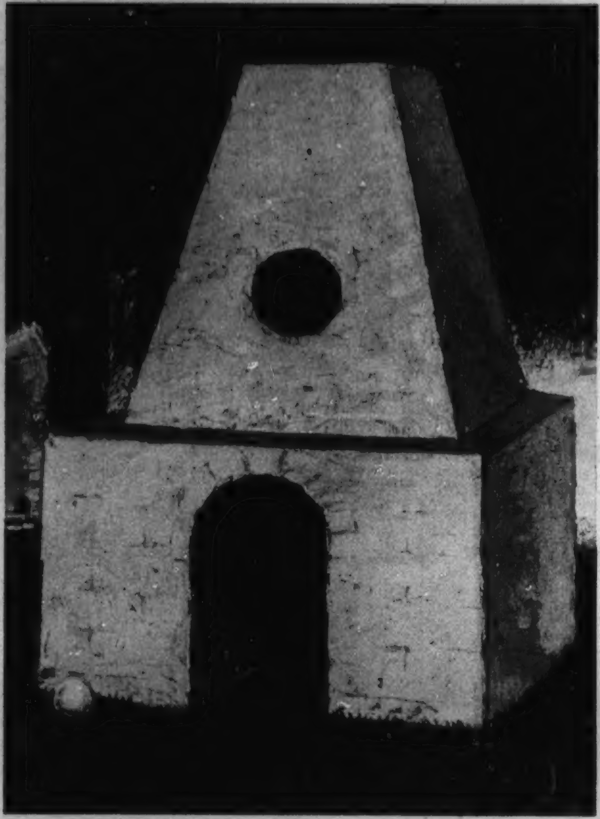

cat 17 L'A 1938

cat 18 Le poète 1938

cat 15 A l'heure de l'observatoire - les amoureux 1932-34

cat 19 L'incompris 1938

cat 22 „La Jumelle" 1939

cat 23 Retour à la raison 1939

cat 24 Le beau temps 1939

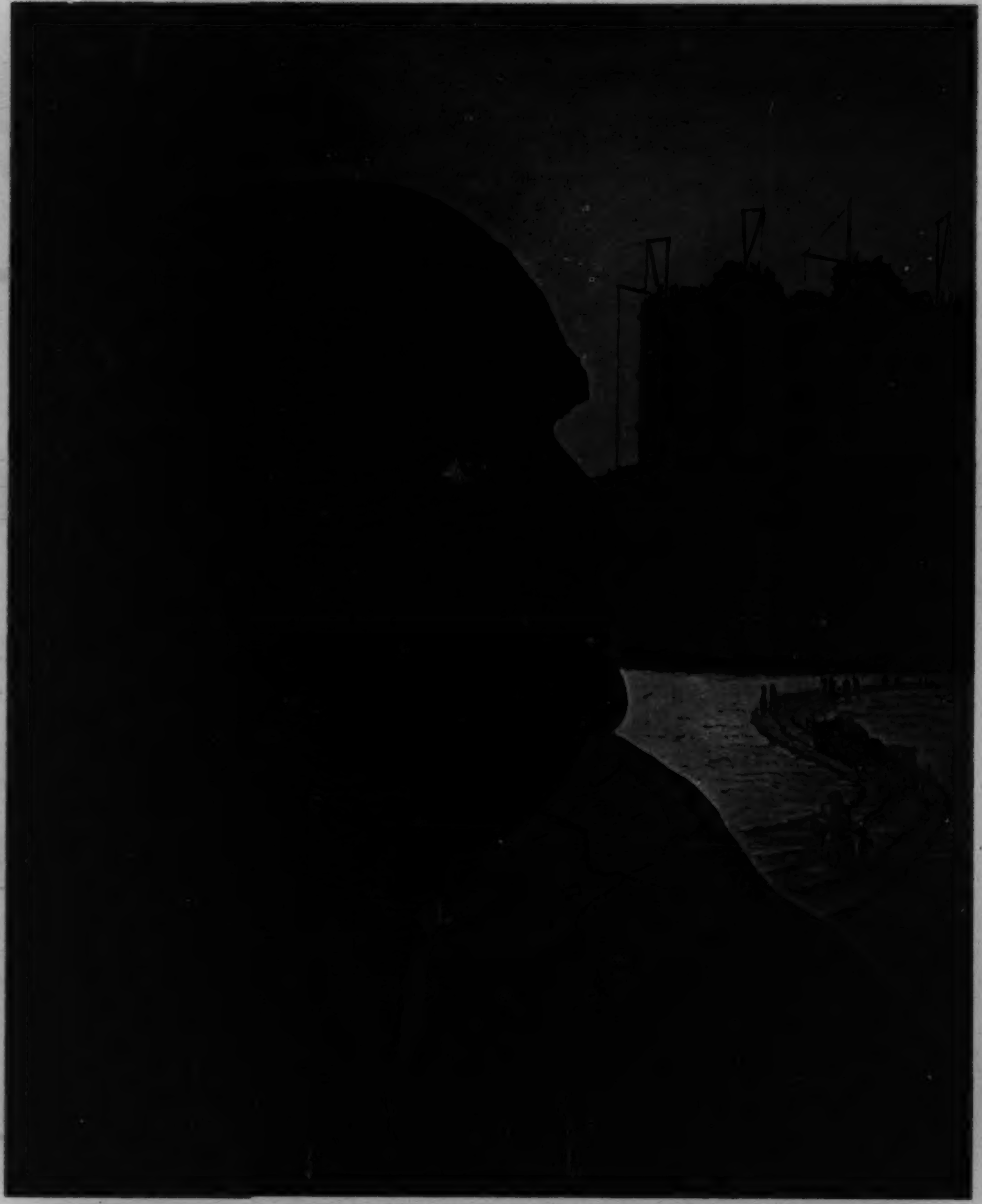

cat 25 Portrait imaginaire de D.A.F. de Sade 1940

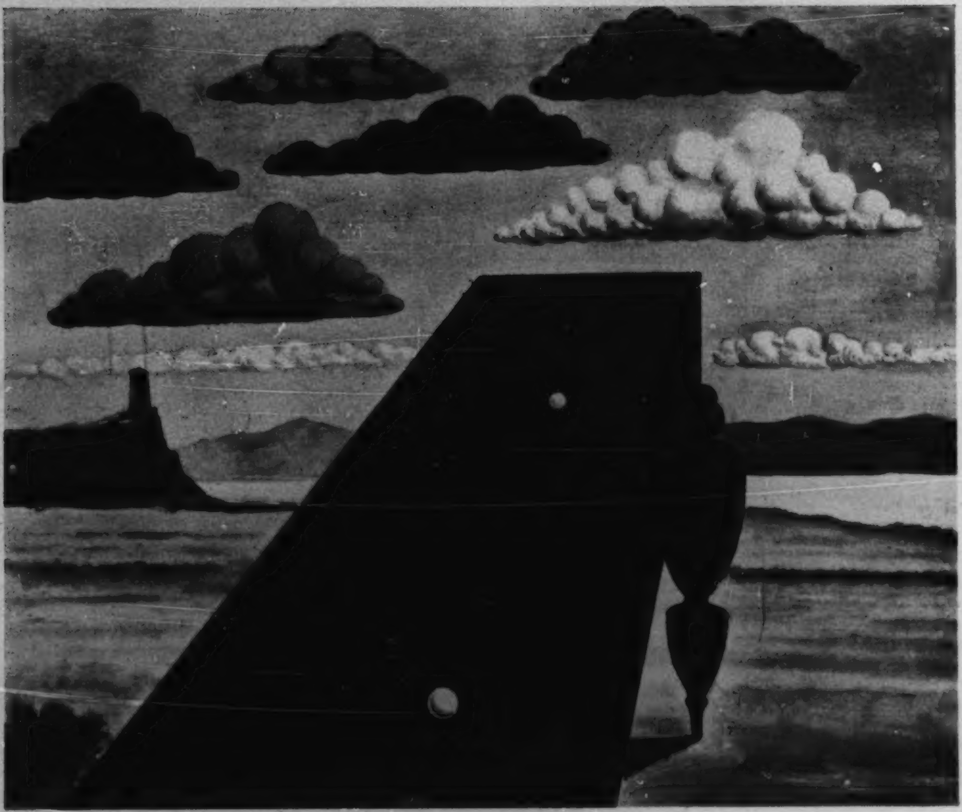

cat 26 Swiftly walk over the western wave 1940

cat 27 La fortune 1941

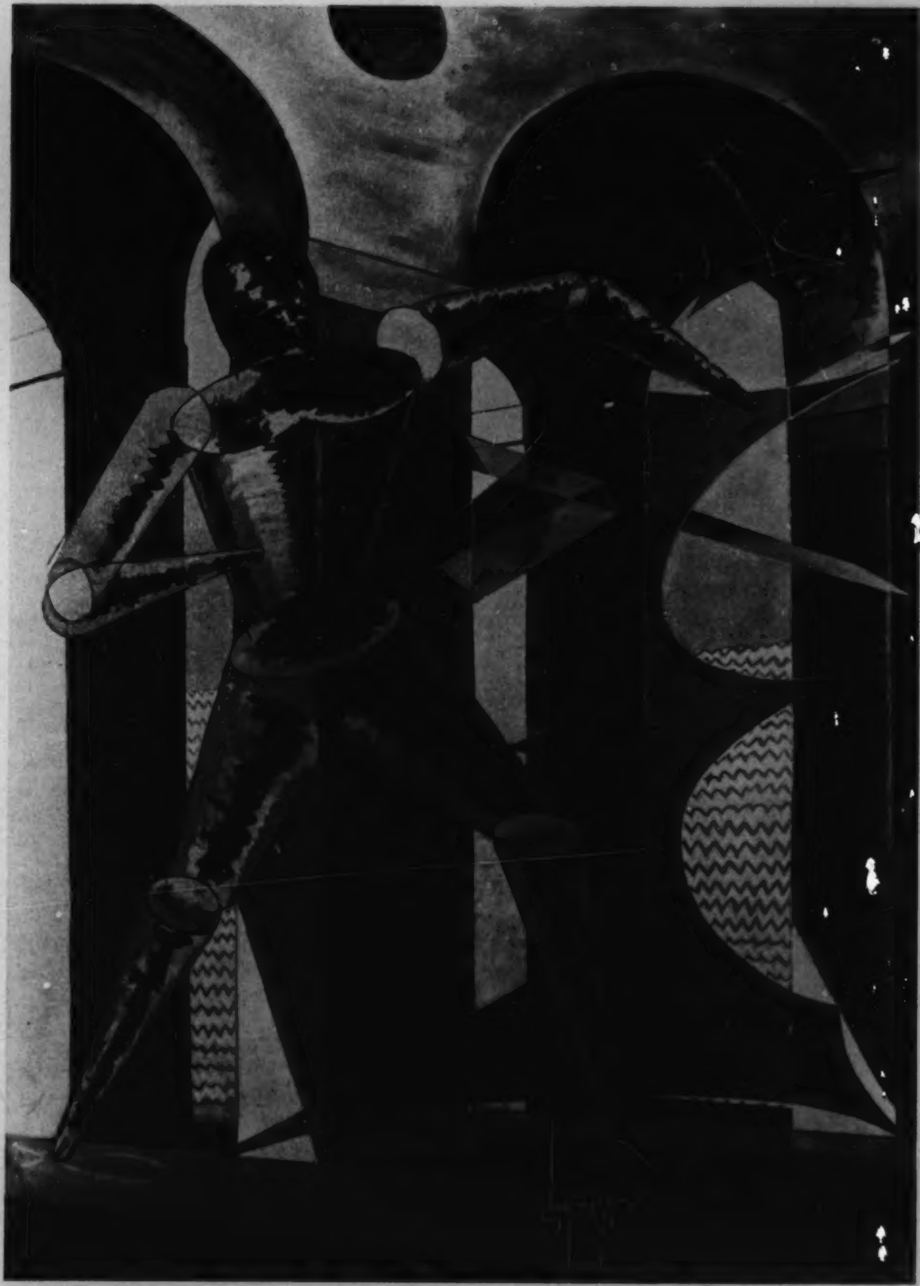

cat 28 L'homme infini 1942

f. Decanter

h. Shadows

cat 29 Revolving doors:

i. Concrete mixer

j. Dragon fly

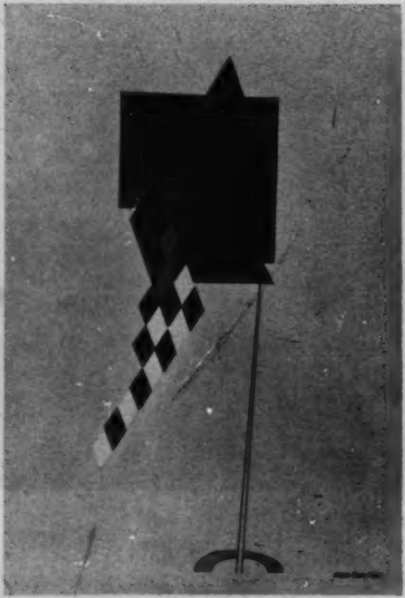

cat 32 Soleil de nuit 1943

cat 34 The knight's move 1946

cat 43 Aline et Valcour 1950

cat 35 Portrait de Juliette 1947

cat 36 Macbeth 1948

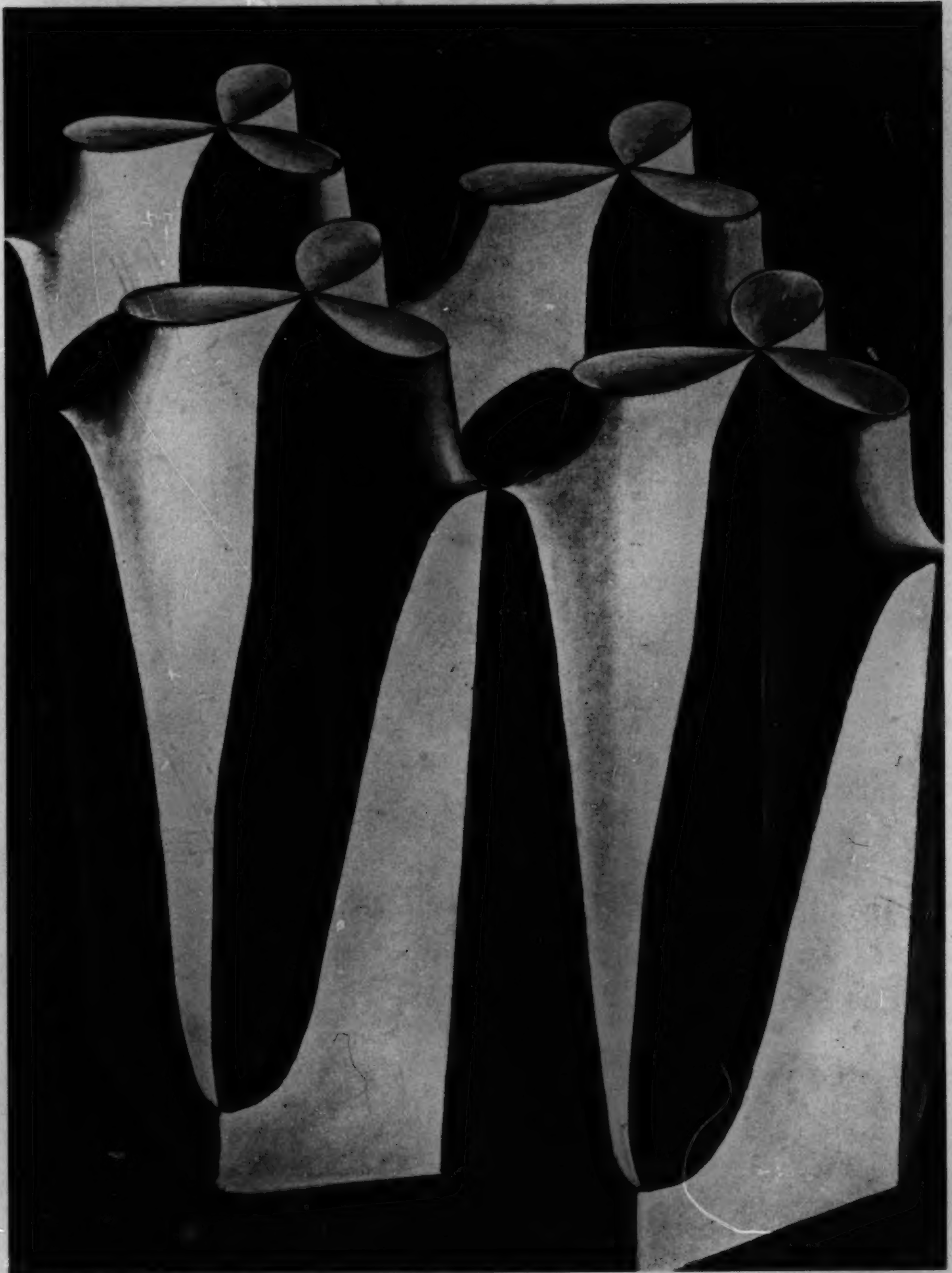

cat 37 The merry wives of Windsor 1948

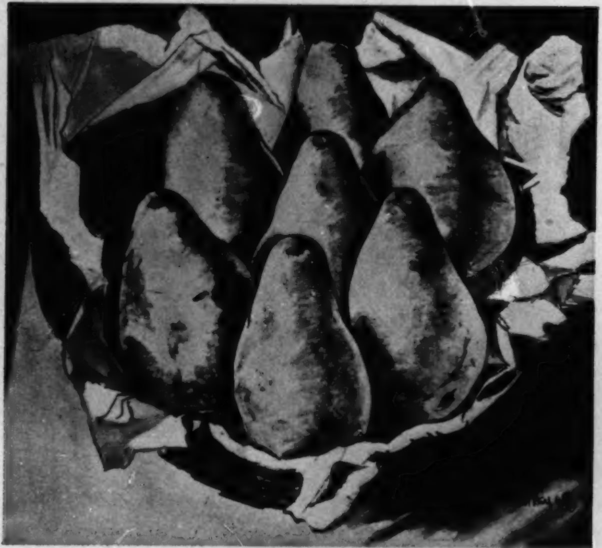

cat 39 Grapefruit 1948

cat 40 Apples 1948

cat 41 Little basket with pears 1948

cat 45 Rue Férou 1952

cat 52 Première promenade en 1912, 1958

cat 49 Talking picture 1957

cat 53 Image à deux faces 1959

cat 54 Les balayeurs 1959

cat 59 Theatr 1916

cat 61 Décollage 1917

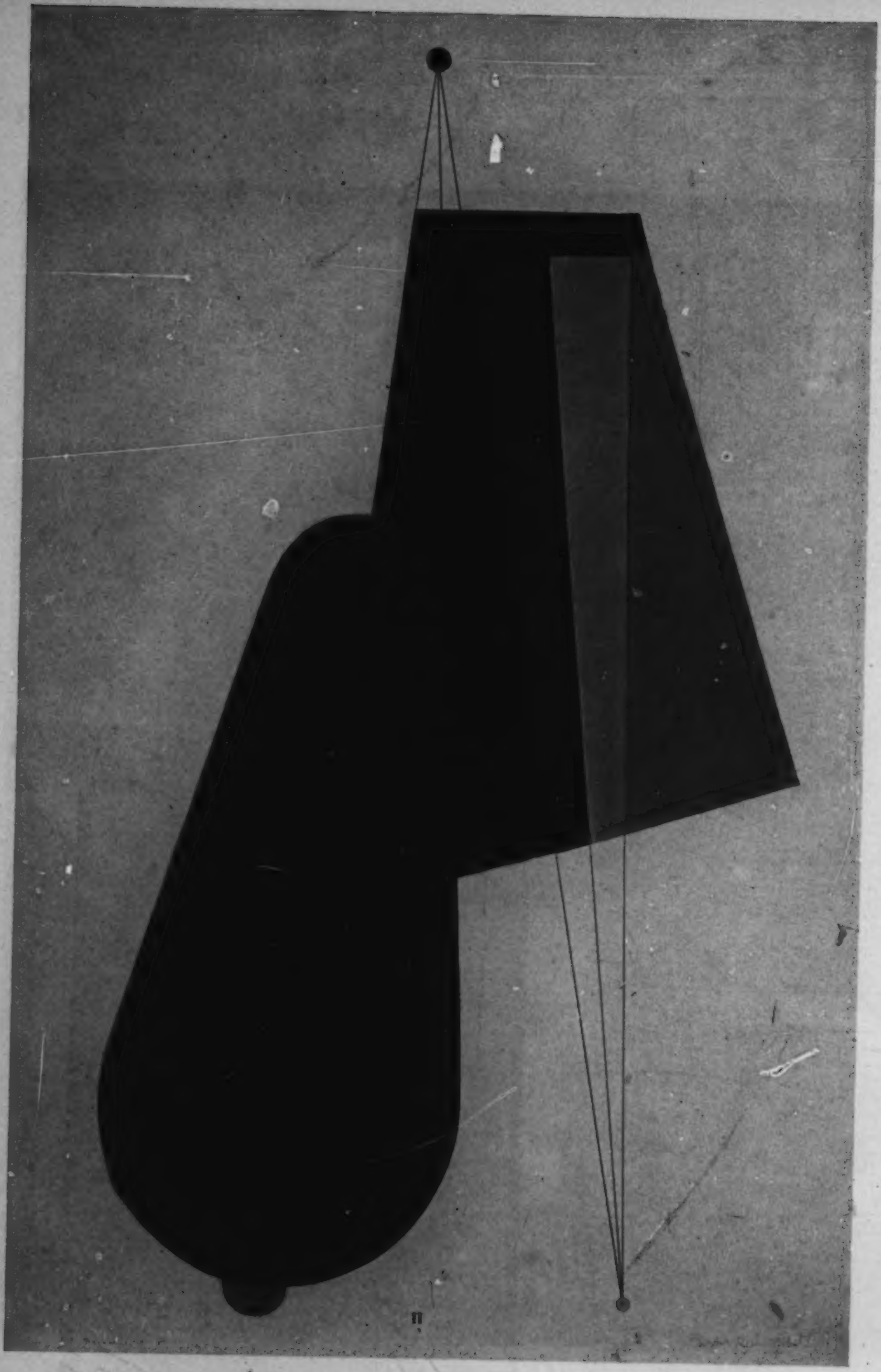

cat 60b Long distance 1916-17

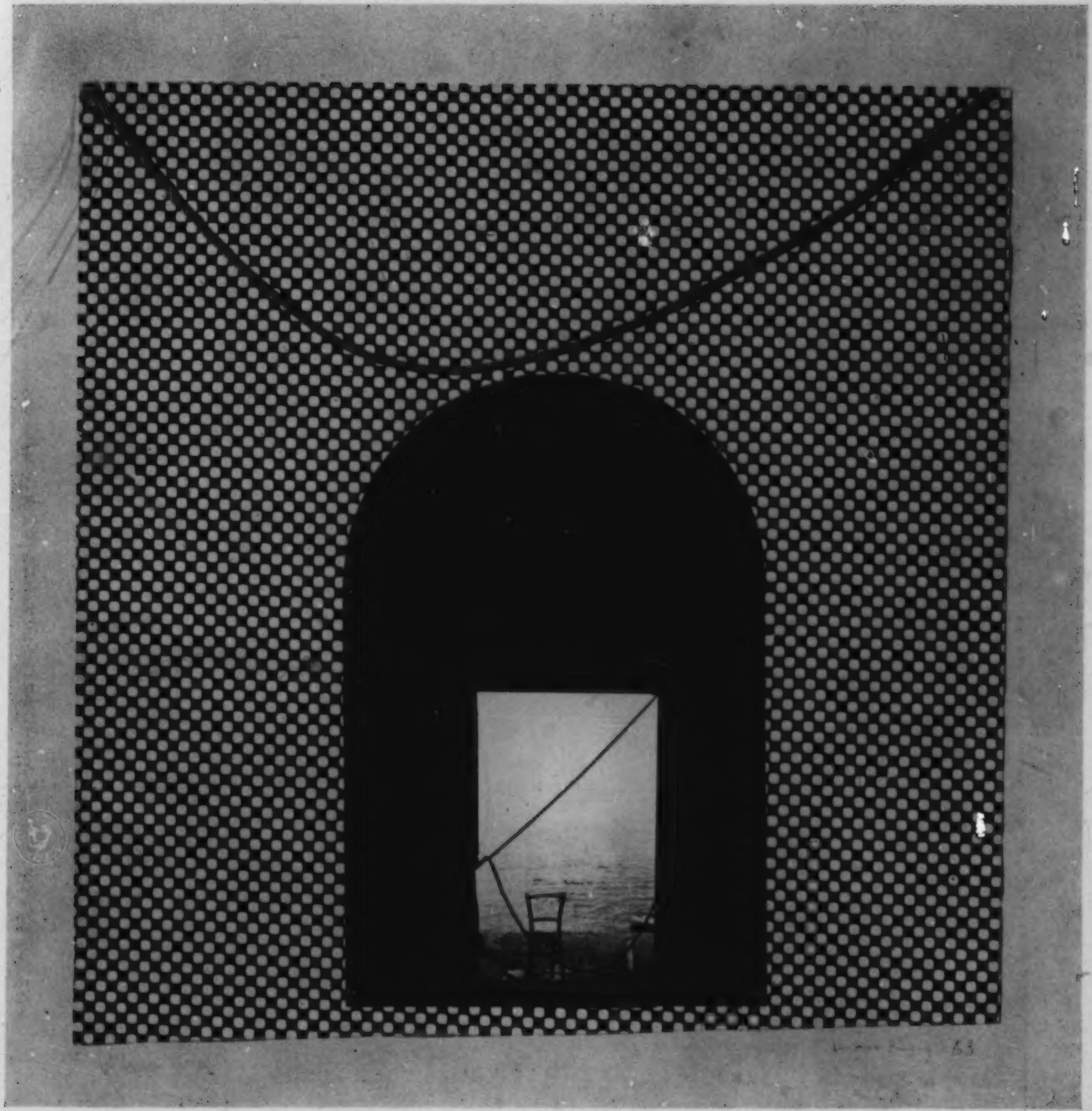

cat 66 Plage sage 1963

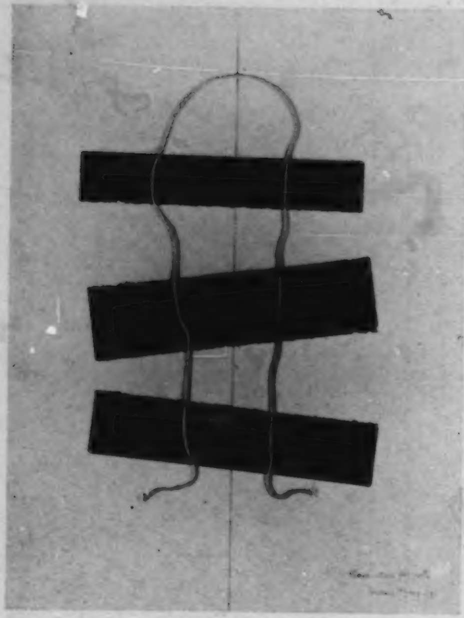

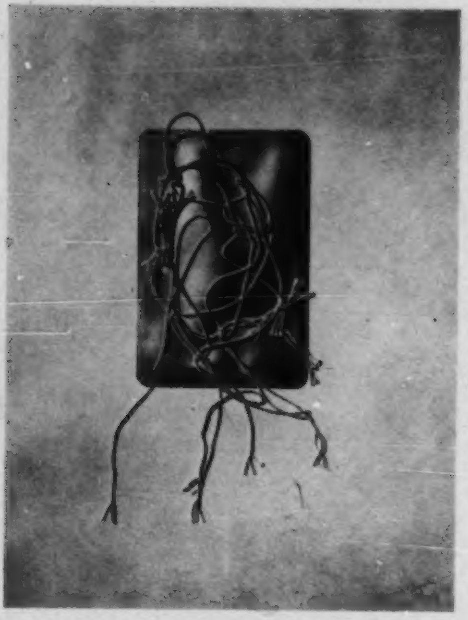

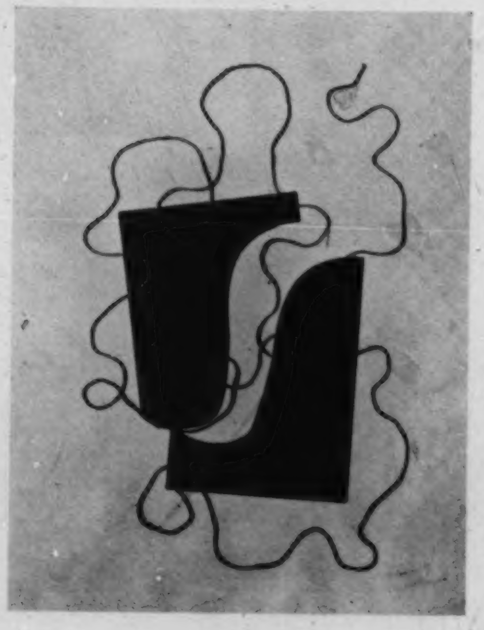

cat 68 Three steps for pets 1964

cat 71 Monument 1965

cat 72 Femme légère 1965

cat 69 Eclosion 1964

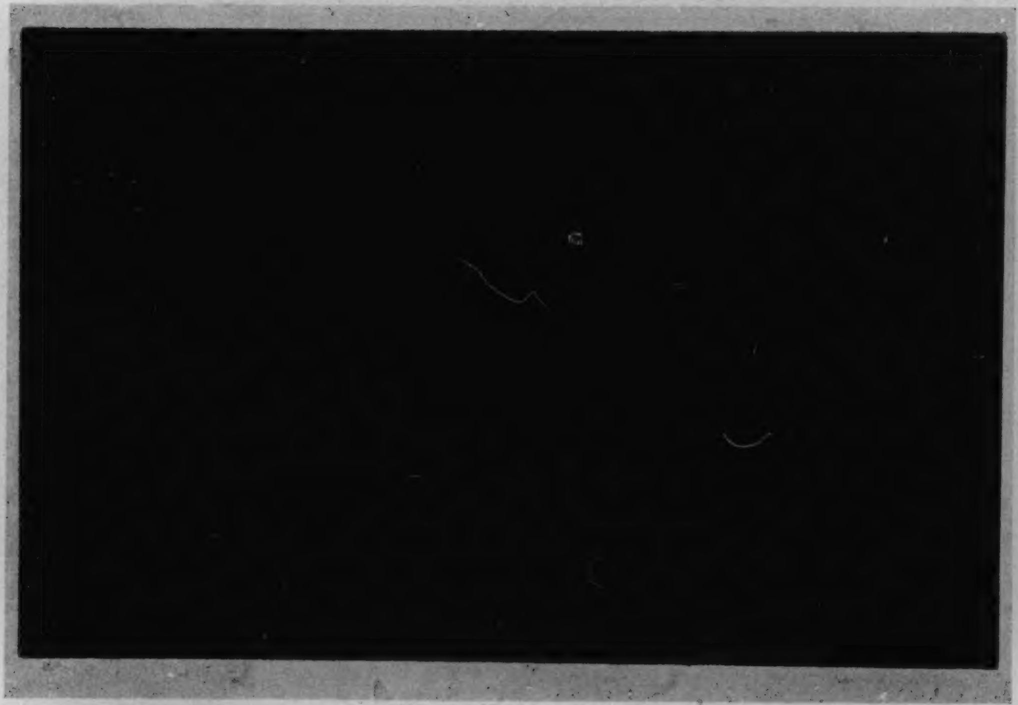

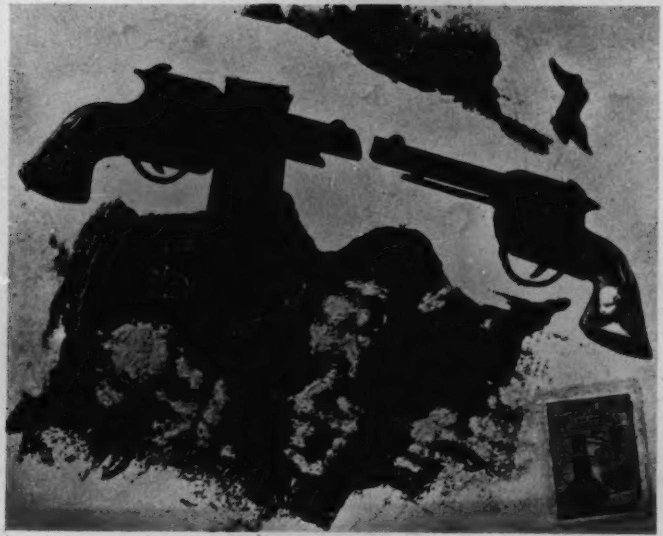

cat 70 Allume tes Gitanes 1964

cat 74 L'Etoile de verre 1965

cat 79 Stained glass window 1910

cat 83 Le bosquet 1914

cat 87 Aerographie 1919

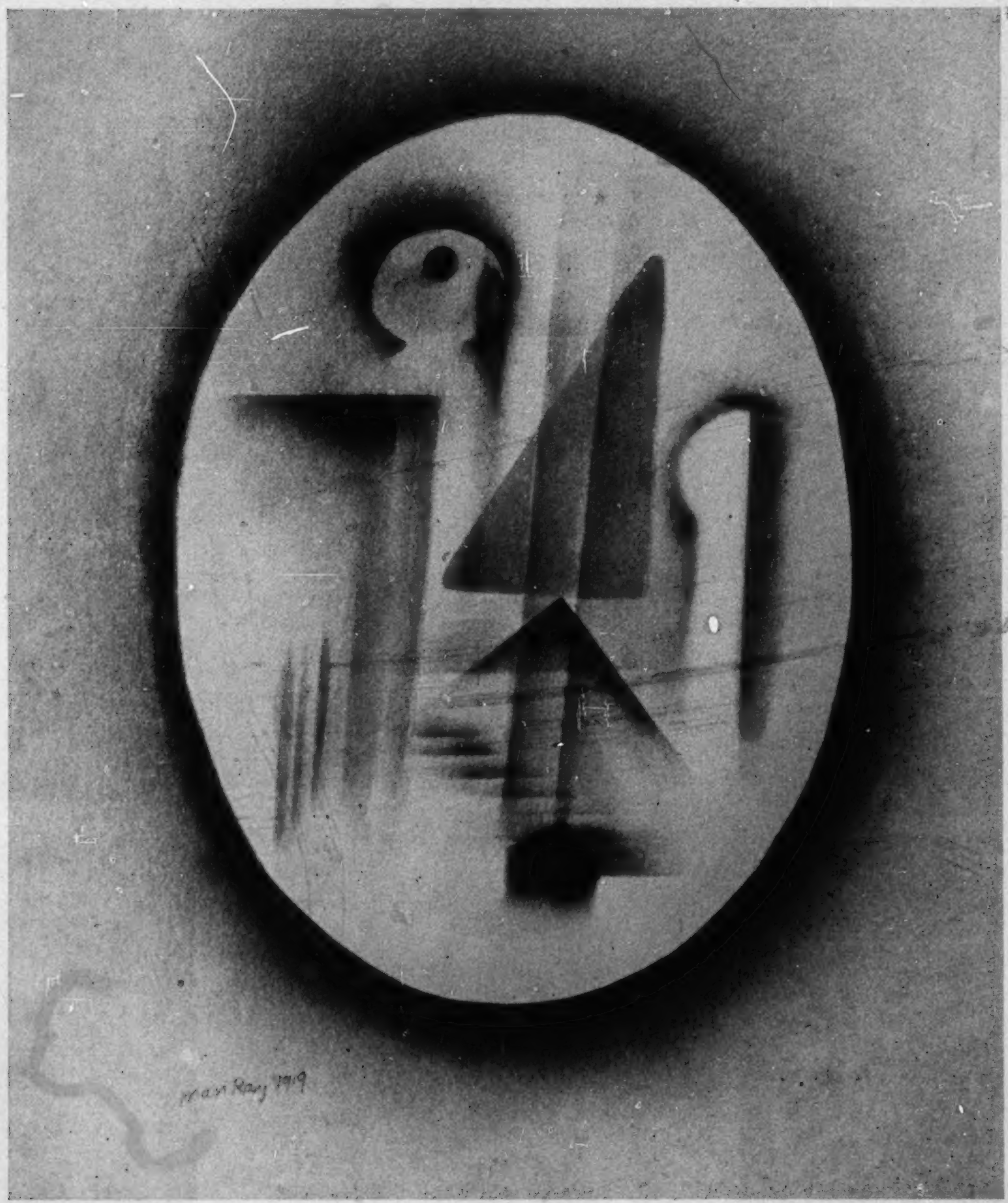

cat 88 Composition with key and triangle 1919

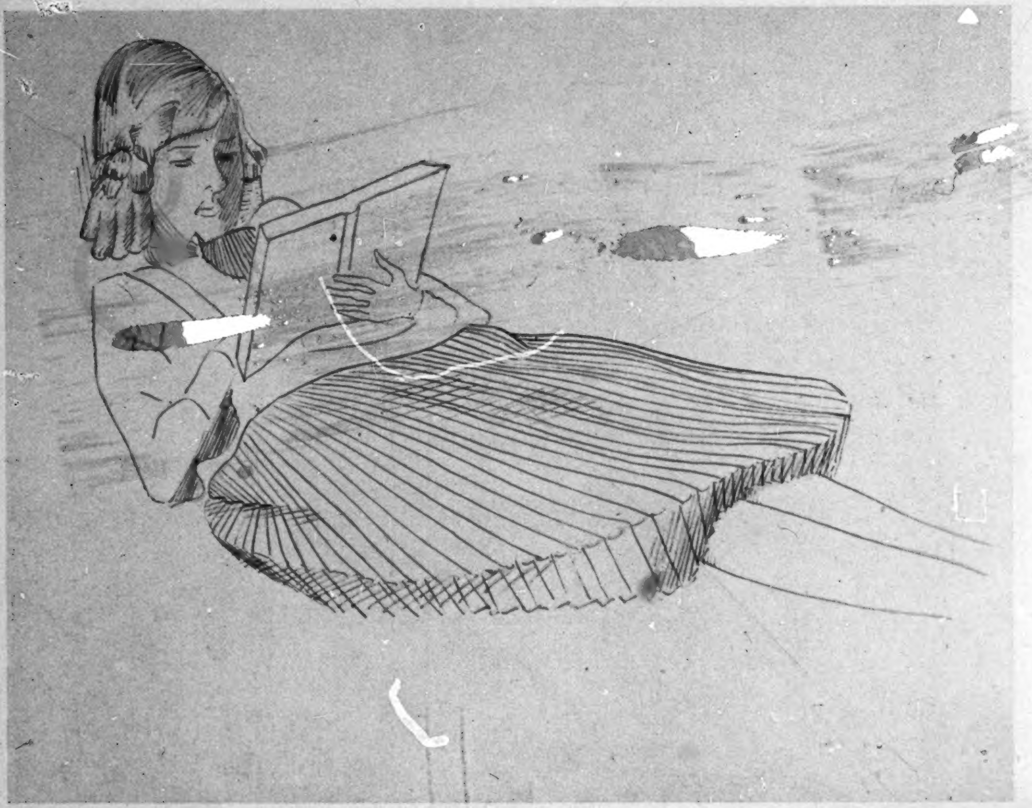

cat 91 La lecture 1919

cat 90 La volière 1919

cat 93 Kiki 1924

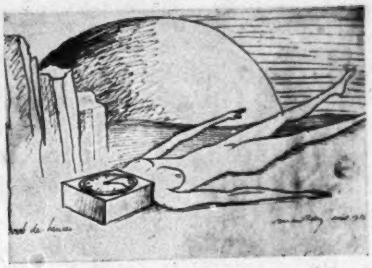

cat 94 Mort des heures 1936

cat 102 Des nuages dans les mains 1937

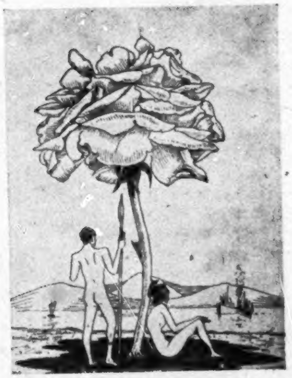

cat 101 L'arbre rose 1937

cat 108 Les amants 1937

cat 103 La lecture 1937

cat 104 L'attente 1937

cat 96 Masque 1936

cat 95 Les amis 1936

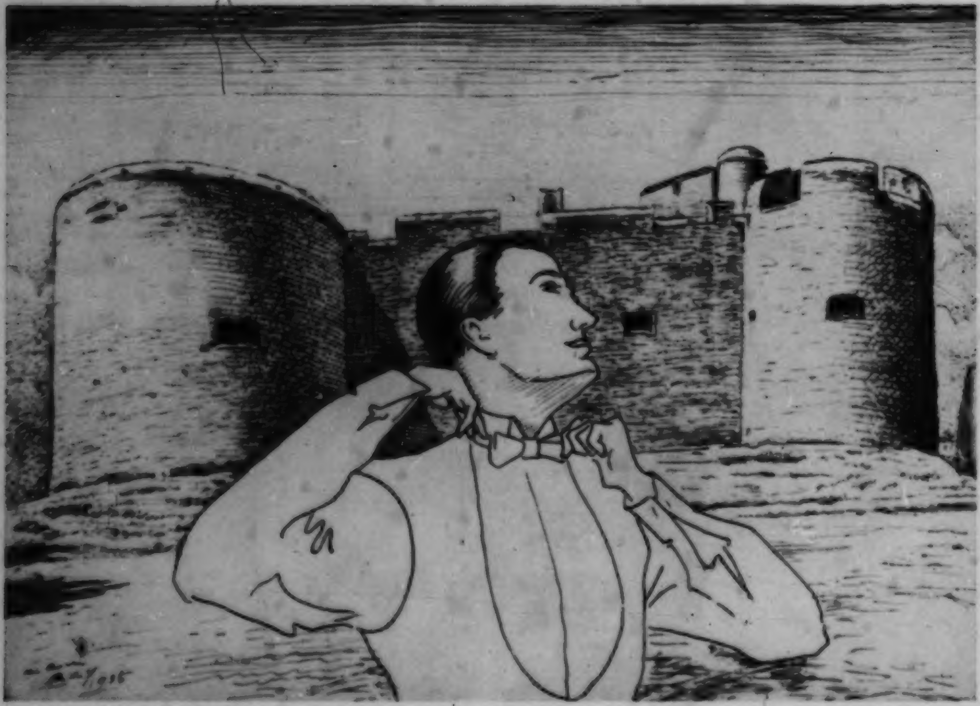

cat 97 Château d'If 1936

cat 98 La mort inutile 1936

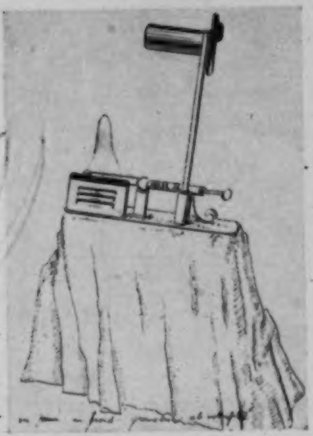

cat 107 Ni pain, ni froid 1937

cat 112 Les tours jumelles 1938

cat 127 Sans titre 1944

cat 113 Etude pour „La Jumelle" 1938

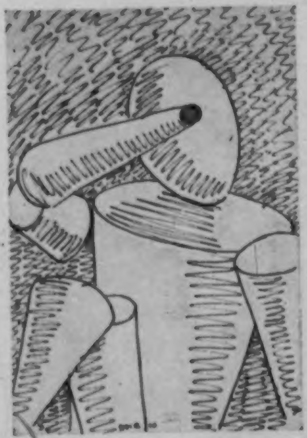

cat 120 Sans titre 1940

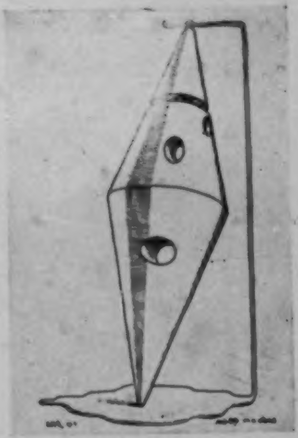

cat 123 Red top on a cloud 1941

cat 124 Abandoned playground 1942

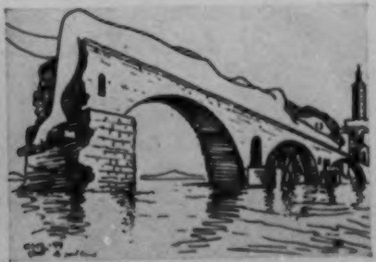

cat 129 Le pont brisé 1944

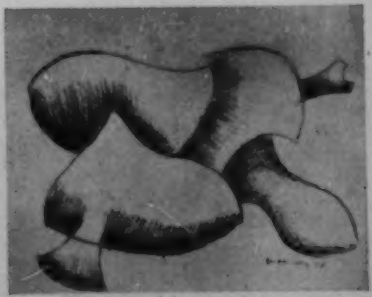

cat 130 La tortue 1944

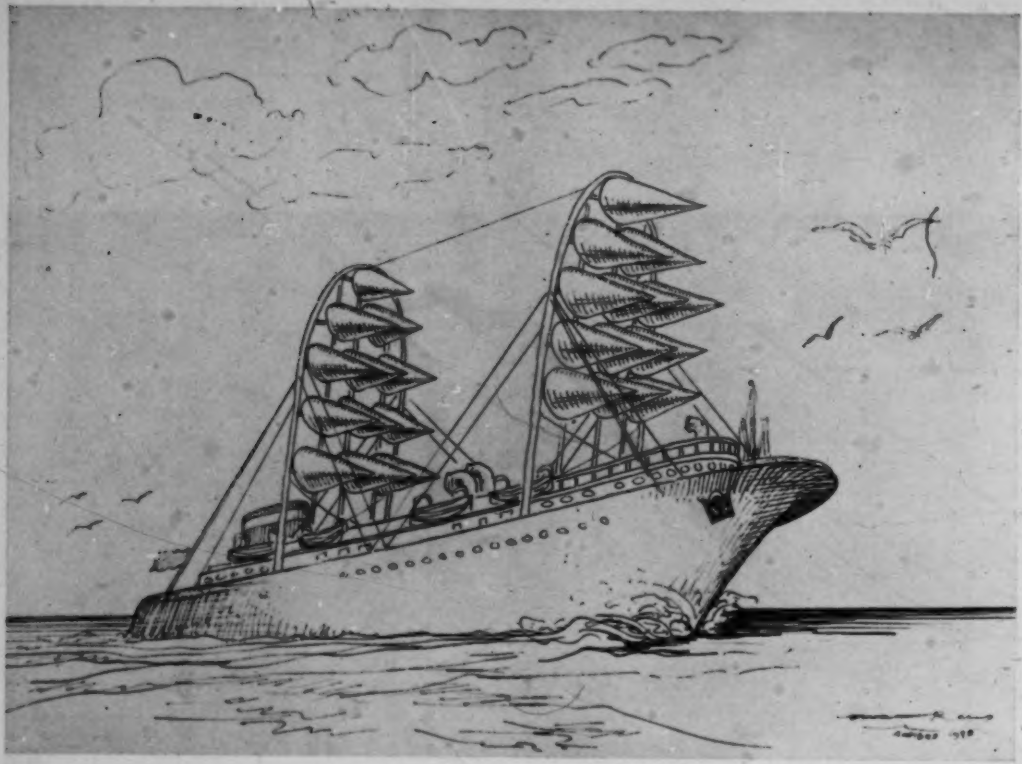

cat 116 Pour Léon Blum 1938

cat 131 Isidore Ducasse 1944

cat 133 Magie de l'image 1947

cat 137 New York 17 1917/1966

cat 138 By Itself I 1918/1966

cat 139 By Itself II 1918/1966

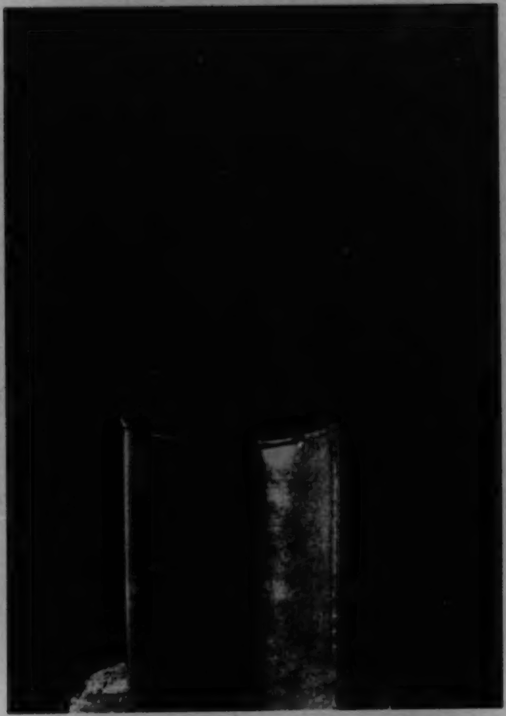

cat 140 L'abat-jour 1919/1954

cat 148 Puériculture 1920/1964

cat 149 Presse-papier à Priape 1920/1966

cat 150 Le manche dans la manche 1921/1967

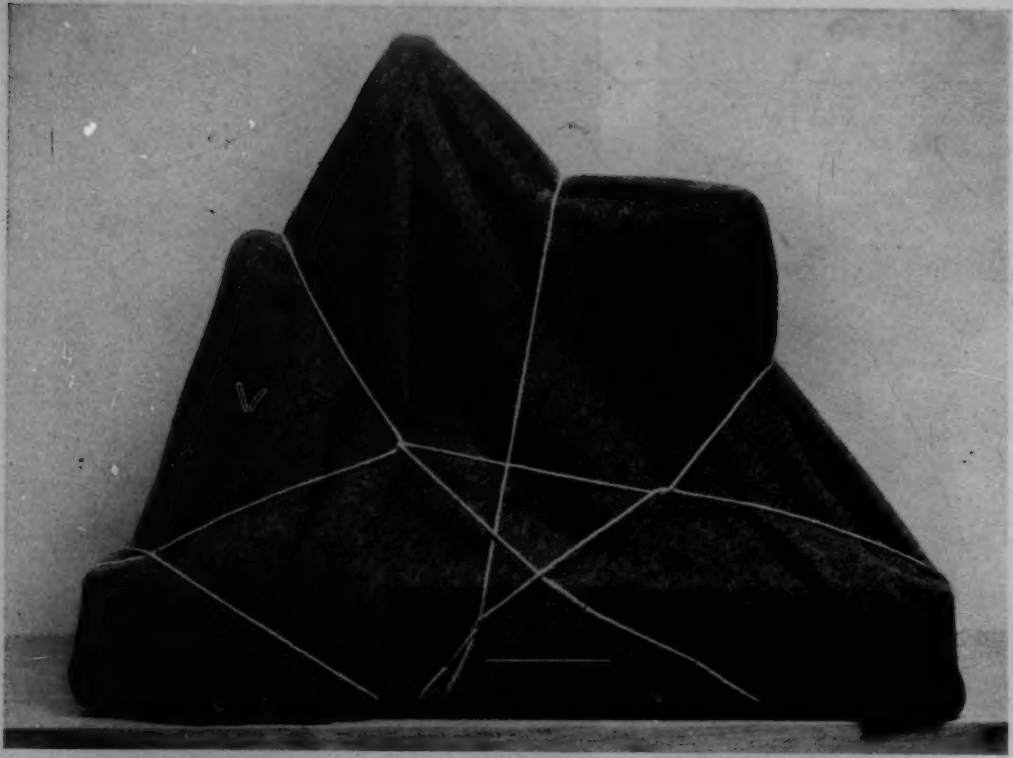

cat 143 L'énigme d'Isidore Ducasse 1920/1971

cat 144 Obstruction 1920/1971

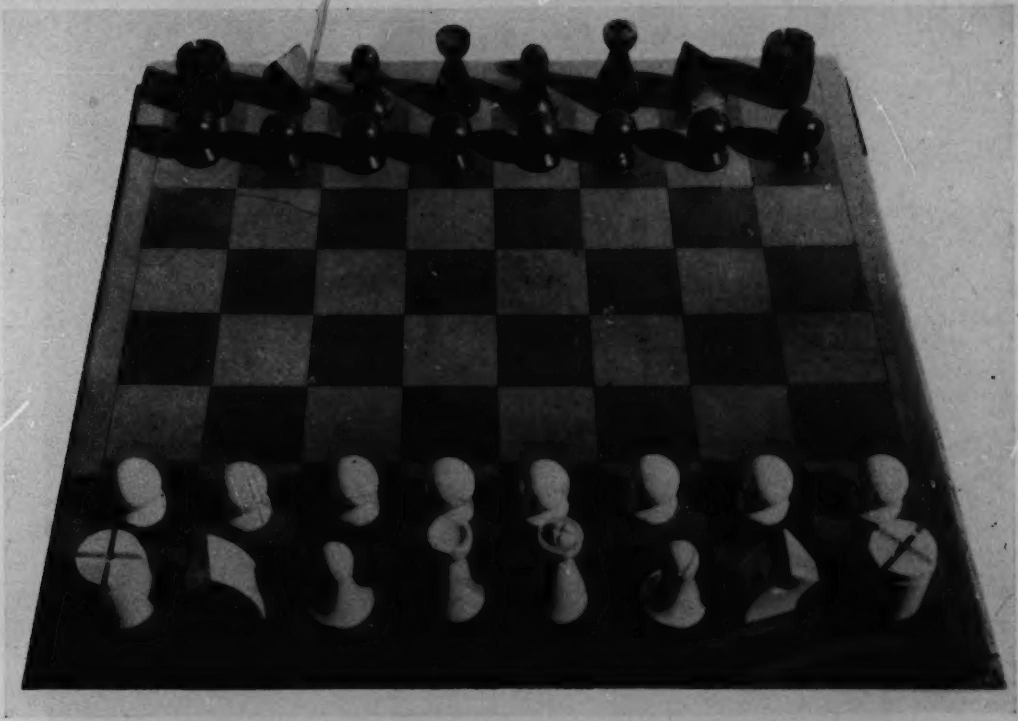

cat 146 Jeu d'échec 1920/1964

cat 147 Jeu d'échec 1920/1962

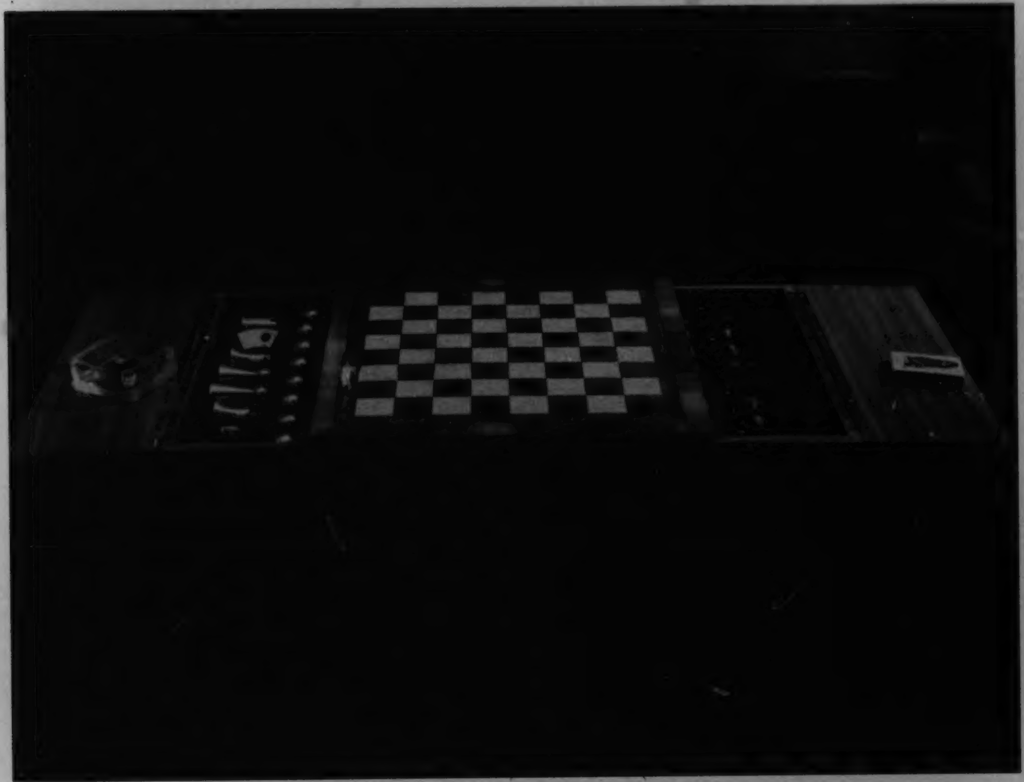

cat 151 Cadeau 1921/1963

cat 152 Indestructible object 1923/1959

cat 154 Emak Bakia vieilli 1927/1970

cat 158 Mire universelle 1933/1971

cat 160 Main Ray 1935/1971

cat 159 Ce qui manque à nous tous 1935/1969

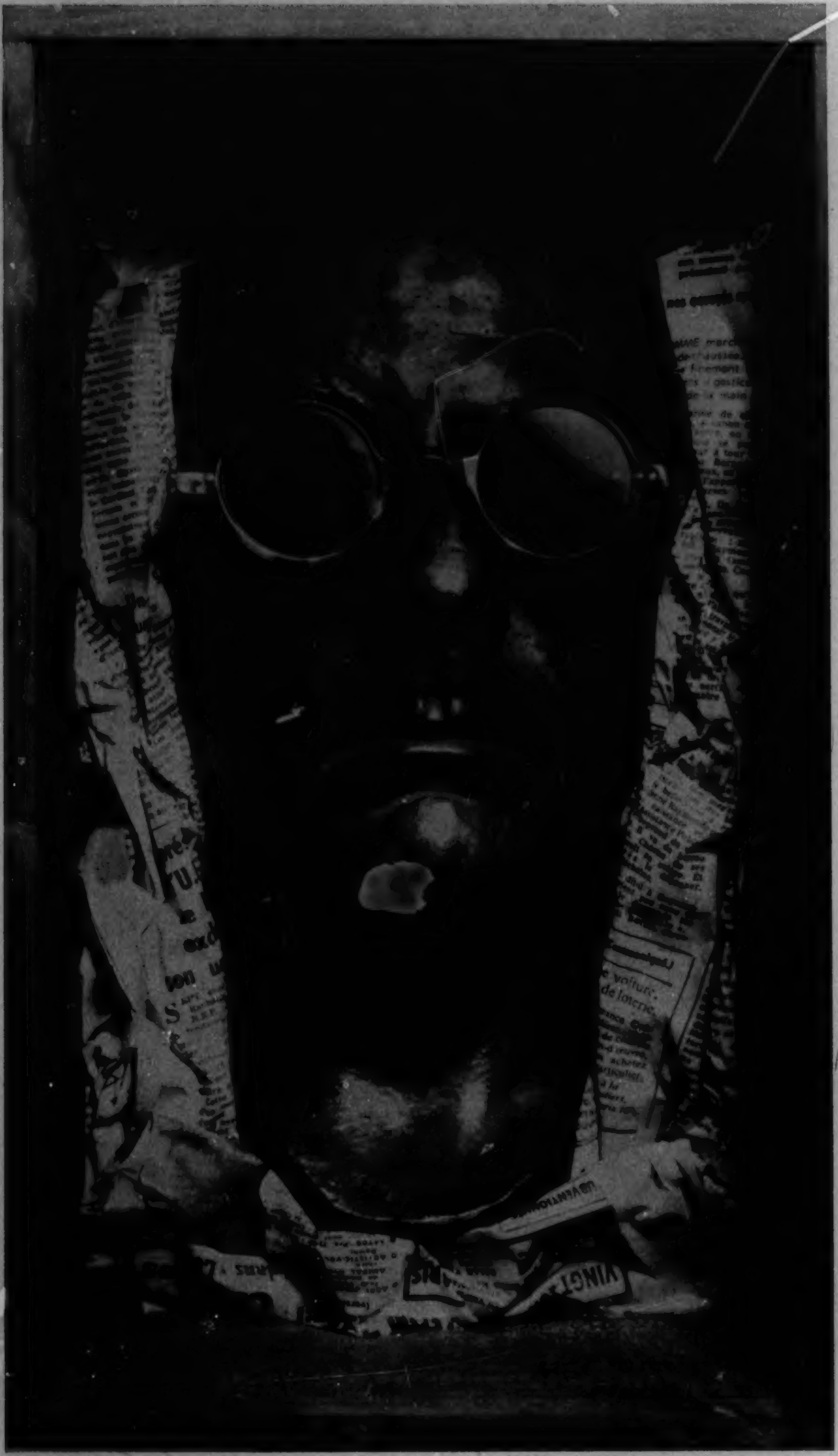

cat 156 Autoportrait 1932

cat 162   Vénus restaurée 1936/1971

cat 163 Vénus 1937

cat 167 Domesticated egg 1944

cat 168 Table for two 1944

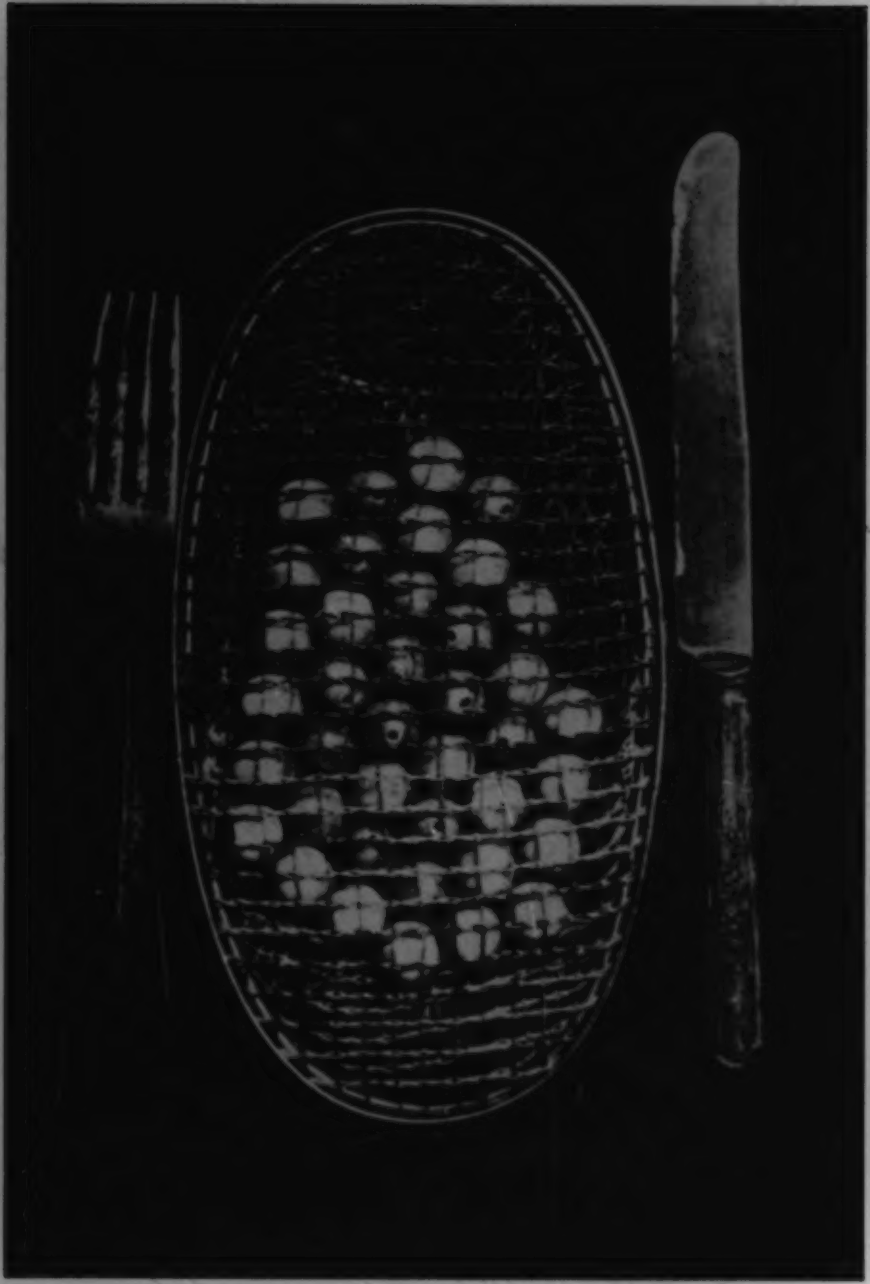

cat 109 Mr. Knife + Miss Fork 1944

cat 170 Optical hopes and illusions 1944

cat 171 Contraption 1944

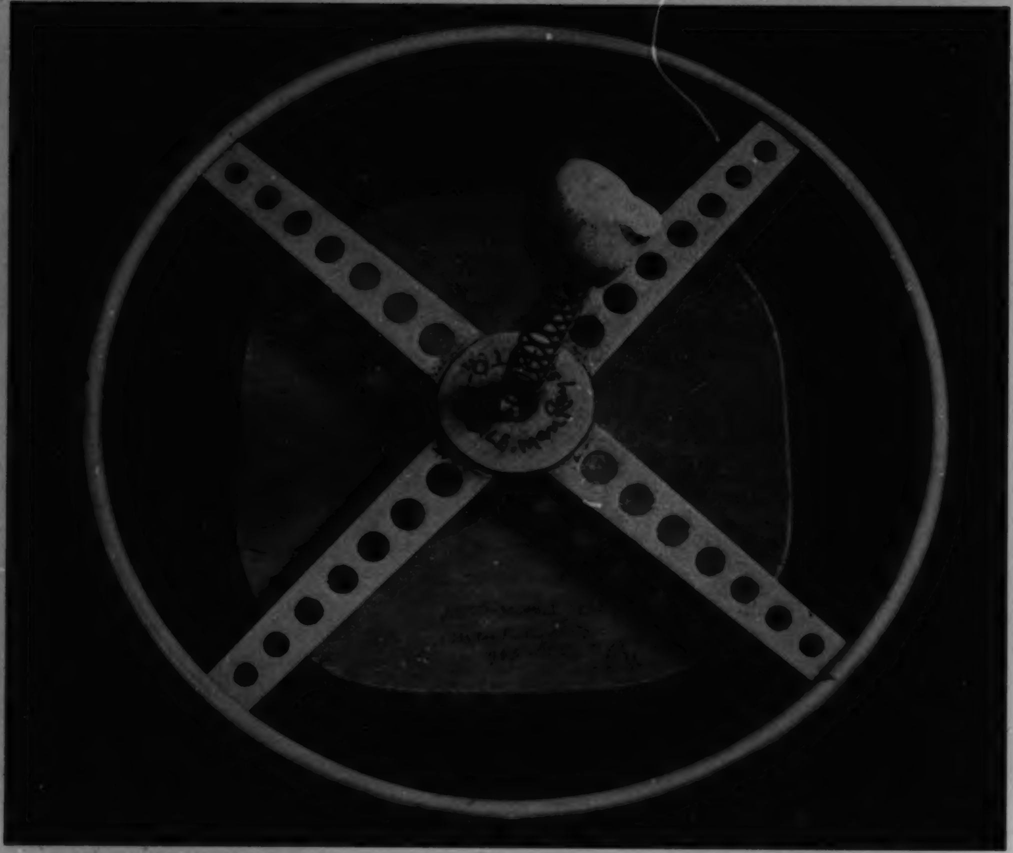

cat 173 Auto-mobile 1932, 1945/1952

cat 187 Pain peint 1958

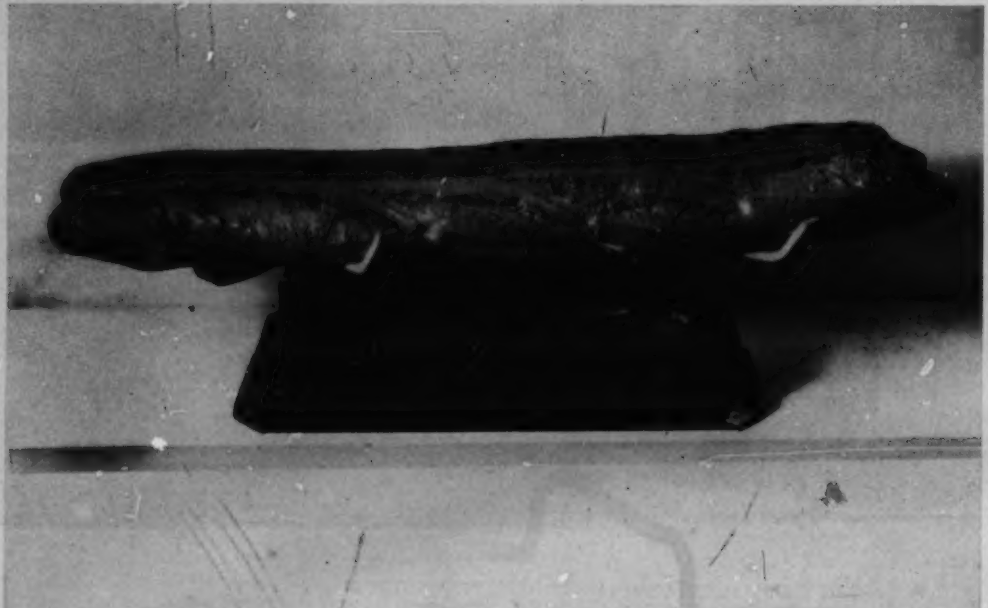

cat 179 Masque moustache 1952

cat 180 Masque papillon 1952

cat 182 La chambre noire 1952

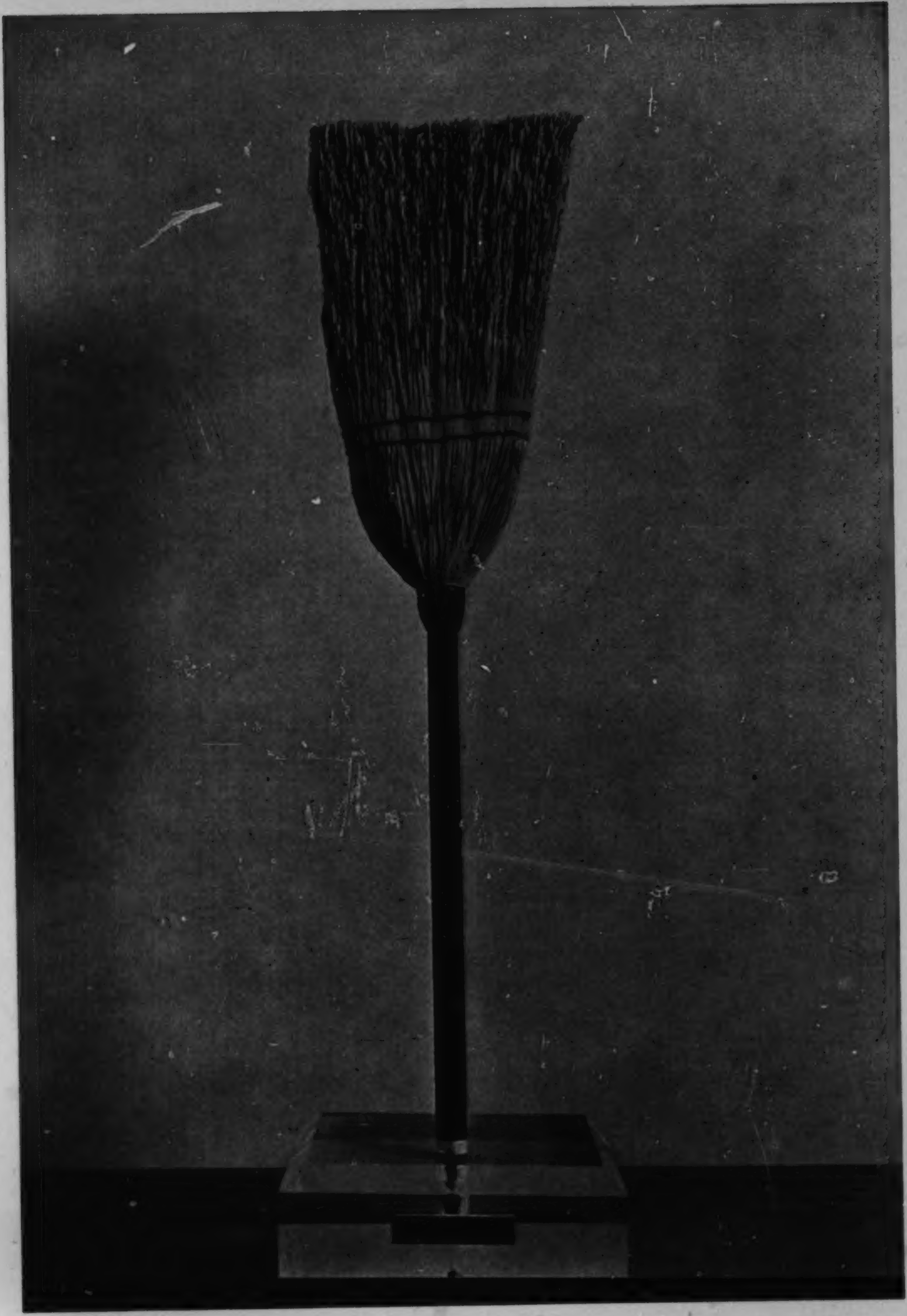

cat 186 Ballet français 1956/1971

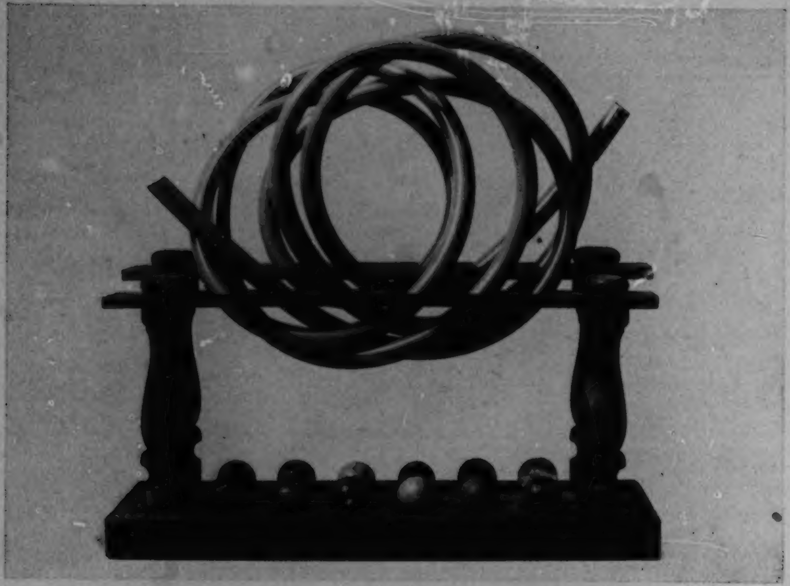

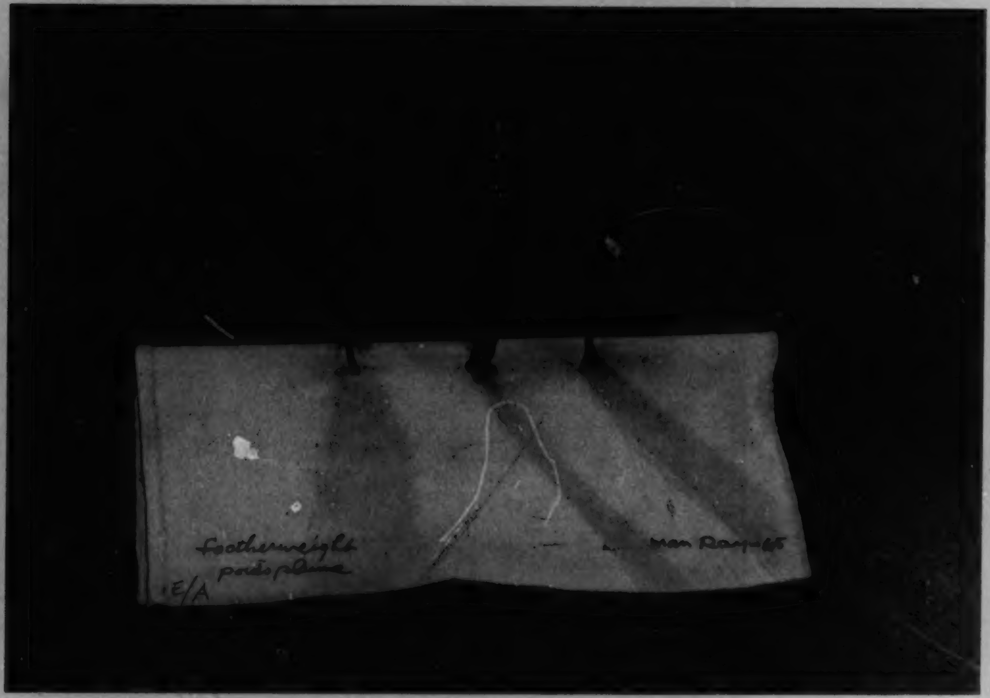

cat 188 Smoking device No. 3 1959

cat 190 Poids plume 1960/1965

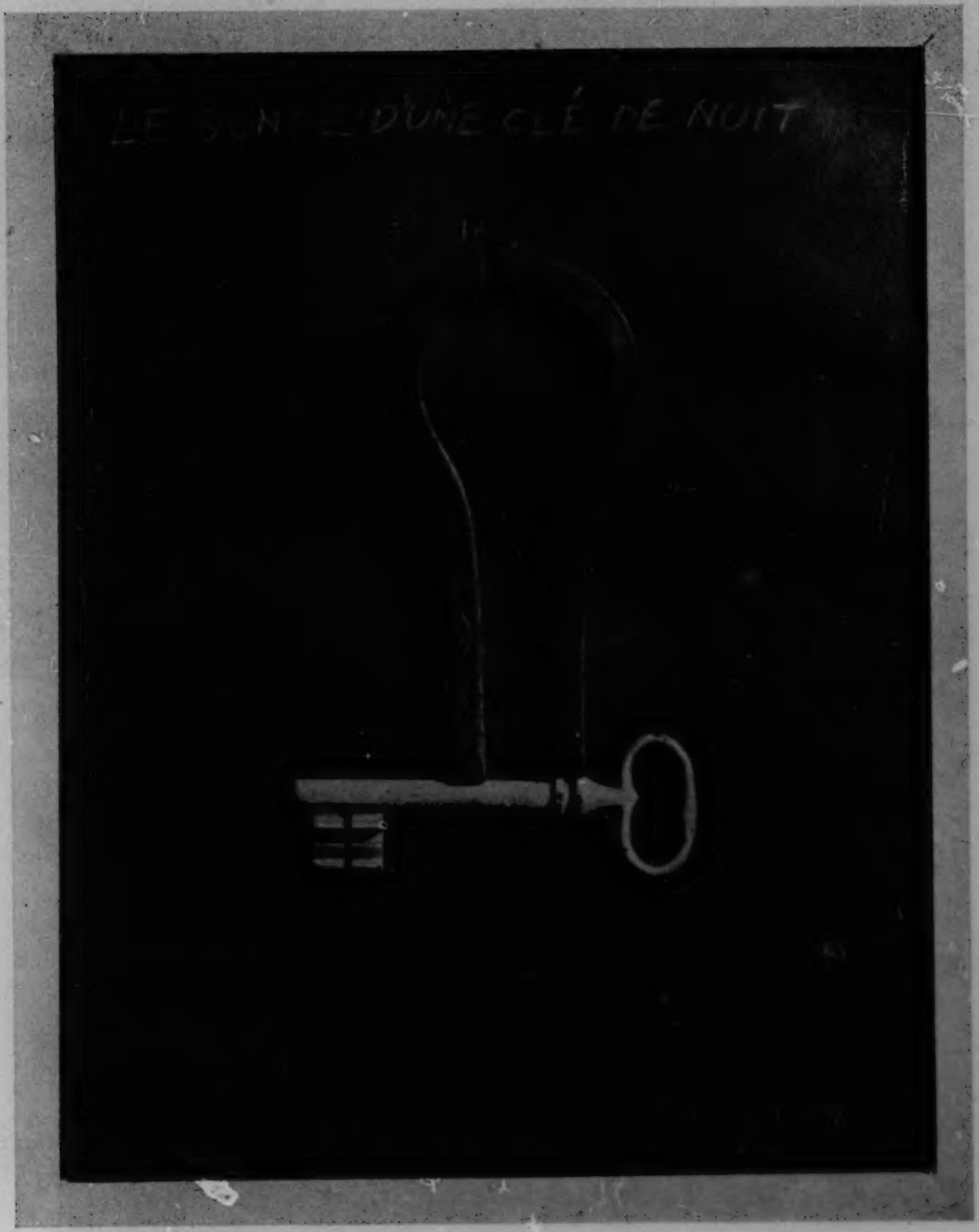

cat 189 Le songe d'une clé de nuit 1959

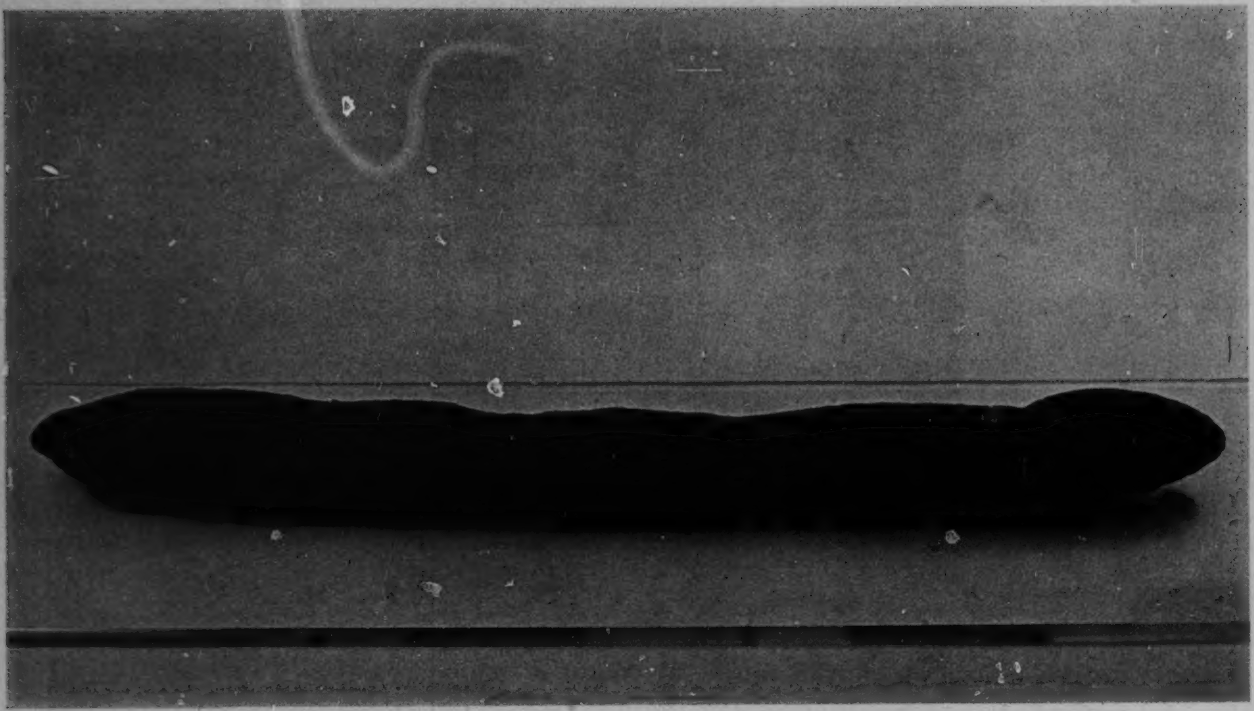

cat 191 Pain peint 1960/1966

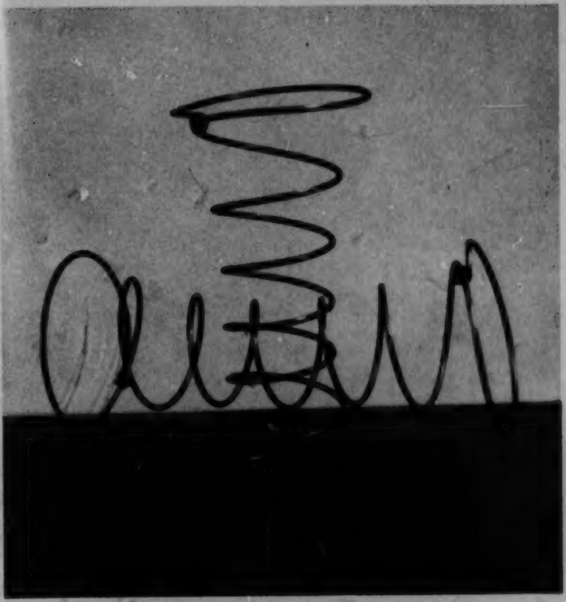

cat 193 It's springtime 1961

cat 197 Trompe l'oeuf 1963

cat 198 Le merveilleux 1963

cat 201 Poids plume 1964

cat 207 Letters 1967

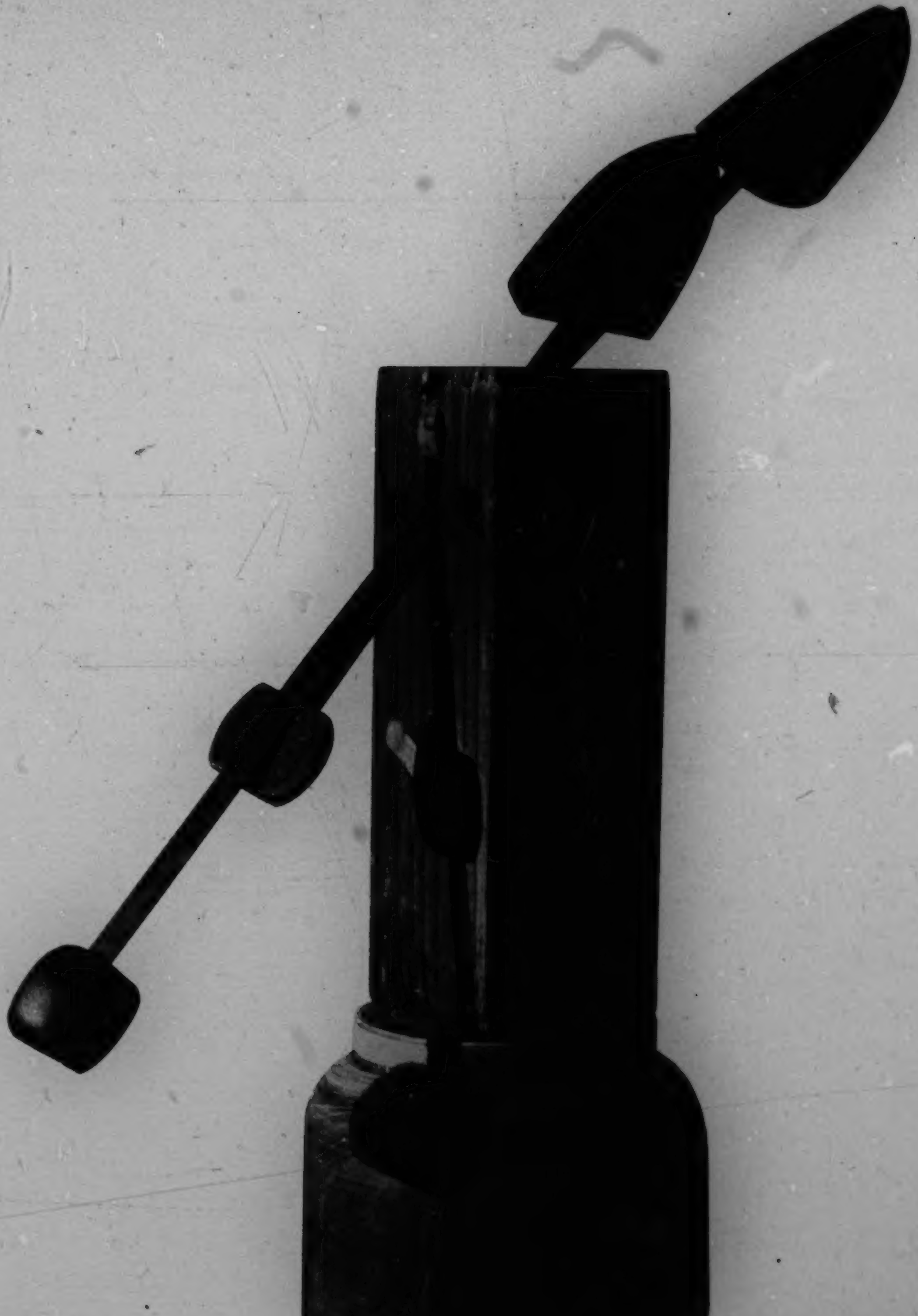

cat 195 Person to person 1962

ART EXHIBITION CATALOGUES REPUBLISHED ON MICROFICHE

Published on microfiche by:

Chadwyck-Healey Ltd
20 Newmarket Road
Cambridge CB5 8DT
England

Somerset House
417 Maitland Avenue
Teaneck NJ 07666
USA

Date of publication and production of master: 1980

Series: The purpose of this series is to make available those catalogues that have lasting interest through their text or their illustrations. Catalogues and cumulations of titles in the series are available from the publishers.

Serial numbers: Each title is identified by a three-part serial number. The first part of the serial number designates the sales list in which the title was first announced. The second part indicates the agent of publication, i.e. the museum, gallery or organisation that was responsible for the publication of the catalogue. The third part of the serial number is the number allotted to that title.

Copyright: The microfiche edition is the copyright of Chadwyck-Healey Ltd.

Technical data

Producing laboratory: NCR Corporation, 5011 Herzel Place, Beltsville, Maryland, USA.

Location of original: National Gallery of Art, Washington D.C.

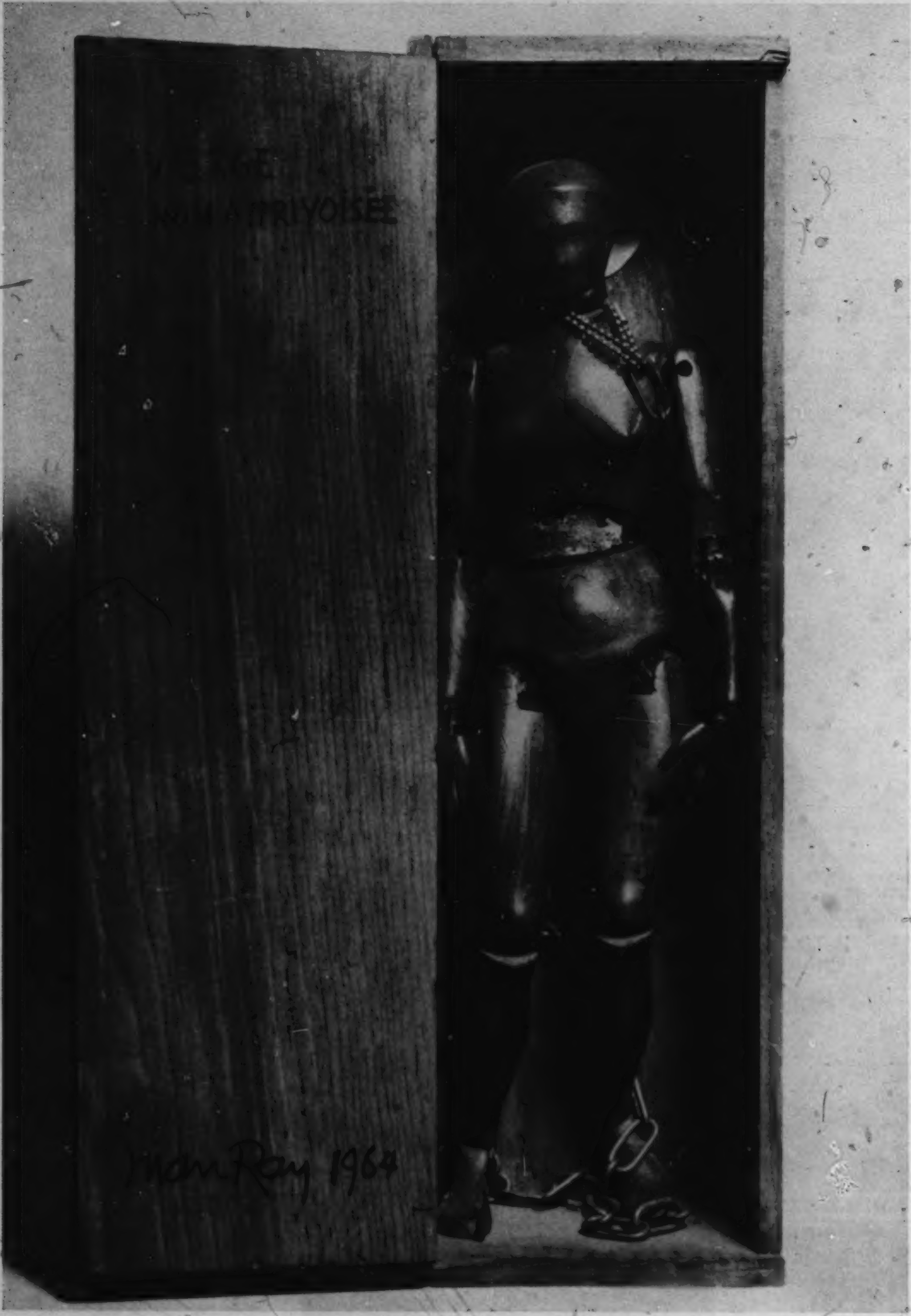

cat 202 Vierge non apprivoisée 1964

cat 211 Péchage 1969

cat 216 Le témoin 1971

cat 155 Boule sans neige 1927/1970

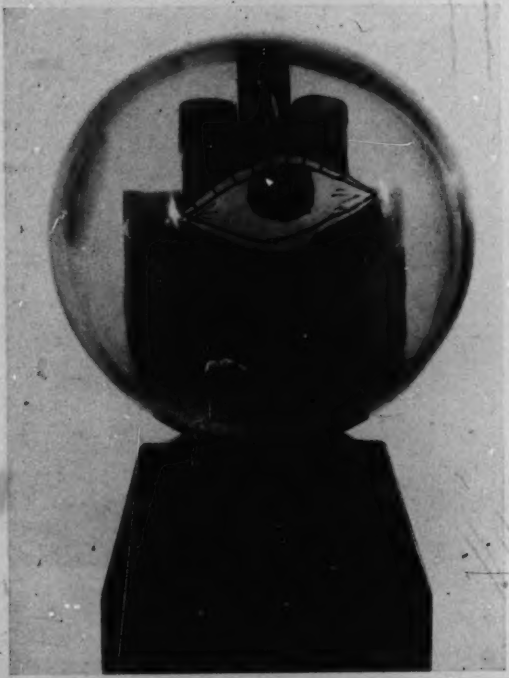

cat 218 'La jolie' 1971

cat 223 Kiki drinking 1922

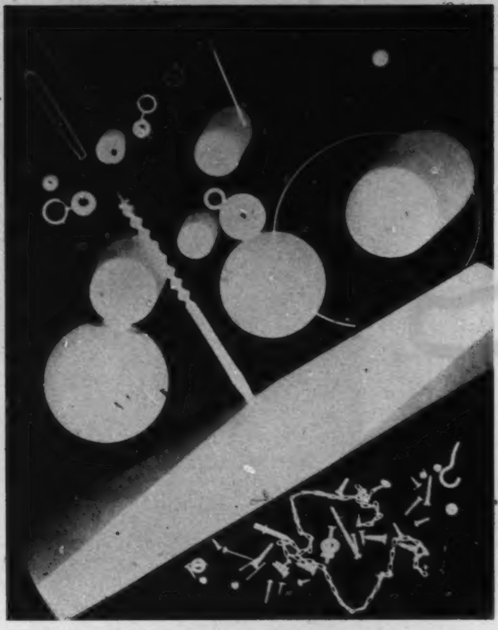

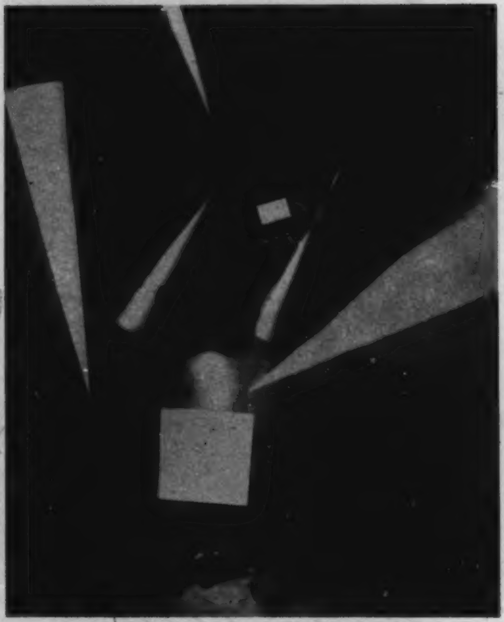

cat 221 Rayographe 1922

cat 228 Rayographe 1923

cat 229 Rayographe 1923

cat 230 Rayographe 1923-26

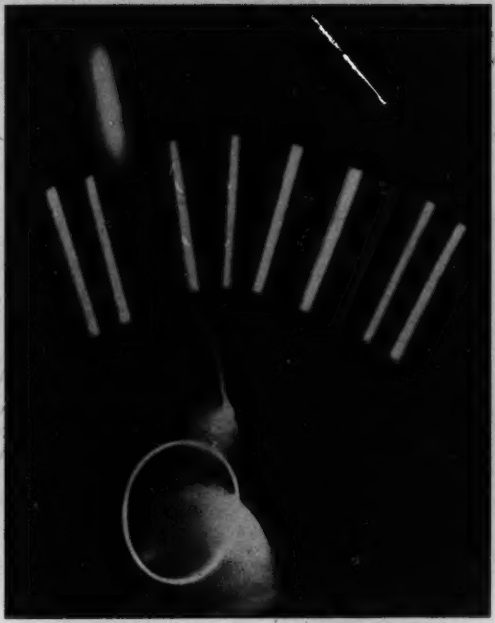

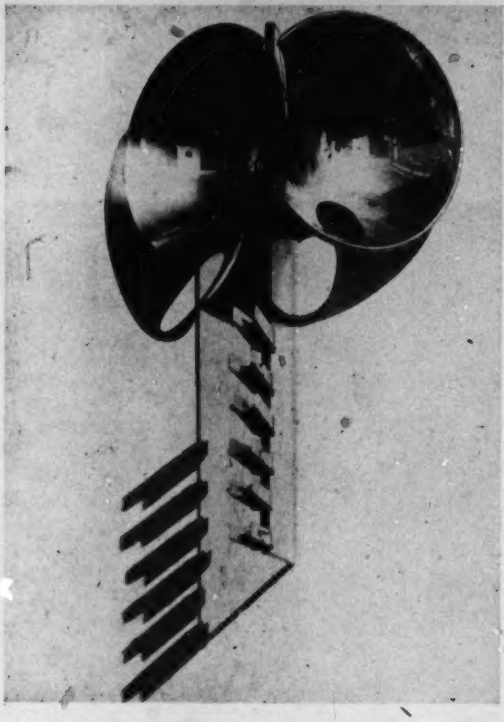

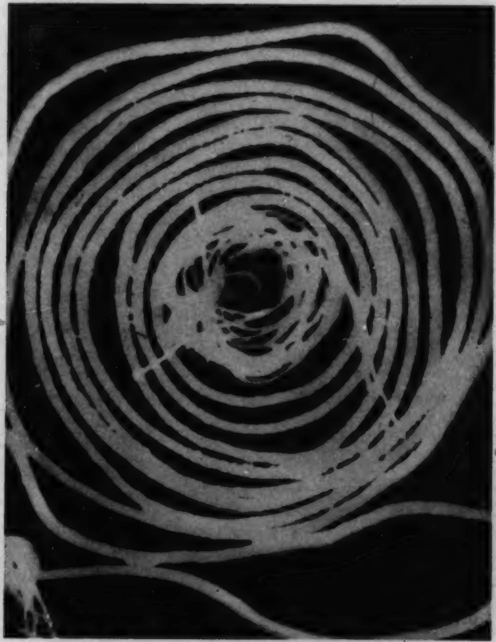

cat 231 Cigarettes 1924

cat 233 Rayographe 1926

cat 248 Objet (photo) 1918

cat 234 Rayographe 1926

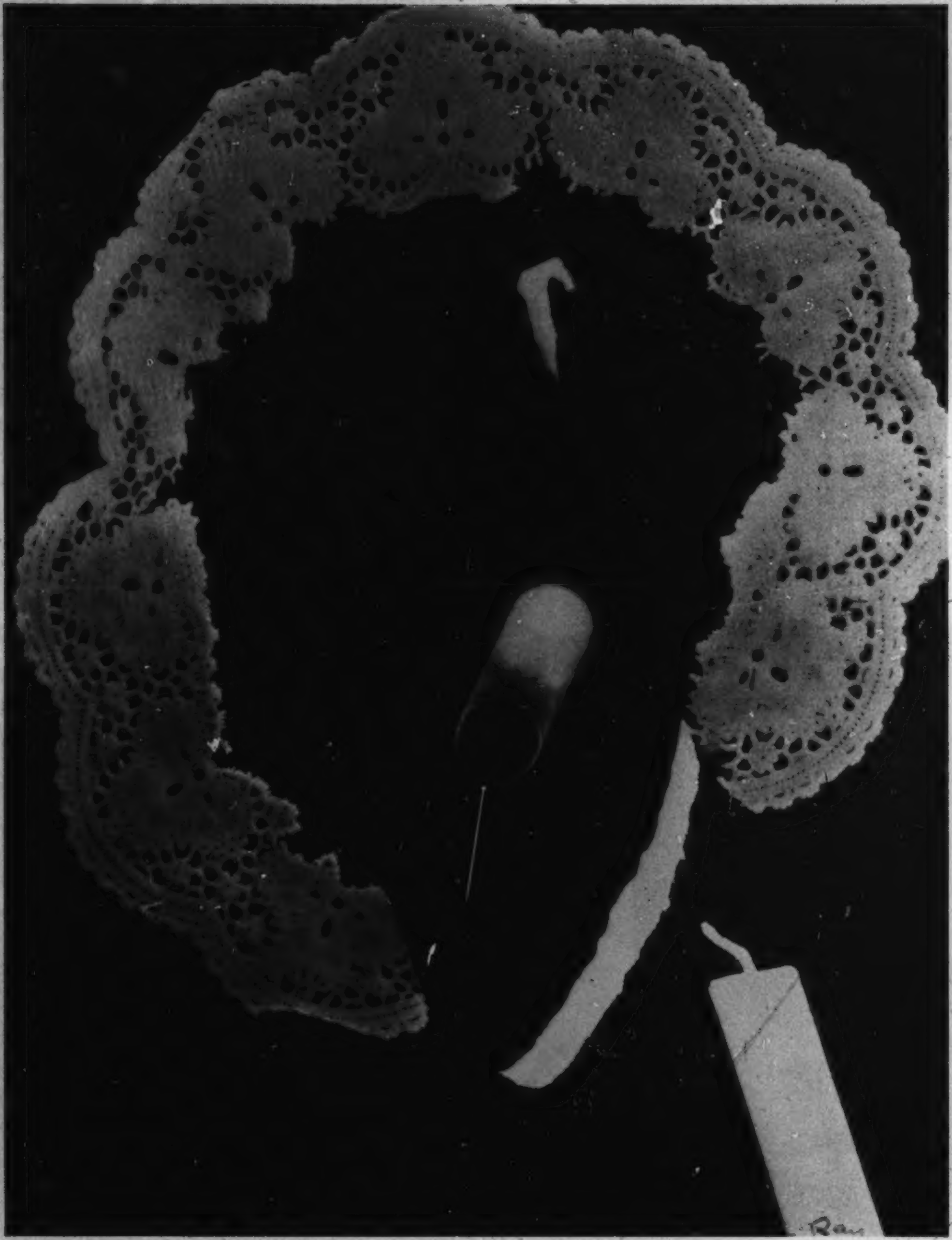

cat 227 Le colifichet 1923

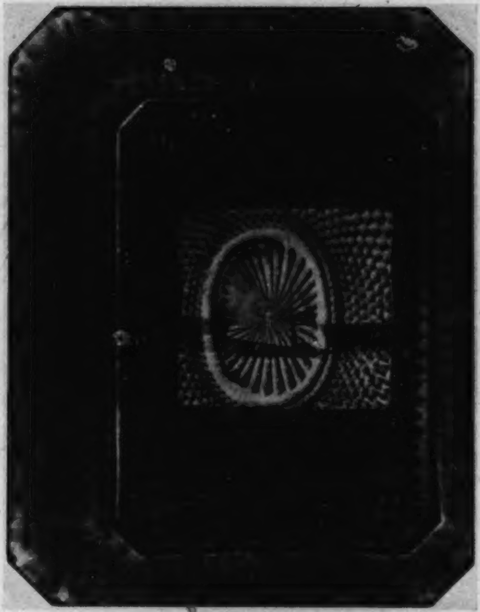

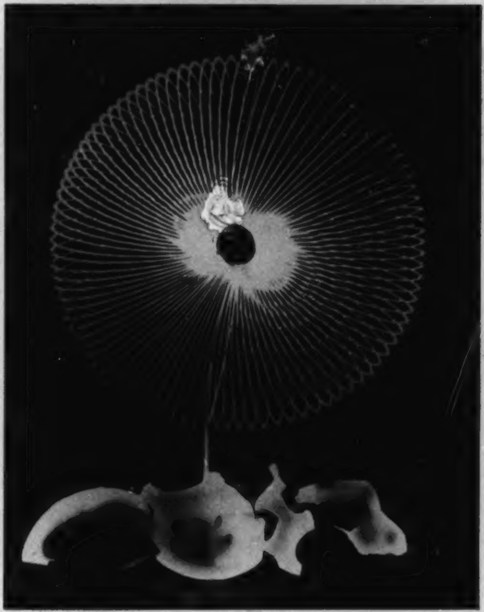

cat 235 Rayographe 1926

cat 242 Rayographe 1959

cat 240 Rayographe 1945

cat 244 Rayographe 1965

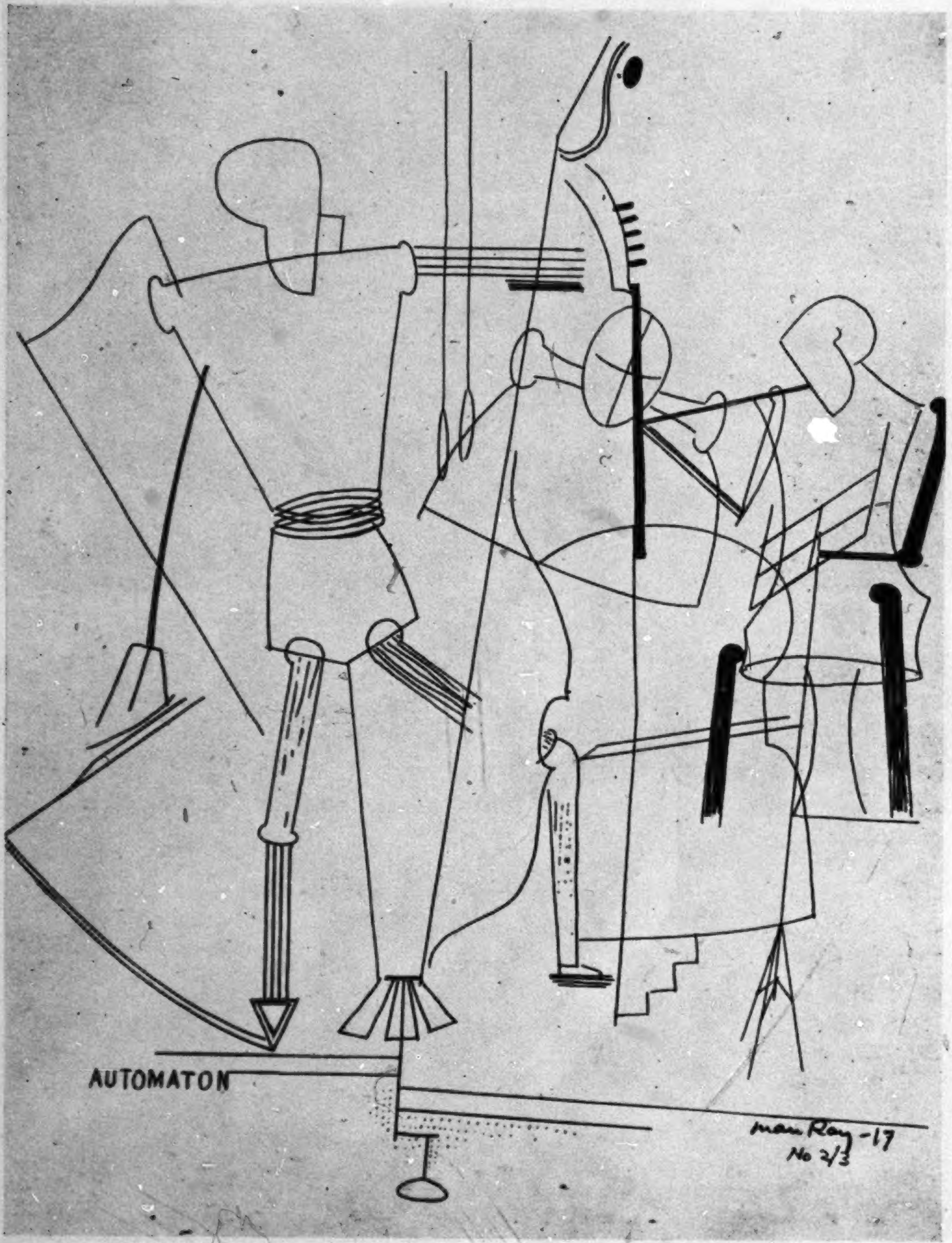

cat 247 Automaton 1917

cat 251 Elevage de poussière 1920

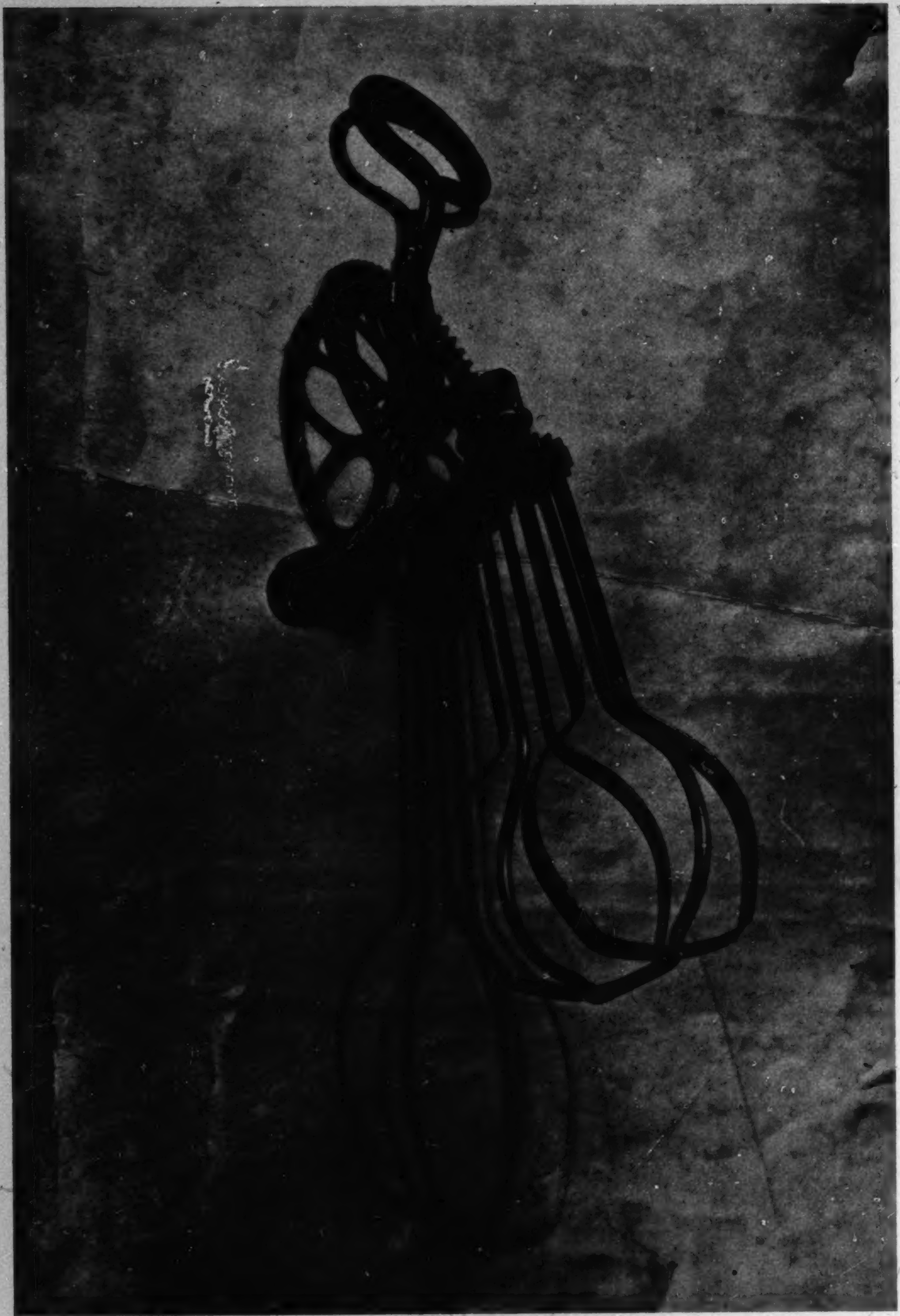

cat 249 L'homme 1918

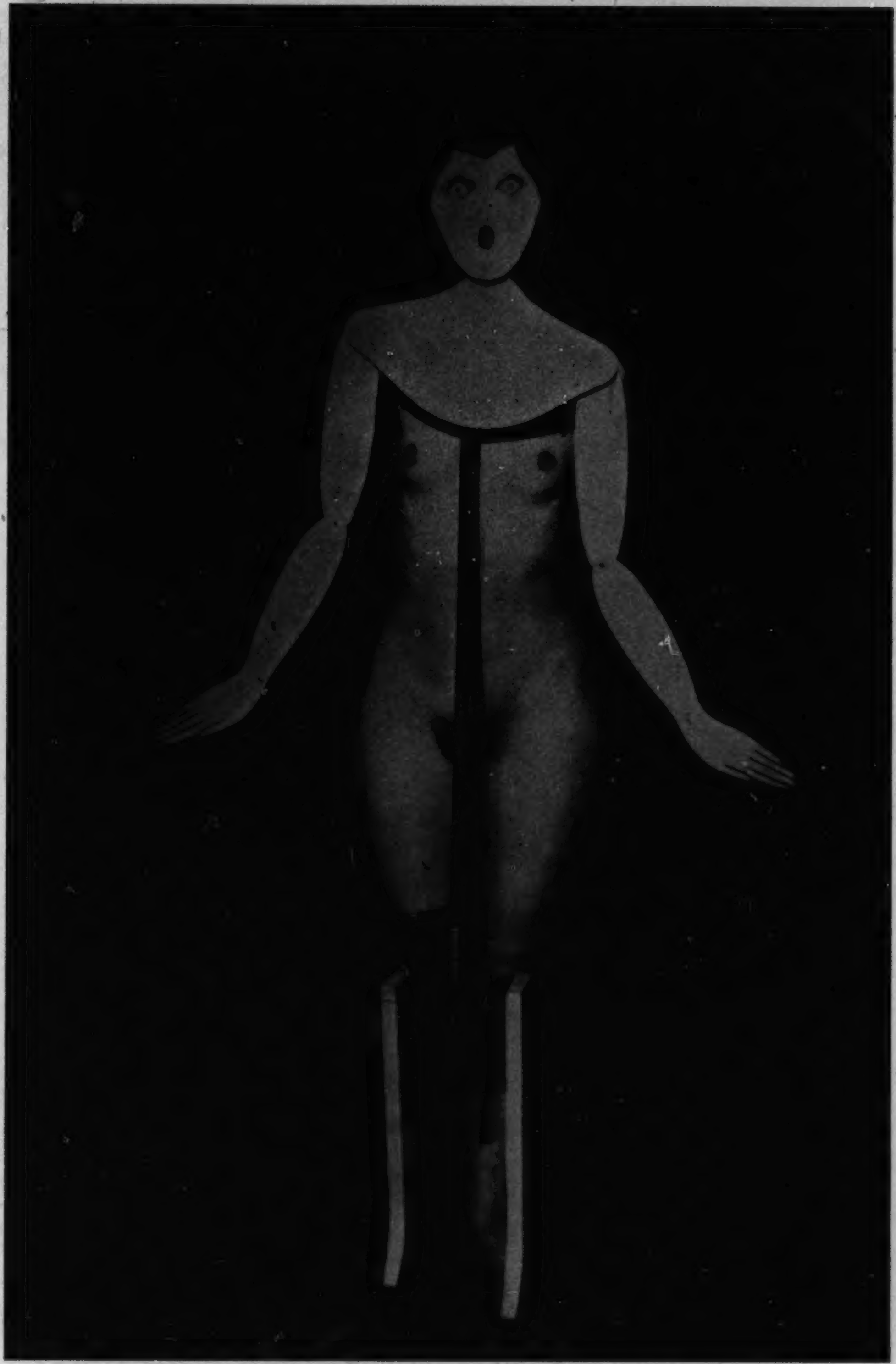

cat 250 Porte-manteau 1920

cat 252 Belle Haleine 1920

cat 253 Portrait de Tristan Tzara ca. 1921

cat 254 Le Violon d'Ingres 1924

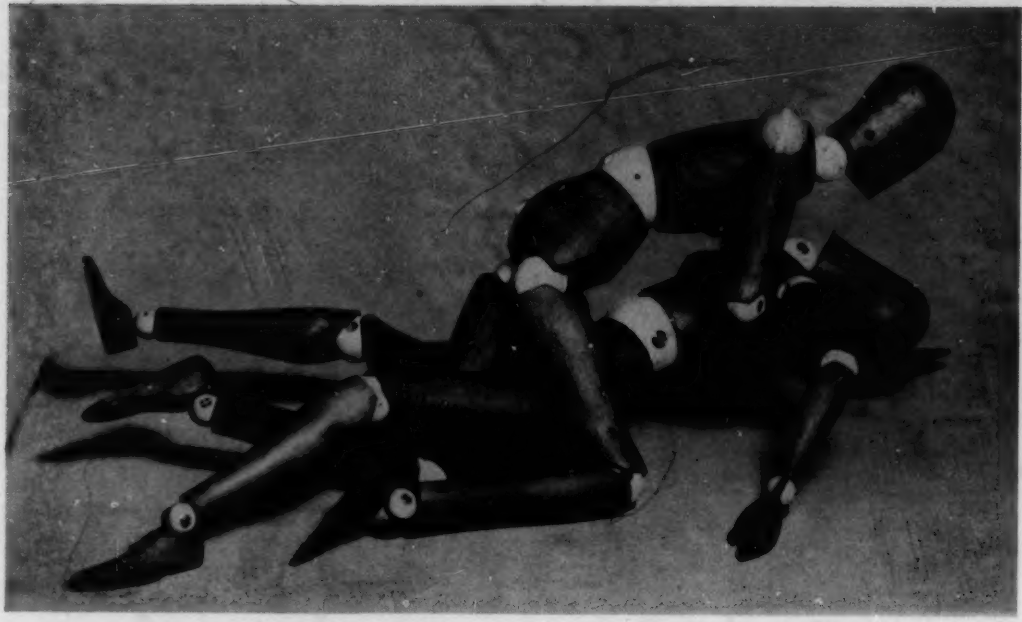

cat 292 Mr. and Mrs. Woodman 1970

cat 273 Autoportrait 1970

catalogus

Twee jaartallen achter de titel met een - ertussen geven aan, dat het betreffende werk in de tussenliggende periode werd gemaakt.
Indien er twee jaartallen achter de titel staan met een / ertussen, hetgeen voornamelijk bij de objecten voorkomt, dan geeft het eerste jaartal het jaar aan, waarin Man Ray het werk voor de eerste keer maakte en het tweede het jaar waarin hij het nogmaals, soms in enigszins gewijzigde vorm, uitvoerde of het jaar waarin er een oplage van het werk werd gemaakt. Het tentoongestelde werk is in dit geval uit het jaar dat door het tweede jaartal wordt aangegeven. (b.v. 1922-1927/1968 betekent: het hier aanwezige werk is uit 1968, toen maakte Man Ray deze versie, of: het is een exemplaar van de oplage die toen gemaakt werd. Het oorspronkelijke werk ontstond tussen 1922 en 1927).

De titels van de werken werden eerst in het nederlands gegeven en dan in frans of engels, al naar gelang de keuze van Man Ray.

Veel van de bij de werken aangehaalde teksten worden geciteerd uit de franse uitgave van Man Ray's autobiografie: Man Ray, Autoportrait, Robert Laffont, Parijs, 1964.

De cat.nrs. 10, 15, 21, 89 en141 zijn niet op de tentoonstelling aanwezig.

1 **Portret 1909** — **Portrait**
olieverf op doek, 46 x 38 cm
getekend en gedateerd op het spieraam:
Man Ray 1909
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 28

Man Ray vertelt dat hij aan het begin van zijn loopbaan als schilder ervan droomde om eens een beroemd portretschilder te worden.

2 **Het dorp 1913** — **The village**
olieverf op doek, 51 x 41 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1913
Galleria Schwarz, Milaan — afb. in kleur pag. 27

3 **Man Ray 1914** — **Man Ray**
olieverf op carton, 18 x 13 cm
de datum 1914 en de naam Man Ray
vormen het schilderij
Verzameling Sir Roland A. Penrose, Londen

4 **AD MCMXIV 1914** — **AD MCMXIV**
olieverf op doek, 94,1 x 176,6 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
AD MCMXIV Man Ray
Philadelphia Museum of Art, Philadelphia — afb. pag. 29

'Mijn grote doek schoot ondertussen op. Het bestond uit elementaire menselijke vormen, blauw en rood en uit grijze paarden, ook vereenvoudigd zoals het paard van Troje eruit moet hebben gezien. Ik bleef aan fresco's denken, hoewel ik olieverf gebruikte, die, wat somberder, beter met mijn onderwerp overeenkwamen.
In de serie schilderijen die ik dat jaar schilderde, werden volumina gesuggereerd, maar ik besloot aan het eind van de serie toch binnen twee dimensies te werken en het oppervlak van het doek te respecteren.
In augustus brak in Europa de oorlog uit. Wij dachten dat ons plan om naar Europa te reizen maar ongeveer een jaar zou worden uitgesteld. Mijn grote doek was klaar; Donna vond het profetisch en stelde voor het 'De oorlog' te noemen. Maar ik voegde in een hoek slechts de romeinse cijfers MCMXIV toe.' - Autobiografie pag. 54 -

5 **Totem 1914** — **Totem**
olieverf op doek, 91 x 61,1 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1914
Cordier & Ekstrom, New York — afb. pag. 29

6 **Rangschikking van vormen, No. 1 1915** — **Arrangement of forms, No. 1**
olieverf op doek, 45,8 x 30,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1915
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 30

7 **Wandeling 1915/1948** — **Promenade**

olieverf op doek, 61 x 49,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1915
vijfde versie uit 1948
Verzameling de heer J. Daniel Weitzman,
Southampton, N.Y.

zie gouache 'Promenade' cat 84

8 **De koorddanseres begeleidt haarzelf met haar schaduwen 1916** — **The ropedancer accompanies herself with her shadows**

olieverf op doek, 132,1 x 186,4 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916
onder midden: The rope-dancer accompanies
herself with her shadows
Museum of Modern Art, New York
Geschenk van G. David Thompson

afb. in kleur pag. 31

In 1917 maakte Man Ray een aerografie
naar dit schilderij - zie cat 86 -

'Het doek stelde een koorddanseres voor, die ik op een 'vaudeville' had gezien. Ik begon de verschillende posities van de acrobate te schetsen, elk op een afzonderlijk blad papier. Ik had papier in alle kleuren. Ik wilde de beweging niet alleen door de tekening, maar ook door de overgang van de ene kleur naar de andere suggereren. Ik knipte het papier uit en plaatste de verschillende vormen achter elkaar, vóór ik het definitieve doek begon te schilderen. Ik bracht verschillende wijzigingen aan in mijn compositie, maar was steeds minder tevreden. Mijn schilderij was te decoratief: het zou als theatergordijn kunnen dienen. Toen vielen mijn ogen op stukjes gekleurd papier op de grond. Ze vormden een abstracte tekening die uitgelegd kon worden als de schaduwen van de danseres, of als iets architectonisch . . .
Ik krabde de oorspronkelijke vormen van de danseres weg en ging aan het werk, waarbij ik op het doek grote heldere kleurvlakken zette in de lege ruimte waarin mijn eerste tekening had gestaan. Ik probeerde zelfs geen kleurharmonie tot stand te brengen: het was rood tegen blauw, violet tegen geel, groen tegen oranje met een zo groot mogelijk contrast.' - Autobiografie pag. 70 -

9 **Portret van Kiki 1923** — **Portrait de Kiki**

olieverf op doek, 61 x 45,8 cm
getekend boven links: Man Ray
particuliere verzameling

afb. pag. 32

Kiki was een schildersmodel, waar Man Ray zes jaar mee samenwoonde. Hij maakte vele foto's van haar, o.a. zijn beroemde 'Violon d'Ingres' - cat. 254 -, schilderde en tekende haar - cat.nr. 93 - en liet haar optreden in de film 'L'étoile de mer'.
Ze zong in de café's van Montparnasse en droeg de bijnaam 'Kiki de Montparnasse'.

10 **Rrose Sélavy 1923** — **Rrose Sélavy**

olieverf op doek, 59,1 x 49,6 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1923 Paris, onder rechts: Cela vit
Particuliere verzameling

afb. pag. 33

'In 1923 keerde hij (Duchamp) naar Parijs terug. Ik was nu een gevestigd schilder, maar van tijd tot tijd maakte ik een schilderij om in vorm te blijven en het contact met de artistieke stromingen van het moment niet te verliezen.
Ik besloot een schilderij van Duchamp te maken. Maar ik liet me beïnvloeden door de talloze foto's die ik van hem gemaakt had: het schilderij werd in zwart en sepia, een imitatie van een foto. Ik liet Duchamp een of tweemaal poseren om bepaalde details in het gezicht te verifiëren. Op de achtergrond bracht ik enkele fantasie-motieven aan, opdat het schilderij er niet te realistisch zou uitzien. Maar het was noch een schilderij, noch een foto. Die dubbelzinnigheid beviel me. Zo zal ik voortaan schilderen dacht ik.' - Autobiografie, pag. 208 -

De roos in de rechter onderhoek met de woorden 'cela vit' heeft betrekking op het pseudoniem van Marcel Duchamp: Rrose Sélavy - Eros c'est la vie.

11 **Het telegram 1929** — **Le télégramme**
olieverf op doek, 38 x 55 cm
getekend en gedateerd boven links:
Man Ray 1929, onder rechts: Telegram
Studio Marconi, Milaan — afb. pag. 34

12 **Een nacht in Saint-Jean-de-Luz 1929** — **Une nuit à Saint-Jean-de-Luz**
olieverf op doek, 73 x 54 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1929
Musée National d'Art Moderne, Parijs — afb. pag. 34

13 **De zwaarmoedigheid 1929** — **Le cafard**
olieverf op zilverpapier op paneel, 65 x 80,6 cm
getekend en gedateerd boven links:
Man Ray 1929
Galleria Schwarz, Milaan — afb. in kleur pag. 35

14 **Fabriek in het woud 1929** — **Usine dans la forêt**
olieverf op goudgeschilderd paneel,
80,7 x 64,9 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1929
Eigendom van de kunstenaar

15 **Observatoriumtijd - de geliefden 1932-1934** — **A l'heure de l'observatoire - les amoureux**
olieverf, 100 x 250,4 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Particuliere verzameling — afb. in kleur pag. 37

Man Ray experimenteerde op allerlei manieren met de fotografie o.a. door details van gezichten te vergroten en met een grove korrel af te drukken. 'Eén van die vergrotingen - van twee lippen - liet me niet los, als de herinnering aan een droom. Ik besloot hetzelfde onderwerp te schilderen op een bovenmenselijke maat'. Twee jaar werkte hij aan dit schilderij. 'De rode lippen zweefden in een grijs-blauwe hemel boven een nevelig landschap waar men aan de horizon een observatorium met zijn twee koepels zag, als twee borsten, nauwelijks te zien in het halfdonker. Deze indruk had ik overgehouden van mijn dagelijkse wandelingen door het Jardin du Luxembourg. De twee lippen leken,

waarschijnlijk door hun afmetingen, op twee lichamen in omhelzing. Erg freudiaans. Om toekomstige interpretaties voor te zijn, schreef ik deze tekst onder het doek: A l'heure de l'Observatoire, les Amoureux. Een kritikus merkte op, dat het een vergrote prentbriefkaart was.' - Autobiografie pag. 227-228 -

16 **Kamerscherm 1935** **Paravent**
5 panelen
olieverf op paneel, 179 x 250 cm
getekend en gedateerd midden links:
Man Ray 1935
Studio Marconi, Milaan

De voorstelling heeft betrekking op het gedicht 'Man Ray' van Paul Eluard, gepubliceerd in 'Man Ray Photographies, 1920-1934', Random House, New York, 1934.

. . . Dans les espaces de marées d'un corps qui se dévêt
A la mamelle du crépuscule ressemblant
L'oeuil fait la chaine sur les dunes négligées
Où les fontaines tiennent dans leurs griffes des mains nues
Vestiges du front nu joues pâles sous les cils de l'horizon
Une larme fusée fiancée au passé
Savoir que la lumière fut fertile
Des hirondelles enfantines prennent la terre pour le ciel. . . .
Paul Eluard

17 **De 'A' 1938** **L'A**
olieverf op paneel, 22 x 16 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1938
Verzameling de heer Cesare Tosi, Milaan — afb. pag. 36

In 1948 maakte Man Ray een boek 'Alphabet for Adults' - zie cat. 288 -

18 **De dichter (Koning David) 1938** **Le poète (le roi David)**
olieverf op doek, 55 x 46 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1938
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. pag. 36

Man Ray gebruikte een gipsmodel - de kop van David van Michel Angelo - als voorbeeld voor dit schilderij en noemde het 'de dichter'.

19 **De onbegrepene 1938** **L'incompris**
olieverf op doek, 61 x 46,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1938
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 38

20 **Ezel-schilderij 1938** **Easel painting**
olieverf op doek, 127 x 97 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1938
Eigendom van de kunstenaar

21 **Denkbeeldig portret van D.A.F. de Sade 1938** **Portrait imaginaire de D.A.F. de Sade**
olieverf op doek, 55 x 45 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 1938
Particuliere verzameling

In 1940 schilderde Man Ray een tweede versie van dit schilderij - zie cat. 25 -

22 **De tweeling 1939** **'La Jumelle'**
olieverf op doek, 92 x 74 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 39
Verzameling mevrouw Milena Milani, Savona afb. pag. 38

zie tekening 'Studie voor 'La Jumelle', cat 113

23 **Terugkeer tot de rede 1939** **Retour à la raison**
olieverf op doek, 200 x 129 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1939
Moderna Kunsthandels Anstalt, Zürich afb. pag. 39

Zie ook de objecten 'Lampshade', cat. 140 en 'Oorhangers', cat. 205.

24 **Het mooie weer 1939** **Le beau temps**
olieverf op doek, 284,6 x 274,4 cm
getekend en gedateerd onder links: Le beau
temps Man Ray MCMXXXIX Paris
Eigendom van de kunstenaar afb. pag. 40

'Ik schilderde een aantal grote schilderijen waarvan één bestond uit een compositie gemaakt van verschillende dromen, in levendige kleuren. Op een nacht hoorde ik in de verte kanonnen; ik sliep weer in en droomde dat twee mythologische dieren elkaar de keel afbeten op mijn dak. Ik maakte een schets van deze droom en nam hem op in mijn schilderij van dromen, dat ik de titel 'Le beau temps' gaf.' - Autobiografie pag. 264-265 -

25 **Denkbeeldig portret van D.A.F. de Sade 1940** **Portrait imaginaire de D.A.F. de Sade**
olieverf op doek, 50,9 x 40,7 cm
getekend en gedateerd onder links:
Sade MDCCXL Man Ray 1940
particuliere verzameling afb. in kleur pag. 41

2e versie van cat. 21

Markies Donatien de Sade (1740-1814). Franse schrijver. Auteur van romans, waarin de helden vaak

met duivels plezier de anderen kwellen en doen lijden (sadisme). De Franse revolutie gaf hem gelegenheid een van zijn bekendste werken: 'Justine ou les Malheurs de la Vertu' te publiceren (1791). Op de achtergrond van het schilderij ziet men het afbreken van de Bastille. De Bastille in Parijs was de staatsgevangenis. Bij het begin van de Franse revolutie bestormde het Parijse volk dit symbool van het willekeurige en absolute koningsschap. 14 Juli 1789 bezette het volk de Bastille, op 15 juli werd bevel gegeven het gebouw te slopen. Van de stenen werd een van de bruggen over de Seine gebouwd. Man Ray bouwde er het gelaat van De Sade mee op.

26 **Snelle wandeling over de westelijke golf 1940** — **Swiftly walk over the western wave**
olieverf op paneel, 15,3 x 22,9 cm
getekend en gedateerd onder, rechts van het midden: MR 40
Verzameling de heer en mevrouw Maurice Vanderwoude, Great Neck, N.Y.

afb. pag. 42

27 **Het geluk II 1941** — **La fortune II**
olieverf op doek, 50,8 x 61 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray 1941
Eigendom van de kunstenaar

afb. pag. 42

zie ook het object, cat. 174

28 **De oneindige mens 1942** — **L'homme infini**
olieverf op doek, 180 x 130 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray 1942
Studio Marconi, Milaan

afb. pag. 43

29 **Draaideuren 1942** — **Revolving Doors**
serie van 10 schilderijen uitgevoerd in 1942 naar collages van 1916-'17, zie cat. 60 a-j

'Vaak leidt de obsessie van een bepaalde tijdsduur tot het uitschakelen van de materiële ruimte. Dit is hetgeen bijgaande twee-dimensionale beelden trachten aan te tonen. Door hun onderlinge werking ontstaat een aantal gebeurtenissen, die zich onttrekken aan de controle van elke afleidende manoeuvre.' - Minotaure 1935, nr. 7, pag. 66 -

a **Mime** — **Mime**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray 1942
Particuliere verzameling

b **Ver weg** — **Long distance**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray 1942
Particuliere verzameling

c **Orkest** — **Orchestra**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling

d **De ontmoeting** — **The meeting**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling

e **Legende** — **Legend**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling

een andere versie van dit schilderij uit 1916
(131 x 91 cm) bevindt zich in de verzameling
Urvater, Rhode St. Genèse

f **Karaf** — **Decanter**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling
afb. pag. 44

g **Jong meisje** — **Young girl**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling

h **Schaduwen** — **Shadows**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling
afb. pag. 44

i **Betonmolen** — **Concrete mixer**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling
afb. pag. 44

j **Waterjuffer** — **Dragon Fly**
olieverf op doek, 75,7 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
Particuliere verzameling
afb. pag. 44

30 **Gezichtspunt 1943** **Point of view**
oljeverf op doek, 23,6 x 30,5 cm
gemonteerd op ovaal van hout
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1943
Eigendom van de kunstenaar

31 **Romeo of Juliette 1943** **Romeo ou Juliette**
olieverf op doek, 51,5 x 40,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 43
Galleria Schwarz, Milaan

32 **Nachtzon (Verlaten speelplaats) 1943** **Soleil de nuit (Abandoned playground)**
olieverf op doek, 51 x 61 cm
getekend onder rechts: Man Ray
aan de achterzijde: Man Ray 1943
Eigendom van de kunstenaar afb. pag. 45

zie de gouache 'Abandoned playground', cat. 124

Het schaakbordpatroon keert in veel van Man Ray's schilderijen terug. Hij beschouwt het als een belangrijk grondpatroon voor de opbouw van een schilderij. In de jaren, dat hij in Amerika woonde en ook lessen gaf, droeg hij zijn leerlingen vaak op eerst maar eens een schaakbord te schilderen. Over dit schilderij vertelde hij verder, dat hij op een reis door Mexico een reusachtige boom had gezien, die omgevallen was tegen een huis. In de bogen van het huis zien we figuren van moleculen. Man Ray was bevriend met de beroemde Californische hoogleraar in de scheikunde en chemische technologie Linus Pauling (geb. 1901).

33 **Schildpad 1944** **Tortoise**
olieverf op doek, 50,7 x 61 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray 44
Particuliere verzameling

zie ook de tekening, cat. 130

34 **De paardesprong 1946** **The knight's move**
olieverf op hardboard, 35,5 x 35,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray 46
onder links: The Knight's tour
Verzameling Sir Roland A. Penrose, Londen afb. pag. 45

35 **Portret van Juliette 1947** **Portrait de Juliette**
olieverf op doek, 62 x 50 cm
getekend en gedateerd onder links: MR 47
Eigendom van de kunstenaar afb. pag. 47

Een van de vele portretten die Man Ray maakte van Juliet Browner, zijn vrouw sinds 1946.

Serie Shakespeareaanse Vergelijkingen — **Shakespearean Equations**

cat.nrs. 36, 37, 38 en 47

Max Ernst maakt Man Ray in ca. 1936 opmerkzaam op de mathematische voorwerpen, illustraties van algabraïsche vergelijkingen, in het Institut Poincaré te Parijs. Het gaf hem nieuwe moed zijn inspiratie te zoeken bij door de mens gemaakte voorwerpen. In de jaren voor de oorlog maakt hij veel tekeningen van deze voorwerpen. Na de oorlog ontstaat een serie van 15 schilderijen genaamd 'Shakespearean Equations', waarin menselijke figuren opgebouwd zijn uit deze mathematische vormen.

In de catalogus 'To Be Continued Unnoticed' van zijn tentoonstelling in de Copley Galleries, 1948, schrijft Man Ray in een open brief aan André Breton over zijn motivaties voor deze schilderijen. Hij citeert hierin de regels van Lautréamont (Chants de Maldoror, 2de zang, 10e hoofdstuk, Oeuvres complètes, Paris, 1969, pag. 190): 'O mathematiques sévères, je ne vous ai pas oubliées, . . . ' en 'Vos pyramides modestes dureront davantage que les pyramides d'Egypte, fourmilières élevées par le stupidité et l'esclavage' (ib. pag. 193). 'Deze passage is altijd een voorbeeld voor mij geweest van het gebruik van een onbelangrijk onderwerp voor het duidelijk maken van een overtuiging of een aanklacht. Ik nam mij voor niet alleen vrij om te springen met de verhalen, maar ook met de vormen zelf, van samenstelling, en door ze te kleuren.'
De titels werden 'vrij en automatisch' gekozen om hun suggestieve kwaliteiten.

36 **Macbeth 1948** — **Macbeth**
olieverf op doek, 76 x 61 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1948
Hanover Gallery, Londen — afb. pag. 48

Serie: Shakespeareaanse vergelijkingen
zie ook cat.nrs. 37, 38 en 47

37 **De vrolijke vrouwtjes van Windsor 1948** — **The merry wifes of Windsor**
olieverf op doek, 61 x 45,8 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1948
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 49

Serie: Shakespeareaanse vergelijkingen
zie ook cat.nrs. 36, 38 en 47

38 **De storm 1948** — **The tempest**
olieverf op doek, 45,8 x 61 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 48
Cordier & Ekstrom, New York

Serie: Shakespeareaanse vergelijkingen
zie ook cat.nrs. 36, 37 en 47

39 **Grapefruit 1948** — **Grapefruit**

olieverf op doek, 30,5 x 50,9 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray. 48
Particuliere verzameling

afb. pag. 50

40 **Appels 1948** — **Apples**

olieverf op doek, 30,5 x 50,9 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1948
Particuliere verzameling

afb. pag. 50

41 **Mandje met peren 1948** — **Little basket with pears**

olieverf op doek, 40,7 x 45,8 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 48
Particuliere verzameling

afb. pag. 50

42 **Céleste is ten oosten van het westen 1949** — **Céleste est à l'est de l'ouest**

olieverf op doek, 66,8 x 50,9 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1949
Eigendom van de kunstenaar

43 **Aline en Valcour 1950** — **Aline et Valcour**

olieverf, 76,3 x 96,6 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray. 1950
Eigendom van de kunstenaar

afb. in kleur pag. 46

'Aline et Valcour' is de titel van een heroïsch-komische zedenroman van de Markies de Sade (1795). Het verhaal, waarin vooruitstrevende sociologische beschouwingen vermengd zijn met elementen uit een gefantaseerde folklore, heeft de incestueuze liefde van een vader voor zijn dochter als thema.

44 **Mijn eerste liefde 1952** — **Mon premier amour**

olieverf op doek, 200 x 220 cm
getekend onder rechts: Mon premier amour
Man Ray 1952
Eigendom van de kunstenaar

'Eén van mijn volslagen abstracte doeken noemde ik 'Mon premier amour'. Het was ongetwijfeld het gebruik van een van mijn oude technieken die mij deze titel ingaf.' - Autobiografie pag. 343 -

45 **Rue Férou** **1952** — **Rue Férou**

olieverf op doek, 80 x 59,8 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1952
Particuliere verzameling

afb. pag. 51

In 1951 komt Man Ray uit Amerika en vestigt zich weer in Parijs. Hij vindt woonruimte in de Rue Férou. 'Ik kwam bij een kleine deur aan het einde van een hoge muur, die om een oud seminarie was gebouwd, waarvan de voorkant aan het kerkplein (Place Saint-Sulpice) lag.'. . .
'Het was een enorme witte ruimte vol licht. Het daglicht kwam binnen door ramen aan drie kanten van het atelier op zes meter hoogte.'. . .
'Onder de indruk van mijn nieuwe buurt schilderde ik een tamelijk academisch doek van mijn straat, zoals ik hem gefotografeerd zou hebben. Tot grote verbazing van mijn vrienden stelde ik dit schilderij tentoon temidden van meer fantastische werken. Waarom had ik zo'n schilderij gemaakt, vroeg men mij. Alleen omdat men het niet van mij verwachtte, legde ik uit: sommige van mijn tijdgenoten hadden ook wel de behoefte om zo te schilderen, maar durfden niet.
Ik hield ervan mezelf tegen te spreken.' - Autobiografie pag. 338, 339, 340 -

Het karretje op het schilderij is beladen met 'Het raadsel van Isidore Ducasse (zie cat. 143), waarop '2 bis' geschilderd is, het huisnummer van Man Ray.

46 **De 'P'** **1952** — **Le 'P'**

olieverf, 89 x 146 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 52
Eigendom van de kunstenaar

47 **Romeo en Juliette** **1954** — **Romeo et Juliette**

olieverf, 81 x 60 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1954
Eigendom van de kunstenaar

Serie: Shakespeareaanse vergelijkingen
zie ook cat.nrs. 36, 37 en 38

48 **Moderne Mythologie II** **1956** — **Mythologie moderne II**

olieverf op doek, 146 x 114 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1956
Particuliere verzameling, Milaan

49 **Sprekend schilderij** **1957** — **Talking picture**

olieverf op doek en luidspreker, 68,7 x 106,8 cm
getekend en gedateerd boven links:
Man Ray 1957
Eigendom van de kunstenaar

afb. pag. 53

50 **Drie Plastic schilderijen = natuurlijke schilderijen 1958-1965**
acrylverf op hardboard, 40,7 x 124,5 cm
(elk paneel)
Eigendom van de kunstenaar

Three Plastic paintings = natural paintings

51 **Drie Plastic schilderijen = natuurlijke schilderijen 1958-1965**
acrylverf op hardboard, 40,7 x 124,5 cm
(elk paneel)
Eigendom van de kunstenaar

Three Plastic paintings = natural paintings

'Tegelijkertijd zocht ik een nieuwe, meer spontane techniek, als zaad of stekjes, die men plant terwijl men het aan de natuur overlaat om de rest te doen. Na mijn kleuren volgens de ingeving van het moment op het doek gezet te hebben, liet ik penseel of paletmes in de steek en drukte er een ander paneel of doek van dezelfde grootte tegenaan. Wanneer ik deze panelen of doeken van het doek afhaalde, had ik een soort Rorschach-test voor me. De resultaten waren verrassend: bepaalde détails had men met de hand slechts na zeer veel tijd en nauwkeurig werken kunnen bereiken. Al deze doeken noemde ik: 'Natural paintings'.' - Autobiografie pag. 343 -

52 **Eerste wandeling in 1912 1958**
olieverf op doek, 215 x 315 cm
getekend en gedateerd onder, rechts van het midden: Première Promenade en 1912 - Man Ray 1958
Verzameling G. Visat, Parijs

Première promenade en 1912

afb. in kleur pag. 52

53 **Beeld met twee gezichten 1959**
olieverf op doek, 200 x 150 cm
getekend en gedateerd boven links: Man Ray 1959
Eigendom van de kunstenaar

Image à deux faces

afb. pag. 53

zie studie voor dit schilderij, cat. 135 en de tekening uit 1937, cat. 108

'Alleen door het verenigen van twee gezichten kan men een volmaakte eenheid bereiken, die verdere ondernemingen aanvaardbaar maakt.' - Autobiografie pag. 350 -

54 **De straatvegers 1959**
olieverf op doek, 200 x 178 cm
getekend onder links: Les Balayeurs
onder rechts: Man Ray
Galleria d'Arte Il Fauno, Turijn

Les balayeurs

afb. pag. 54

naar de gouache 'Promenade' van 1915, cat. 84

55 **Het vliegend hert 1959** — **Le cerf volant**

olieverf op doek, 150 x 80 cm
getekend onder links: Man Ray
Eigendom van de kunstenaar

56 **De toevalligheden van het schilderen 1965** — **Les hasards de la peinture**

olieverf op paneel en beschilderd palet met ijzeren balletje, 73 x 60 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Studio Marconi, Milaan

57 **De peer van Erik Satie 1969** — **La poire d'Erik Satie**

olieverf op doek, 89 x 59 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Man Ray . 69
onder links: La poire d'Erik Satie
Eigendom van de kunstenaar

Erik Satie, 1866-1925, Franse componist, bevriend met Man Ray.
Volgens Man Ray hield Satie erg van lekker eten en drinken. In zijn dadaïstische artikel 'Ce que je suis' dat door Man Ray geparafraseerd werd (zie pag. 22), komt een passage voor waarin Satie met een peer experimenteert.

58 **Interieur 1915** — **Interior**

waterverf, gouache, met stuk zilverpapier in
het midden, 61 x 44,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1915
Philadelphia Museum of Art, Philadelphia

59 **Theatr 1916** — **Theatr**

collage, 45,8 x 61 cm
getekend en gedateerd boven links:
Man Ray 1916
Moderna Museet, Stockholm — afb. pag. 55

'Ik maakte andere composities met hele krantenpagina's. Die werken hadden niet het voltooide en indrukwekkende karakter van een schilderij, maar ik beschouwde ze als even belangrijk.' - Autobiografie, pag. 72 -

60 **Draaideuren 1916-17** — **Revolving Doors**

serie van 10 collages uitgevoerd in 1916-17,
waarvan zes hier aanwezig. De letters
corresponderen met die van de schilderijen,
zie cat 29a-j

'Ik tekende vormen op papier van allerlei kleuren, voordat ik ze op het doek zette. Vervolgens knipte ik het papier zorgvuldig uit en plakte het op karton. Het resultaat beviel me nogal en ik voelde niet direkt de noodzaak om mijn collages in schilderijen om te zetten. Het geheel noemde ik 'Draaideuren' omdat de collages op een voetstuk met scharnieren waren gemonteerd, zodat men ze kon ronddraaien en de een na de ander bekijken.' - Autobiografie, pag. 72 -

b **Ver weg** — **Long distance**

collage, 54 x 34 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916-17
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan — afb. in kleur pag. 56

c **Orkest** — **Orchestra**

collage, 54 x 34 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916-17
Verzameling de heer J. Daniel Weitzman,
Southampton, N.Y.

f **Karaf** — **Decanter**

collage, 54 x 34 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916-17
Verzameling Prof. Guido Rossi, Milaan

h **Schaduwen** | **Shadows**
collage, 54 x 34 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916-17
Verzameling de heer J. Daniel Weitzman,
Southampton, N.Y.

i **Betonmolen** | **Concrete mixer**
collage, 54 x 34 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916-17
Verzameling de heer J. Daniel Weitzman,
Southampton, N.Y.

j **Waterjuffer** | **Dragon fly**
collage, 54 x 34 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1916-17
Verzameling de heer J. Daniel Weitzman,
Southampton, N.Y.

61 **Décollage 1917 / 1947** | **Décollage**
collage, 39 x 29 cm
getekend en gedateerd onder midden:
Man Ray 1917-1947
Verzameling de heer en mevrouw
Melvin Jacobs, New York

afb. pag. 55

62 **Mijn eerste liefde 1952** | **Mon premier amour**
collage, 50,2 x 63,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -52
Projet pour la toile 'Premier Amour'
(huile 226 x 190 cm)
Eigendom van de kunstenaar

gemaakt als studie voor het grote schilderij,
cat 44

63 **De natuurlijke tijd 1958** | **Le temps naturel**
olieverf op karton, met zandloper, 18 x 14 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 58
Galleria Schwarz, Milaan

64 **Spoedbrief aan A... * 1961** — **Pneumatique à A ***

papier, prentbriefkaart, postzegel en
kartonnen rol, 76 x 64 cm
getekend en gedateerd onder links:
Pneumatique à A...
onder rechts: Man Ray-61
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

* A = Alfred Jarry.
Alfred Jarry (1873-1907). Franse schrijver. Auteur van 'Ubu Roi', satirische komedie op de bourgeoisie. Ubu Roi werd tot het symbool van de anti-conventionele levenshouding van de surrealisten.

65 **Close-up (Pin-up) 1963** — **Close-up (Pin-up)**

papier en naalden, 27 x 20,5 cm
originele maquette
getekend boven rechts: Man Ray
boven links: E/A
Eigendom van de kunstenaar

66 **Stil strand 1963** — **Plage sage**

collage met touw en foto, 42 x 40,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray-63
onder links: Plage Sage
Particuliere verzameling

afb. pag. 58

67 **Sateliet 1964** — **Satellite**

gemengde techniek, 52 x 62 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
MR MCMLXIV Man Ray 1964
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

68 **Drie stappen voor lievelingen 1964** — **Three steps for pets**

collage met touw, 59 x 49 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Three steps for pets Man Ray 1964
Studio Marconi, Milaan

afb. pag. 58

69 **Ontluiking II 1965** — **Eclosion II**

collage, 64,9 x 50,9 cm
getekend en gedateerd onder rechts: Eclosion II
Man Ray 1965
Verzameling Dr. en mevrouw S. Elliot Harris,
Baltimore

afb. pag. 58

70 **Steek uw Gitanes op 1964** — **Allume tes Gitanes**

collage, 38 x 45 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Verzameling de heer G. Laurini, Milaan

afb. pag. 59

71 **Een monument 1965** **Un monument**
collage met touw, 63,5 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Un monument Man Ray 1965
Hanover Gallery, Londen
afb. pag. 58

72 **Lichtzinnige vrouw 1965** **Femme légère**
collage met touw, 64,2 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Femme légère Man Ray 65
boven rechts: Femme légère
Cordier & Ekstrom, New York
afb. pag. 58

73 **Naald en draad 1965** **Needle and thread**
touw en metaal, 64,6 x 50,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -65 needle and thread
The Solomon R. Guggenheim Museum, New York

74 **Glazen ster 1965** **L'étoile de verre**
geslepen stukje glas op bruin schuurpapier,
met lijst 24 x 33 cm
getekend en gedateerd achterzijde:
L'Etoile de verre 1965 serie II 6/10 Man Ray
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs
afb. pag. 59

75 **Ontdekking 1965** **Découverte**
collage met touw, breinaald en schuurpapier,
65 x 50 cm
getekend en gedateerd boven rechts:
Découverte
onder rechts: Man Ray 1965
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

76 **De Jurassienne 1966** **La Jurassienne**
lei en hout, 24 x 15,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 66
Studio Marconi, Milaan

77 **Abacus 1966** **Abacus**
stukjes hout op geschilderd board, 24 x 33 cm
getekend en gedateerd op achterzijde:
Abacus Man Ray 1966 à Marcel Zerbib
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

78 **De andere mogelijkheid (Toen Euclides helder van geest was) 1967**

collage, met lijst 36 x 30 cm
getekend en gedateerd onder rechts: M.R.67
op achterzijde: 'L'Alternative' Man Ray 67
Quand Euclide était lucide
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

L'alternative (Quand Euclide était lucide)

tek[illegible]ningen, aquarellen en gouaches

De cat.nrs. 86, 87, 88, 89 en 90 zijn zogenaamde *aerografieën*. Man Ray begon deze techniek, die op het reclamebureau waar hij werkte werd toegepast, in 1917 ook voor zijn 'vrije' werk te gebruiken. De verf wordt met een verfspuit op het papier gespoten. Op dit papier plaatste hij voorwerpen of sjablones, zodat de contouren hiervan zichtbaar worden.
'Tenslotte plaatste ik op mijn zolder een tank met samengeperste lucht, die ik geleend had en nam verfspuiten mee naar huis. Ik schilderde met gouache-verf op wit of gekleurd karton en de resultaten waren verbluffend: het leek wel fotografie, hoewel de onderwerpen zelf helemaal niet figuratief waren. Of liever gezegd, ik begon met een duidelijk onderwerp: iets wat ik gezien had - een naakt, een interieur, een ballet met spaanse dansers of zelfs voorwerpen, die ik om me heen vond en die mij als sjabloon dienden. Maar het resultaat was altijd een bijna abstracte voorstelling. En ik schilderde een schilderij zonder ook maar een keertje het doek aan te raken! Het was erg opwindend. Een volstrekt celebrale handeling, in zekere zin.' - Autobiografie pag. 76 -

79 **Gebrandschilderd raam 1910** — **Stained Glass window**
waterverf, inkt, ovaal, 35,6 x 27,4 cm
Particuliere verzameling
afb. pag. 61

80 **Naakt op de rug gezien 1912** — **Nu vu de dos**
aquarel, 35 x 24,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray-12
Galleria Schwarz, Milaan

81 **Portret 1914** — **Portrait**
oostindische inkt, 25,5 x 20,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1914
Galleria Schwarz, Milaan

82 **Zonder titel 1914** — **Sans titre**
aquarel en pastel, 47,5 x 62 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1914
Studio Marconi, Milaan

83 **Het bosje 1914** — **Le bosquet**
aquarel, 61,5 x 47 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1914
Studio Marconi, Milaan
afb. pag. 61

84 **Wandeling** **1915** **Promenade**
gouache, 27,5 x 21 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1915
onder links: Promenade
Eigendom van de kunstenaar

zie schilderij, cat. 7

Deze gouache diende als voorbeeld voor het schilderij 'Les Balayeurs', 1959, cat. 54

85 **Zwarte weduwe** **1916** **Black widow**
gekleurde inkt, 17,2 x 11,4 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 1916
Particuliere verzameling

86 **De koorddanseres begeleidt haarzelf met haar schaduwen** **1917** **The rope dancer accompanies herself with her shadows**
aerografie, gouache op papier, 34,1 x 44,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 17
Verzameling de heer Morton G. Neumann, Chicago

Naar het schilderij met dezelfde titel uit 1916, cat. 8

87 **Zonder titel** **1919** **Untitled**
aerografie, aquarel op papier, 67 x 50 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1919
Cordier & Eckstrom, New York
afb. pag. 62

Gemaakt met het object 'By itself II', cat. 139

88 **Compositie met sleutel en driehoek** **1919** **Composition with key and triangle**
aerografie, gouache op papier, 23 x 20 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1919
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan
afb. pag. 63

89 **Hermafrodiet** **1919** **Hermaphrodite**
aerografie, gouache op papier, 50,8 x 41 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1919
Particuliere verzameling

90 **De vogelkooi** **1919** — **La volière**
aerografie, gouache op papier, 70,5 x 55,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1919
onder links: La Volière
Verzameling Sir Roland A. Penrose, Londen — afb. pag. 64

91 **Het lezen** **1919** — **La lecture**
oostindische inkt, 21,5 x 27,5 cm
getekend en gedateerd onder links: Man Ray 19
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 64

92 **Interieur met dada-objecten** **1921** — **Intérieur avec objets dada**
zilverstift, 36,5 x 29,3 cm
getekend en gedateerd onder links:
MR 1921 N.Y.
Galleria Schwarz, Milaan

93 **Portret van Kiki** **1924** — **Portrait of Kiki**
oostindische inkt, 19,1 x 24,9 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1924
Hanover Gallery, Londen — afb. pag. 65

Zie ook het schilderij, cat. 9 en de foto, cat. 254.

94 **Versterven van de tijd** **1936** — **Mort des heures**
pen en inkt, 24,8 x 34,9 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray avril 1936
onder links: Mort des heures
Particuliere verzameling — afb. pag. 65

95 **De vrienden** **1936** — **Les amis**
oostindische inkt en potlood, 36,8 x 26 cm
getekend en gedateerd onder links:
Les amis Man Ray 1936
Studio Marconi, Milaan — afb. pag. 65

Op achterzijde de namen van vrienden:
kraan robinet (Paul Eluard)
hoofdkussen oreiller (Sheila)
pijp tuyau (Man Ray)
eekhoorn l'écureuil (Valentine Hugo)
krekel cigale (Alice Paalen)
leeuwin la lionne (Picasso)
uiensoep soupe à l'ognon (Nusch)
hamer marteau (Zervos)
koffie met melk café au lait (Yvonne Zervos)

96 **Masker (Kijk ... en spreek)** **1936** **Masque (Regardez ... et parlez)**
oostindische inkt, 35,5 x 25 cm
getekend en gedateerd onder links: Man Ray
onder rechts: MR 36
Studio Marconi, Milaan
afb. pag. 65

Serie tekeningen voor het boek **'Les mains libres'** (cat. 287).
cat.nrs. 97 tot en met 107

Tussen 1936 en 1939 bracht Man Ray de zomers door in Mougins (t.n.v. Antibes) met zijn vriendin Adrienne en zijn vrienden: Paul Eluard en diens vrouw Nush, Roland Penrose en Lee Miller, Picasso en Dora Maar.
'... wat mij betreft, ik was bezig met een serie buitensporige, maar realistische tekeningen, die later in het boek 'Les mains libres' verschenen, dat geïllustreerd was met gedichten van Paul Eluard.'
- Autobiografie pag. 203 -

97 **Kasteel van If** **1936** **Château d'If**
oostindische inkt, 25 x 35 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1936
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 66

'Ik was in Zuid-Frankrijk en iemand had me gezegd dat ik een oud kasteel in de buurt moest bezoeken; dat deed ik. Het was leuk en toen ik terugkwam in mijn hotel was mijn schone wasgoed aangekomen en er stond een plaatje van deze man op het papier van de wasserij.' - Ron Padgett in gesprek met Man Ray, Art News, november 1966 -

If is een eilandje in de Middellandse Zee, 2 km voor de kust van Marseille, met een kasteel gebouwd door François I.

98 **De nutteloze dood** **1936** **La mort inutile**
oostindische inkt, 26,8 x 35 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 36
onder links: La mort inutile II
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 66

99 **Angst en ongerustheid (de handen zijn van Picasso)** **1936** **L'angoise et l'inquiétude (the hands are Picasso's)**
oostindische inkt, 36 x 26 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1936
midden rechts: Toi comme je t'attends
onder links: Angoise angoise inquiétude
Galleria Schwarz, Milaan

100 **Voor steriele ogen** **1936**
oostindische inkt, 25 x 35 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
'To sterile eyes' Man Ray 1936 I
Galleria Schwarz, Milaan

To sterile eyes

101 **De roos-boom** **1937**
pen en inkt, 30,5 x 22,9 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray Cornwall 1937
Particuliere verzameling

L'arbre rose

afb. pag. 65

102 **Wolken in de handen** **1937**
oostindische inkt, 26 x 35 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1937
Studio Marconi, Milaan

Des nuages dans les mains

afb. pag. 65

103 **Het lezen** **1937**
oostindische inkt, 35 x 26 cm
getekend en gedateerd op boek onder midden:
MR 37
Galleria Schwarz, Milaan

La lecture

afb. pag. 65

104 **De verwachting** **1937**
oostindische inkt, 35 x 25,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1937, London
Verzameling de heer Guiseppe Bozzoni, Milaan

L'attente

afb. pag. 65

105 **De overgave** **1937**
oostindische inkt, 35,4 x 25,4 cm
getekend en gedateerd boven links:
Man Ray 1937 Paris
Galleria Schwarz, Milaan

Le don

106 **Vuurwerk** **1937**
oostindische inkt, 30,8 x 23,3 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 1937
Galleria Schwarz, Milaan

Feu d'artifice

107 **Noch brood, noch koude - grootheid en genot**
1937
oostindische inkt, 36 x 25,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 37, ni pain - ni froid - grandeur et
volupté; boven het midden: MR 37
Studio Marconi, Milaan

Ni pain, ni froid - grandeur et volupté

afb. pag. 67

108 **De geliefden 1937** **Les amants**
pen en inkt, 34,3 x 26,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 37
Particuliere verzameling afb. pag. 65

Zelfde thema als het schilderij 'Beeld met twee gezichten' uit 1959, zie cat. 53 en de voorstudie, cat. 135.

109 **Zonder titel 1937** **Sans titre**
oostindische inkt en potlood, 31,5 x 24 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -37
boven het midden links: MR 37
Studio Marconi, Milaan

110 **Het behang 1938** **Le papier peint**
oostindische inkt en pastel, 50 x 63 cm
getekend en gedateerd onder links:
Le papier peint MR 1938
Studio Marconi, Milaan

111 **De gespleten toren 1938** **La tour fendue**
oostindische inkt, 37 x 29 cm
getekend en gedateerd onder links:
La Tour Fendue Man Ray 1938
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

112 **De tweeling-torens 1938** **Les tours jumelles**
oostindische inkt, 31 x 23,4 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 38
Galleria Schwarz, Milaan afb. pag. 67

113 **Studie voor 'De tweeling' 1938** **Etude pour 'La Jumelle'**
potlood op papier, 34,5 x 24,5 cm
geteken en gedateerd onder links: Man Ray -38
onder midden: Etude pour La Jumelle
onder rechts: MR -38
Studio Marconi, Milaan afb. pag. 67

zie schilderij 'La Jumelle', cat 22

114 **Windmolen 1938** **Moulin à vent**
oostindische inkt, 27 x 22 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 38
Galleria Schwarz, Milaan

115 **Tweelingen (mechanisme)** **1938** **Jumelles (méchanisme)**
oostindische inkt, 28,9 x 23 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 38
Galleria Schwarz, Milaan

116 **Voor Léon Blum** **1938** **Pour Léon Blum**
oostindische inkt, 27,7 x 38,2 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Pour Léon Blum Man Ray Antibes 1938
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 68

Léon Blum, 1872-1950, frans politicus; als leider van de socialistische partij richtte hij in 1936 het z.g. 'Front Populaire' op.

117 **Verloren moeite** **1939** **Peine perdue**
oostindische inkt, 22 x 27 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray Août 1939
Galleria Schwarz, Milaan

118 **Drie Maskers** **1940** **Trois Masques**
oostindische inkt, elke tekening 45 x 30,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray - 40
onder rechts: MR 40
Studio Marconi, Milaan

119 **Zonder titel** **1940** **Sans titre**
oostindische inkt, 46 x 30 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR - 40
onder links: Man Ray
Studio Marconi, Milaan

120 **Zonder titel** **1940** **Sans titre**
oostindische inkt en potlood, 45,5 x 30,5 cm
getekend en gedateerd onder midden:
Man Ray en MR 40
Studio Marconi, Milaan
afb. pag. 67

121 **Gedoezelde houtskooltekening** **1940** **Fusain essuyé**
houtskool, 45,8 x 30,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR 40
Galleria Schwarz, Milaan

Studie voor serie schilderijen Shakespearian equations 1948-1954.

122 **De schone tijd 1940** — **Le beau temps**
oostindische inkt, 30,3 x 46 cm
getekend en gedateerd onder rechts: MR -40
Galleria Schwarz, Milaan

Detail van het schilderij cat. 24.

123 **Rode top op een wolk 1941** — **Red top on a cloud**
oostindische inkt, 46 x 30,5 cm
getekend en gedateerd onder links: MR 41
onder rechts: Red top on a cloud
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 67

124 **Verlaten speelplaats 1942** — **Abandoned playground**
gouache en aquarel, 27,4 x 36,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1942
boven rechts: ... study for the Abandoned Playground
verso: Man Ray - Abandoned Playground 1st sketch
Verzameling Monique en Sylvain Perlstein, Antwerpen — afb. pag. 67

Zie schilderij cat. 32.

125 **Pythagoras 1943** — **Pythagore**
inkt en aquarel, 50,5 x 35,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1943
Studio Marconi, Milaan

126 **Pythagoras 1943** — **Pythagore**
aquarel, 44,7 x 32 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1943
onder rechts: Pythagore
Verzameling Monique en Sylvain Perlstein, Antwerpen

127 **Zonder titel 1944** — **Sans titre**
oostindische inkt, 34 x 28,5 cm
getekend en gedateerd onder links: Man Ray
onder rechts: MR -44
Studio Marconi, Milaan — afb. pag. 67

Tekening is verwant met cat. 151: 'Cadeau' en cat. 204 'Le Fer Rouge'.

128 **De letter i 1944** **The letter i**
oostindische inkt, 34,5 x 28,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
The letter i Man Ray -44
Studio Marconi, Milaan

129 **De gebroken brug 1944** **Le pont brisé**
pen en inkt, 27,9 x 33,6 cm
getekend en gedateerd onder links:
MR-44 (3rd) Le pont brisé
Particuliere verzameling afb. pag. 67

130 **De schildpad 1944** **La tortue**
pastel, 28 x 34,7 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 44
Galleria Schwarz, Milaan afb. pag. 67

Zie ook het schilderij cat. 33.

131 **Isidore Ducasse 1944**
oostindische inkt en potlood, 34,5 x 28,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
MR 44 - Man Ray Isidore Ducasse
Studio Marconi, Milaan afb. pag. 68

Isidore Ducasse, pseudoniem van Comte de Lautréamont 1846-1870, auteur van de Chants de Maldoror 1869. Hij wordt beschouwd als een van de voorlopers van het surrealisme. zie cat. 143 (l'Enigme d'Isidore Ducasse).

132 **Oliebron 1946** **Oil well**
tempera en inkt, 36,5 x 24,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray-46
Galleria Schwarz, Milaan

133 **Beeldmagie 1947** **Magie de l'image**
potlood, 46,5 x 41,7 cm
getekend en gedateerd: Man Ray 47
Particuliere verzameling afb. pag. 68

134 **De liefkozing 1959** **La caresse**
pastel, 37 x 26,9 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1959
Galleria Schwarz, Milaan

135 **Beeld met twee gezichten** **1959** **Image à deux faces**

tempera, 31 x 25 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1959 150 x 200
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

Studie voor het schilderij cat. 53. zie ook tekening uit 1937 cat. 108.

136 **Wandtapijt 1911** **Tapestry**
wol op doek, 165,2 x 105,6 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1911
Eigendom van de kunstenaar

137 **New York 17 1917/1966** **New York 17**
zilver, 45 cm hoog op basis van ø 24 cm
model voor 9 exemplaren
getekend en gedateerd onder rechts:
New York 17 Man Ray, modèle
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs afb. pag. 69

138 **Op zichzelf I 1918/1966** **By Itself I**
verguld brons, 41 cm hoog op basis van
8,5 x 9 cm
onder rechts: $^{8}/_{9}$
op de achterzijde: 'Sculpture' By Itself I,
Man Ray 1918
op de achterzijde: 'Sculpture'
naar origineel in hout uit 1918
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs afb. pag. 70

139 **Op zichzelf II 1918/1966** **By Itself II**
verguld brons, 57,5 cm hoog op basis van
8,5 x 8,5 cm
model voor 9 exemplaren
getekend onder links: Man Ray
onder rechts: modèle
op achterzijde 'By Itself' II, Man Ray 1918
naar origineel in hout uit 1918
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs afb. pag. 70

Dit object gebruikte Man Ray bij het maken van de aerografie uit 1919, cat. 87.

140 **Lampekap 1919/1954** **L'Abat-jour**
wit geschilderd aluminium, naar origineel
van papier
152,5 x 63,5 cm
getekend en gedateerd onder aan de binnenzijde:
'Lampshade' 1919 -
replique 1954 - Man Ray
Eigendom van de kunstenaar afb. pag. 71

in 1959 werden 100 exemplaren van vertind plaatijzer gemaakt.

'In het portaal vond ik een hoop afval met bovenop een lampekap, die kapot was. Ik haalde voorzichtig het papier eraf, keerde terug in mijn kamer en hing het op. Er vormde zich een spiraal, prettig om naar te kijken. Het zou één van de werken zijn, die ik in het nieuwe museum ging tentoonstellen: mijn bijdrage als beeldhouwer' - Autobiografie pag. 93 -

Het 'nieuwe museum' is de Société Anonyme die Katherine Dreier, Marcel Duchamp, Man Ray e.a. in 1920 oprichtten. Op de dag van de opening heeft de concierge echter de lampekap als pakpapier weggegooid. Man Ray maakt ter plaatse een nieuwe van metaal. Katherine Dreier koopt hem voor haar verzameling.
Later voerde Man Ray deze 'sculpture' nog enkele malen in metaal uit. Het is een van zijn geliefkoosde thema's. Hij filmde het voor zijn experimentele film 'Le retour à la raison', hij maakte er een van twee meter hoog voor de Vicomte de Noailles; het motief keert ook in zijn schilderijen terug, zie b.v. cat. 140, en hij maakte er twee oorbellen van, cat. 205.

141 **Catherine Barometer** **1920** — **Catherine Barometer**
gemengde techniek, 112 x 30 cm
origineel
Particuliere verzameling

142 **New York** **1920/1965** — **New York**
loden balletjes in glas, 28 cm hoog x ø 7,5 cm
getekend boven: New York 1920-65 Man Ray
unicum
Eigendom van de kunstenaar

143 **Het raadsel van Isidore Ducasse** **1920/1971** — **L'énigme d'Isidore Ducasse**
empaquetage, 45 x 58 x 23 cm
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
10 exemplaren, naar een foto van het oorspronkelijke object
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 72

zie tekening, cat. 131

Een van de veel aangehaalde uitspraken van Isidore Ducasse (Comte de Lautréament) uit zijn 'Chants de Maldoror' luidt: 'Mooi als de toevallige ontmoeting op een snijtafel van een naaimachine en een paraplu.' Het raadsel van dit object wordt gedeeltelijk opgelost als men weet dat Man Ray een naaimachine in de deken verpakte.
Over de werken van Christo merkt Man Ray op: 'Christo is transparant. Ik niet, ik ben mysterieuzer.'

144 **Obstructie** **1920/1961** — **Obstruction**
63 klerenhangers
getekend en gedateerd op de bovenste klerenhanger:
Obstruction $^{2}/_{15}$ Man Ray 1920/'61
voor deze tentoonstelling werden nog een aantal klerenhangers toegevoegd
Eigendom van de kunstenaar
afb. pag. 72

145 **Schaakspel** **1920/1958** — **Jeu d'échec**
wit en zwart hout, 32 stukken, koning 18 cm, pion 12 cm hoog
unicum
Eigendom van de kunstenaar

Reeds in New York is Man Ray een enthousiast schaker. Hij is lid van de schaakclub, waar ook Duchamp lid van is. Als Man Ray zijn eerste serie stukken heeft gemaakt 'in geometrische vormen van grote eenvoud' vraagt hij een beroemd speler of hij ze practisch vindt; of de schakers ze zouden aanvaarden om mee te spelen. 'De stukken zijn van geen belang' is het antwoord, 'je kan met knopen spelen of zelfs met helemaal niets.' 'Ik besloot dat schakers niets geven om de vorm van de stukken, tenzij ze tegelijkertijd kunstenaar zijn.' - Autobiografie pag. 100 -

146 **Schaakspel 1920/1964** — **Jeu d'échec**
rood en wit ivoor, 32 stukken, koning 10 cm,
pion 5 cm hoog
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 73

147 **Schaakspel 1920/1962** — **Jeu d'échec**
donker en verguld brons, 32 stukken, doos met
schaakbord: 160 x 57 cm
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. pag. 73

Tekst rondom schaakbord:
Le Roi est à moi - la Reine est la tienne
La Tour fait un four - le Fou est comme vous
Le Cavalier déraille - le Pion fait l'espion
comme toute canaille. Fait de toutes pièces
Man Ray 1962.

148 **Kinderverzorging II 1920/1964** — **Puériculture II**
groen geschilderd brons, 27 cm hoog x ø 10 cm
12 exemplaren
getekend en gedateerd onder: 'Puériculture' II,
Man Ray 1964
naar object 'Rêve, Janvier 1920'
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. pag. 71

149 **Presse-papier van Priapus 1920/1966** — **Presse-papier à Priape**
zilver, 12,5 cm hoog op basis 9,5 x 9,5 cm
getekend onder links: Man Ray
onder rechts: h.c. 2
8 exemplaren
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. pag. 71

zie ook cat. 209

150 **Het handvat in de hals (hamer zonder heer), 1921/1967** — **Le manche dans la manche (Le marteau sans maitre)**
hamer in melkfles, 29 cm hoog
getekend en gedateerd boven: Man Ray 1967
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 71

151 **Cadeau 1921/1963** — **Cadeau**

strijkijzer met spijkers, 15,3 x 9 cm
origineel uit 1963 gemaakt naar verloren
gegaan model
Eigendom van de kunstenaar

afb. pag. 74

zie ook 'Le ver rouge', cat. 204 en de tekening, cat. 127

Op de opening van zijn eerste tentoonstelling in Parijs (Librairie Six, 1921) ontmoet Man Ray Satie. Samen gaan ze naar een café en daarna stappen ze een winkel van huishoudelijke artikelen in. 'Ik zag een strijkijzer - een waar je kooltjes in moet doen - en kocht met behulp van Satie (Man Ray spreekt nog geen woord Frans) een doosje kopspijkertjes en een tube lijm. Terug in de galerie lijmde ik een rij spijkertjes op het strijkijzer, noemde het 'Cadeau' en voegde het aan de tentoonstelling toe. Het was het eerste dadaïstische voorwerp dat ik in Frankrijk maakte, al stond het dicht bij de assemblages die ik in New York gemaakt had.' - Autobiografie pag. 113 -

152 **Onverwoestbaar object 1923/1959** — **Indestructible object**

metronoom met oog, 23,5 cm hoog
versie uit 1959 naar origineel 'Objet à détruire' (Object om te vernietigen) uit 1923, getekend en gedateerd op de onderzijde: Man Ray
oplage in 1965
Eigendom van de kunstenaar

afb. pag. 75

zie 'Motif perpetuel', cat. 215
De afgebeelde metronoom is een metronoom uit 1963

In de catalogus van zijn tentoonstelling in de Julien Levy Gallery, New York, 1945, schrijft Man Ray: 'Het is nog steeds mijn hartewens om op een gegeven dag, terwijl het oog maar door tikt, tijdens een gesprek, mijn hamer te pakken en met een goed gerichte klap de metronoom compleet te vernietigen.' Het werd voor hem gedaan op een Dada-tentoonstelling in Parijs in 1957 in de Galerie de l'Institut door een groep studenten die de titel 'Objet à détruire' letterlijk namen. Sinds die tijd noemt Man Ray zijn nieuwe versies 'Indestructable Object'.

'Wat is krankzinnigheid ?
Het is een klok of een metronoom die vergeet langzamer te gaan lopen, of te stoppen.'

153 **Iets om een gedicht mee te schrijven 1923** — **De quoi écrire un poème**

ganzeveer en papier op ribkarton,
met lijst 40 x 30 cm
getekend op een plaatje in het midden van de lijst: Man Ray
op achterzijde: Man Ray 1923
origineel
Eigendom van de kunstenaar

154 **Emak Bakia oud geworden** **1927/1970** **Emak Bakia vieilli**
zilver, 46 cm hoog
10 exemplaren naar origineel 'Emak Bakia'
uit 1927
Eigendom van de kunstenaar
afb. pag. 76

'Emak Bakia' was de naam van een villa in Biarritz, waar Man Ray zijn gelijknamige film opnam. Het baskische Emak Bakia betekent: Laat mij met rust.

155 **Bal zonder sneeuw** **1927/1970** **Boule sans neige**
plastic, 25 x ø 16 cm
10 exemplaren naar origineel 'Boule de neige'
(Sneeuwbal) uit 1927
getekend op de sokkel: Man Ray
Studio Marconi, Milaan
afb. pag. 96

156 **Zelfportret** **1932** **Autoportrait**
brons met bril en krantenpapier in doos,
35,7 x 21 cm
getekend onder links in het brons: Man Ray
3 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 78

157 **Morgen** **1932/1967** **Demain**
Foto in doorzichtige rol, 40 cm hoog, ø 13 cm
getekend op achterzijde: 1/6 1967 'Demain' à
Marcel Zerbib de Man Ray (1932)
6 exemplaren
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

Zie ook middenfiguur cat. 269: 'Hier, demain, aujourd'hui'.

158 **Universeel doelwit** **1933/1971** **Mire universelle**
gips, hout, 66 x 51 x 20 cm
10 exemplaren
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 77

159 **Wat wij allen missen** **1935/1969** **Ce qui manque à nous tous**
glazen bol op aardewerk pijp, 20 x 16 cm
op de pijpesteel: Ce qui manque à nous tous.
Man Ray 69 exemplaire de Marcel Zerbib.
M.R. E/A
opgedragen in 1969 aan Marcel Zerbib
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs
afb. pag. 77

Origineel met langere steel op hoge staander,
uit 1935 in bezit van Charles Ratton, Parijs

160 **Main Ray** **1935/1971** **Main Ray**

beschilderd brons en biljartbal,
23,5 x 14,6 x 14,6 cm
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
10 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan

afb. pag. 77

Een andere versié uit 1936, een opgestoken hand met touwen draagt dezelfde titel.
Main = hand; titel woordspeling op zijn eigen naam.

161 **Varlop*** **1935/1966** **Varlop**

hout, 59 cm hoog op basis van 20 x 20 cm
getekend op de achterzijde: 'Varlop'
Man Ray 7/10
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

* Varlope = schaaf (uit het nederlands: voorloper = lange en zware reeschaaf)

162 **Gerestaureerde Venus** **1936/1971** **Vénus restaurée**

gips met touw, 71 cm hoog, ø sokkel 50 cm
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
10 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan

afb. pag. 79

Veel surrealisten hebben zich op speelse en soms ironische wijze bezig gehouden met het veranderen van de klassieke Venus-figuur, o.a. Dali, Magritte en Penrose.

163 **Venus** **1937** **Vénus**

gips met touw, 33 x 24 x 17 cm
getekend en gedateerd op achterzijde:
1937 - Man Ray - Venus -
origineel
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

afb. pag. 80

164 **Palettafel** **1941/1971** **Palettable**

beschilderd tafelblad in vorm van palet op drie
poten, 87,5 x 51,5 x 61,5 cm
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
10 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan

165 **Halters** **1944** **Haltères**

ebbenhout in doos, 30 x 20,8 x 7,4 cm
origineel
getekend op rechter halter: Man Ray
Eigendom van de kunstenaar

in 1966 werd een oplage van 18 ex. gemaakt.

166 **Zelfportret** **1944** **Selfportrait**
aluminiumplaat in houten lijst, 38 x 27 cm
met lijst: 46 x 37 cm
4 exemplaren: 1944 / 1957 / 1964
Eigendom van de kunstenaar

'Het zelfportret, weerspiegeld in een buigzame spiegel, is tot eindeloze variaties in staat, eenvoudig door de druk van een vinger op het oppervlak van de spiegel, hierdoor zijn net zoveel wijzigingen mogelijk als bij het zetten van een penseel op het doek, met het voordeel dat de kwaliteit van een momentopname wordt bereikt, die men voelen kan in een werk, dat technisch ingewikkelder tot stand komt.' - cat. tent. Julien Levy Gallery, New York 1945 -

167 **Getemd ei** **1944** **Domesticated egg**
hout, 12,1 x 37,8 x 11 cm
getekend en gedateerd op achterzijde:
Man Ray 1944
origineel
Verzameling de heer en mevrouw Julien Levy,
Bridgewater, Conn. afb. pag. 81

'Getemd ei, niet minder onwaarschijnlijk dan een ingemaakt ei, hoewel natuurlijk minder eetbaar.' - cat. tent. Julien Levy Gallery, New York 1945 -

168 **Tafel voor twee** **1944** **Table for two**
hout, 22 x 24,2 x 12,3 cm
getekend en gedateerd op onderzijde:
Man Ray -44 Hollywood
origineel
Verzameling de heer en mevrouw Julien Levy,
Bridgewater, Conn. afb. pag. 81

'Tafel voor twee, pannen in de rol van personen.' - cat. tent. Julien Levy Gallery, New York 1945 -

169 **De heer Mes + mejuffrouw Vork** **1944** **Mr. Knife + Miss Fork**
mes, vork, netje met houten balletjes, ijzer
34,4 x 24,8 x 5 cm
origineel
particuliere verzameling afb. pag. 82

'De heer Mes en mejuffrouw Vork beantwoordt aan alle wensen van René Crevel.' - cat. tentoonstelling Princeton, N.J., 1963 -

170 **Optische verwachtingen en visioenen** **1944** **Optical hopes and illusions**
hout en vergrootglas, 54 x 19,8 x 9,9 cm
getekend en gedateerd onder de basis in rode
inkt: Optical hopes and illusions Man Ray
Hollywood 1944
origineel
Verzameling mevrouw Patricia Kane Matisse,
New York afb. pag. 83

171 **Samenraapsel 1944** **Contraption**
gemengde techniek, 53,4 x 20,4 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1944 Hollywood
origineel
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 83

'Een samenraapsel werd een van de elementen die tot de titel inspireerde; het is net zo min een woordenspel als de spelling van een woord.' - cat. tent. Julien Levy Gallery, New York, 1945 -

172 **De luchtspiegeling 1944** **Le mirage**
gemengde techniek, 35,6 x 20,4 x 19 cm
getekend en gedateerd boven links: le mirage
boven rechts: Man Ray 1944
origineel
Verzameling de heer Leo W. Farland, New York

173 **Auto-mobile 1932 1945/1952** **Auto-mobile**
metalen stuur, hout en springveer, 30 cm hoog
ø 42 cm
getekend en gedateerd onder midden:
Auto-mobile 1932 Man Ray 1945-52
en op stuur: Auto mobile
Man Ray 1952
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 84

er bestaat een andere versie uit 1944

'Auto-mobile. Het essentiële van alle beweging bevrijd van zijn dood gewicht.' - cat. tentoonstelling Princeton, N.J., 1963 -

174 **Het geluk 1952** **La fortune**
gemengde techniek, 9 x 18 x 28 cm
getekend onder links: La fortune
onder rechts: Man Ray
origineel
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

zie ook het schilderij, cat. 27

175 **Teken 1952** **Indicateur**
a · hout 25 x 35,5 cm
getekend aan de binnenzijde: Man Ray
Eigendom van de kunstenaar

b wit geschilderd hout en ijzer,
50,5 x 49,5 x 16 cm
getekend en gedateerd op achterzijde:
Indicateur - Man Ray 1952 2/6
Studio Marconi, Milaan

c zwart geschilderd hout en ijzer,
50,5 x 49,5 x 16 cm
getekend op achterzijde: Man Ray 1/6
Studio Marconi, Milaan

176 **De twintig dagen en nachten van Juliette** — **Les vingt jours et nuits de Juliette**
1952
kamerscherm bestaande uit 5 panelen van elk
255 x 60 cm
olieverf op doek
getekend en gedateerd op het rechter paneel
midden: Les vingt jours et nuits de Juliette
Man Ray Paris 1952
Eigendom van de kunstenaar

In het atelier in de Rue Férou dat Man Ray in 1951 betrekt heeft de vorige bewoner een groot wit kamerscherm achtergelaten. Een jaar lang loopt hij rond met het idee het te beschilderen. Dan gaat Juliette voor twintig dagen op vakantie. Bij haar terugkomst heeft Man Raij het hele kamerscherm beschilderd. Hij heeft het in de 40 vakken van het schaakbord verdeeld. 'Ik behield het effekt van het schaakspel door elk vakje te vullen met een motief dat noch abstract nog figuratief was. Elk vakje stelde voor wat men er graag in wilde zien. Ook wat betreft de kleuren hield ik de afwisseling van het schaakspel aan: een donker vak, een licht vak. Tegenwoordig is het kamerscherm volkomen geïntegreerd in het atelier.
Bij de terugkeer van Juliette noemde ik het kamerscherm: 'De twintig dagen en nachten van Juliette'.'
- Autobiografie pag. 343, 344 -

177 **IJzeren masker** **1952** — **Masque de fer**
beschilderd karton, 25 x 15 x 12 cm
getekend op binnenzijde: Man Ray
origineel
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

178 **Pekmasker** **1952** — **Masque de poix**
beschilderd karton, 20,5 x 16,8 x 12 cm
getekend en gedateerd op achterzijde:
Mask de poix - Man Ray 1952
origineel
Galleria Schwarz, Milaan

179 **Snor-masker** **1952** — **Masque moustache**
beschilderd karton, 20 x 17 x 12 cm
getekend op binnenzijde: Man Ray
origineel
Galleria Schwarz, Milaan
afb. in kleur pag. 85

180 **Vlindermasker** **1952** — **Masque papillon**
beschilderd karton, 20 x 17 x 12 cm
getekend op binnenzijde: Man Ray
origineel
Galleria Schwarz, Milaan
afb. in kleur pag. 85

181 **Spiegel om je bij dood te lachen 1952** **Miroir à mourir de rire**
aluminiumbladen in houten lijst, 46 x 38 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1952
origineel
Verzameling de heer en mevrouw Morton
G. Neumann, Chicago

182 **De donkere kamer 1952** **La chambre noire**
kartonmasker in houten kistje, 21,5 x 14,5 x 10 cm
getekend en gedateerd op de bodem van het
kistje: Man Ray 1952 La chambre noir
origineel
Galleria Schwarz, Milaan afb. pag. 86

183 **Boekband 1953** **Bookbinding**
kartonnen masker op kartonnen hoes met boek,
30 x 25,4 x 15,3 cm
getekend boven links: Man Ray
onder rechts: reliure
op rugzijde boek: Aline et Valcour
origineel
Verzameling mevrouw Frida Richter,
Southbury, Conn.

184 **Monument voor de onbekende schilder** **Monument au peintre inconnu**
1955/1971
beschilderd brons, 76 cm hoog, maten sokkel:
9,5 x 9,5 x 11,3 cm
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
10 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan

185 **Tekens 1956** **Indicateurs**
hout, 40 x 37 x 13,5 cm
getekend en gedateerd op achterzijde:
Indicateurs - Man Ray 1956
origineel
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

186 **Frans ballet* 1956/1971** **Ballet français**
beschilderd brons, 85 cm hoog (met sokkel)
x 23 cm
getekend op plaatje: Man Ray E.A.
10 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan afb. in kleur pag. 87

* Balay = bezem

187 **Blauw brood** **1958** — **Pain peint**
weegschaal en twee broden in beschilderd brons,
22,5 x 74,5 x 18 cm
getekend en gedateerd onder links: Pain peint
onder rechts: Man Ray '58
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 84

188 **Rooktoestel No. 3** **1959** — **Smoking device No. 3**
plastic slang, houten rekje en knikkers,
22,4 x 22 x 6,7 cm
origineel
Verzameling de heer en mevrouw Melvin Jacobs,
New York — afb. pag. 88

De afbeelding is van een exemplaar uit 1961

189 **Een nachtsleutel droom** **1959** — **Le songe d'une clé de nuit**
magneet met sleutel op hardboard, 27 x 21,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1959
onder links: Pour Tristan Sauvage* mon
dernier né. Man Ray
boven: Le songe d'une clé de nuit
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan — afb. pag. 89

* Tristan Sauvage pseudoniem van Arturo Schwarz

190 **Vedergewicht** **1960/1965** — **Poidsplume (Featherweight)**
lood met veren, 12 x 24,5 x 16 cm
getekend en gedateerd onder links:
Featherweight poids plume E/A
onder rechts: Man Ray-65
10 exemplaren
Eigendom van de kunstenaar — afb. pag. 88

191 **Blauw brood** **1960/1966** — **Pain peint**
polyester, 75 cm lang
getekend aan achterzijde: Man Ray 7/9
9 exemplaren
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. in kleur pag. 90

heeft ook de naam: Blue bread
Favorit food for the blue birds

192 **Archistructuur I** **1960** — **Architexture I**
gemengde techniek
origineel
Verzameling de heer en mevrouw
Morton G. Neumann, Chicago

193 **'t Is lente 1961** — **It's springtime**

twee springveren op houten sokkel,
31 x 28,8 cm
getekend onder links: It's springtime
onder rechts: Man Ray
Verzameling de heer en mevrouw
Morton G. Neumann, Chicago — afb. pag. 91

In 1971 werden 10 exemplaren gemaakt

Woordspel: 'spring' is lente en springen.

194 **Château Mille Secousses 1962** — **Château Mille Secousses**

wijnfles met belletje, 42 x ø 7,5 cm
getekend en gedateerd op het etiket
midden rechts: Man Ray 1962
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan

Er bestaat een andere versie van dit object onder de titel 'Seismograph'.

195 **Van man tot man 1962** — **Person to person**

hout en ijzer, 50 x 32 cm
getekend en gedateerd op de balk:
Person to person Man Ray 62
origineel
Verzameling Monique en Sylvain Perlstein,
Antwerpen — afb. pag. 93

De titel werd door Man Ray ook gebruikt voor de korte tekst die hij als inleiding voor deze catalogus schreef.

196 **Anti-vlucht * 1963** — **Anti-vol**

kleerhanger en fietsslot
16 x 43 x 28,5 cm
getekend en gedateerd op metalen voet
Man Ray 1963 Antivol
Studio Marconi, Milaan

In 1971 werden 10 exemplaren gemaakt.

* Anti-vol betekent ook fietsslot.

197 **Trompe l'oeuf * 1963** — **Trompe l'oeuf**

naar foto van 1930
bakeliet, foto, hout, 59,9 x 50 cm
opl. 10, tussen 1963 en 1968
getekend onder links: 5/10 Trompe l'oeuf
onder rechts: Man Ray
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. pag. 91

* woordspeling: trompe l'oeuf - trompe l'oeil = gezichtsbedrog - eibedrog !

198 **Het wonderlijke *   1963**   **Le merveilleux**
muizeval op karton, onder vliegengaas,
12,5 x ø 30,6 cm
getekend en gedateerd op achterzijde muizeval:
Man Ray 63
origineel
Galleria Schwarz, Milaan   afb. pag. 91

* Le merveilleux is ook een bepaald gebakje.

199 **De hamer   1963**   **Le marteau**
bakeliet en schuurpapier op hardboard,
54,5 x 41 cm
origineel
Galleria Schwarz, Milaan

200 **De achtste vrouw van Blauwbaard   1964**   **The eight wife of Bluebeard**
masker met pruik en oogmasker in doos van
triktrakspel, 44 x 27 x 10 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 64
origineel
Eigendom van de kunstenaar

201 **Vedergewicht II   1964**   **Featherweight II (Poids plume)**
ijzer, mica en veren, 48,5 x 21 x 11 cm
getekend en gedateerd op de schijf:
boven: Featherweight
onder: Man Ray 1964
origineel
Verzameling Monique en Sylvain Perlstein,
Antwerpen   afb. pag. 92

202 **Ongetemde maagd   1964**   **Vierge non apprivoisée**
houten ledepop met kettingen in kistje,
50 x 15,5 x 11,5 cm
getekend en gedateerd op binnenzijde deksel:
boven: Vierge non apprivoisée
onder: Man Ray 1964
origineel
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan   afb. pag. 94

203 **Treffende dingen   1965**   **Striking things**
ijzer, marmerplaat, hout en cirkelvormige
reproductie onder glas, 28 x 21,5 x 14 cm
getekend en gedateerd in het midden:
Man Ray 1965
origineel
Galleria Schwarz, Milaan

204 **Het rode strijkijzer 1966** **Le fer rouge**
ijzer, 15,3 x 9 cm
getekend en gedateerd: II/II Man Ray - 66
Eigendom van de kunstenaar

Zie ook het object, cat. 151 en de tekening, cat. 127.

205 **Oorhangers 1967** **Boucles d'oreilles**
verguld zilver, 34,5 x 21 cm
in kistje met houten kop
getekend op de kop onderaan: Man Ray
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

Naar Abat-jour van 1919, cat. 140; de eerste studie voor de oorhangers werd gemaakt in 1961. Zie ook het schilderij, cat. 23.

206 **Niet storen a.u.b. 1967** **Please do not disturb**
touw met loodjes en kaartje op metaal,
43,5 x 35 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 67
origineel
Galleria Schwarz, Milaan

Het kaartje 'Please do not disturb' werd door Man Ray meegenomen uit zijn hotel in Amerika.

207 **Brieven 1967** **Letters**
blikken brievenbusje, op plastic plaat,
48,3 x 28 cm
getekend op rechterzijkant: Man Ray
op etiket in het midden: Letters 5/19
19 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan

afb. pag. 92

208 **Gouden lippen 1967** **'Lèvres d'or'**
boek in leer gebonden, verguld, spiegel in de binnenzijde, 38 x 25 x 7 cm
getekend in de doos, onder rechts van de spiegel: Man Ray
op de rug: Man Ray - 'Lèvres d'or' V/VII
7 exemplaren
Eigendom van de kunstenaar

209 **Presse-papier van Priapus 1968** **Presse-papier à Priape**
brons, 100 x 60 x 60 cm
Verzameling de heer Sergio Tosi, Milaan

vergroting van cat. 149

210 **De vader van de Mona Lisa 1968** — **Le père de la Joconde**
reproductie van een tekening van Leonardo da Vinci, met sigaar, in een kastje, 38 x 22 cm (met lijst 53 x 36 cm)
getekend onder links: 'Le père de la Joconde' Man Ray
onder rechts: Maquette - 1ère essai
Eigendom van de kunstenaar

Op de achterzijde tekst van Man Ray: 'I admire Leonardo because he is the father of Mona Lisa whose mother was Saint Anne.' Man Ray.

211 **Péchage 1969** — **Péchage**
gemengde techniek, 33 x 22 x 10 cm
getekend en gedateerd onder rechts op deksel en onder rechts op doos: Man Ray 1969
onder links op deksel en onder links op doos: Péchage
Verzameling mevrouw Erica Brausen, Londen

afb. in kleur pag. 95

212 **De getemde maagd 1969** — **La vierge apprivoisée**
(laat me eruit) — **(let me out)**
a) zilver b) verguld zilver, 12 x 7 x 5,5 cm
getekend onder links: Man Ray
11 exemplaren
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs

213 **De loper 1970** — **Le fou**
met rhodium behandeld zilver, 21,2 x ø 14,2 cm
getekend: Man Ray
9 exemplaren
Edition Unida, Den Haag

Vergroting van een stuk uit het schaakspel, zie cat.nrs. 145, 146, 147.

214 **Draaiend torso 1970** — **Le torse tournant**
brons, 54 x 26,9 x 26,9 cm
getekend en gedateerd: Man Ray 1946/1970
9 exemplaren
Edition Unida, Den Haag

215 **Voort-durend motief 1971** — **Motif perpetuel**
metronoom met bewegend oog
hout en optische foto, 23,5 cm hoog
getekend en gedateerd onderzijde:
Motif perpétuel 1971 E.A. - Man Ray
Eigendom van de kunstenaar

Variant van 'Indestructible object', cat. 152.

216 **De getuige** **1971** **Le témoin**
karton, 11,5 x 25 x 5 cm
getekend en gedateerd boven rechts:
Man Ray 71
boven links: Le témoin
origineel
Eigendom van de kunstenaar afb. pag. 96

217 **Esthetische kapstok** **1971** **Portemanteau esthétique**
beschilderd hout en koper, in vorm van palet,
62 x 100 x 11 cm
getekend links van het midden: Man Ray
boven het midden: Portemanteau esthétique
Editions G. Visat, Parijs

218 **'La jolie'** **1970** **'La jolie'**
naar een idee van 1961
hanger
goud, oog van lapis-lazuli, ketting 16 cm,
hanger 9 x 9 cm
opl. 12
GEM-Montebello di Gian Carlo Montebello,
Milaan afb. pag. 96

219 **De oogarts** **1971** **The oculist**
broche
goud, oog van malachiet, 10,5 x 4 cm
GEM-Montebello di Gian Carlo Montebello,
Milaan

naar een schilderij van 1934

220 **Stille harp** **1971** **Silent harp**
echte viool en hout, 38 x 38 cm, 100 cm hoog
GEM-Montebello di Gian Carlo Montebello,
Milaan

'Stille harp is het stokpaardje (Violon d'Ingres) van een gefrusteerde musicus. Hij kan even gemakkelijk kleur horen, als geluid zien.' - cat. tent. Julien Levy Gallery, New York 1945. -

Rayografieën

Een *Rayografie* ontstaat door willekeurige voorwerpen op lichtgevoelig papier te leggen en dit te belichten, te ontwikkelen en te fixeren. Man Ray was bezig in zijn donkere kamer foto's te ontwikkelen, toen hij dit proces bij toeval ontdekte (1921). 'Het was tijdens het ontwikkelen, dat ik een procédé ontdekte om foto's te maken zonder camera: ik noemde ze Rayografieën. Tussen de belichte foto's bevond zich een stuk onbelicht papier. Ik stopte het in de ontwikkelaar en wachtte tevergeefs tot er een beeld opkwam. Terwijl het mij speet een stuk papier verknoeid te hebben, plaatste ik zonder erbij na te denken een glazen trechtertje, het maatglas en de thermometer in de spoelbak op het natte papier. Ik deed het licht aan. Onder mijn ogen kwam een beeld op. Het was niet een gewoon silhouet van de voorwerpen; deze waren vervormd en gebroken door de mate waarin de glazen in contact met het papier waren geweest.
Ik maakte nog enkele proefdrukken en gebruikte alles wat me onder handen kwam: de kamersleutel van mijn hotel, een zakdoek, krijtjes, een penseel, een eindje touw. Het was niet nodig ze in de ontwikkelaar te leggen. Het was voldoende om ze eerst op het droge papier te leggen en ze enkele minuten te belichten, als negatieven.'
De volgende dag komt Tristan Tzara langs: 'Hij zag de Rayografieën onmiddellijk en was enthousiast. Het was puur dada, zei hij en beter dan dergelijke pogingen - eenvoudige beelden van platte vormen in wit en zwart - die enkele jaren eerder door Christiaan Schad, een dadaïst van het eerste uur, waren gedaan.' - Autobiografie, pag. 124, 125 -
De hierboven beschreven techniek was inderdaad al in 1918 door C. Schad, behorende tot de Dada-groep in Zürich, toegepast en toen was het product ervan door Tristan Tzara 'Schadografie' gedoopt. Meerdere kunstenaars pasten de techniek in de jaren twintig toe. De meer algemene term is fotogram.

221 **Rayografie 1922** — **Rayographe**
23,7 x 18 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1922
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 98

222 **Rayografie 1922** — **Rayographe**
23,7 x 17,8 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1922
Bibliothèque Nationale, Parijs

223 **Kiki drinkend 1922** — **Kiki drinking**
rayografie, 24 x 17,8 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1922
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 97

224 **Rayografie 1923** — **Rayographe**
49 x 38,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1923
Particuliere verzameling

225 **Rayografie** **1923** **Rayographe**
49 x 39,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1923
Particuliere verzameling

226 **Rayografie** **1923** **Rayographe**
29,9 x 23,8 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -23
Bibliothèque Nationale, Parijs

227 **Het kraagje** **1923** **Le colifichet**
rayografie, 29 x 23 cm
getekend en gedateerd onder links:
Pour Chantal-ce colifichet
onder rechts: Man Ray 23
Verzameling Monique en Sylvain Perlstein,
Antwerpen afb. pag. 100

228 **Rayografie** **1923** **Rayographe**
50 x 40 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1923
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan afb. pag. 98

229 **Rayografie** **1923** **Rayographe**
50 x 39,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1923
Galleria Schwarz, Milaan afb. pag. 98

230 **Rayografie** **1923 - 1926** **Rayographe**
27,5 x 21,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 23
Man Ray 26
Galleria Schwarz, Milaan afb. pag. 98

231 **Sigaretten** **1924** **Cigarettes**
rayografie, 29,5 x 23,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1924
Galleria Schwarz, Milaan afb. pag. 99

232 **Rayografie** **1925** **Rayographe**
50 x 40,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray - 1925
Particuliere verzameling

233 **Rayografie** **1926** **Rayographe**
35 x 27,7 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 99

234 **Rayografie** **1926** **Rayographe**
28 x 21,8 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1926
Galleria Schwarz, Milaan
afb. pag. 99

235 **Rayografie** **1926** **Rayographe**
25 x 19 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -26
Studio Marconi, Milaan
afb. pag. 101

236 **Rayografie** **1927** **Rayographe**
25,1 x 30 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1927
Bibliothèque Nationale, Parijs

237 **Rayografie** **1943** **Rayographe**
35 x 27,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -43
Studio Marconi, Milaan

238 **Rayografie** **1945** **Rayographe**
25 x 20,5 cm
tweemaal getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -45
Studio Marconi, Milaan

239 **Rayografie** **1945** **Rayographe**
35 x 27,5 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 45
Studio Marconi, Milaan

240 **Rayografie** **1945** **Rayographe**
35,2 x 28 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 45
Studio Marconi, Milaan afb. pag. 101

241 **Rayografie** **1950** **Rayographe**
27,8 x 35,2 cm
getekend en gedateerd boven rechts:
Man Ray 1950
Bibliothèque Nationale, Parijs

242 **Rayografie** **1959** **Rayographe**
29,5 x 24 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 59
Studio Marconi, Milaan afb. pag. 101

243 **Rayografie** **1959** **Rayographe**
30 x 24 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -59
Studio Marconi, Milaan

244 **Rayografie** **1965** **Rayographe**
28,5 x 24,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray-65
Studio Marconi, Milaan afb. pag. 101

clichées verres

Cliché-verre. Van een zwarte glasplaat wordt op de gewenste plekken het zwart weggehaald. Hierdoorheen wordt dan het lichtgevoelige papier belicht zodat wat wit was op de glasplaat, na ontwikkelen en fixeren, zwart is op het lichtgevoelige papier. In de 19e eeuw wisten o.a. Corot en kunstenaars van de Barbizonschool met deze techniek prachtige resultaten te bereiken. Man Ray heeft deze techniek een enkele maal toegepast, al in New York, voornamelijk om composities van lijnen te maken.

245 **De eierklopper 1917** — **The eggbeater**
cliché verre, 50 x 26,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray -17
onder links: I/III
Eigendom van de kunstenaar

246 **Het kwartet 1917** — **The quartet**
cliché verre, 50 x 29 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray - '17
onder links: MR I/III
Eigendom van de kunstenaar

247 **Automaton 1917** — **Automaton**
cliché verre, 24,5 x 20 cm
getekend en gedateerd onder links: Automaton
onder rechts: Man Ray-17 No 2/3
Particuliere verzameling, Venetië

afb. pag. 102

Om geld te verdienen fotografeerde Man Ray in Parijs in de jaren '20 en '30 het werk van zijn surrealistische vrienden. Hij maakte ook portretten van schilders en schrijvers en werd weldra beroemd om zijn foto's en fotoportretten. Hij past allerlei technieken toe en vindt nieuwe uit.
Over één van deze technieken, de zogenaamde *solarisatie*, schrijft Man Ray in zijn autobiografie - pag. 198 - het volgende:
'Het is een manier van ontwikkelen, waarbij de contouren van het gezicht door zwarte lijnen worden geaccentueerd, als in een tekening. Dit procédé is zuiver fotografisch, hoewel men mij ervan beschuldigd heeft retouches en veranderingen in het negatief te hebben aangebracht.' Zie cat.nrs. 257, 258, 267, 268.
Om van de discussie over het feit of fotografie kunst is of niet, af te zijn, publiceert Man Ray in 1937 het fotoboek 'Fotografie is geen kunst' ('La Photografie n'est pas l'art') tot grote ontzetting en onder protest van de fotografen.
'Toen men mij onlangs vroeg of ik er nog steeds zo overdacht, zei ik, dat ik enigszins van mening veranderd was: volgens mij is kunst geen fotografie.' - Autobiografie pag. 204 -

248 **Object 1918** — **Objet**
43,7 x 33,5 cm
unicum
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 99

249 **Man 1918** — **L'homme**
50,7 x 38,5 cm
unicum
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 104

250 **Kapstok 1920** — **Portemanteau**
25 x 17 cm
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 105

251 **Het kweken van stof 1920** — **Elevage de poussière**
De originele foto uit 1920 werd gemaakt in samenwerking met Marcel Duchamp
23,5 x 30,5 cm
getekend en gedateerd onder midden: Marcel Duchamp.
onder rechts: Man Ray 1920
genummerd onder links: 3/10
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 103

In New York ontmoette Man Ray en Duchamp elkaar geregeld. In Duchamp's atelier stond zijn zogenaamde 'Grote glas', een projekt waar Duchamp al jaren aan werkte: op platen glas werd de voorstelling aangebracht van 'La mariée mise a nu par ses célibataires même' (De bruid ontkleed door haar vrijgezellen zelf), waarbij hij ook nieuwe teken- en kleurtechnieken probeerde. Schwarz schrijft in zijn boek over Duchamp (Arturo Schwarz: The complete works of Marcel Duchamp, Thames and Hudson, London 1969, pag. 26): 'Dit idee bracht hem ertoe zulke immateriële kleuren te gebruiken in de 'Chocolate Grinder', en 'gekweekt' stof als kleurstof te gebruiken, zoals hij deed in het 'Grote Glas' in het gebied van de 'Zeven' (onderste gedeelte van het 'Grote Glas').
Man Ray beschrijft zijn bezoek aan het atelier van Duchamp toen hij een foto van diens 'Grote Glas' ging maken, als volgt: 'Terwijl ik het objectief instelde keek ik neer op het paneel, dat op een vreemd landschap leek, gezien in vogelvlucht. Het paneel was stoffig. Stukjes papier en watjes, die hadden gediend om het voltooide deel te reinigen, maakten het werk nog mysterieuzer. Het is helemaal

Duchamp, dacht ik. Later noemde hij de foto 'Het kweken van stof'. Omdat het lang belicht moest worden opende ik de sluiter en gingen we eten. Een uur later keerden we terug en deed ik de sluiter dicht. Ik haastte me naar mijn zolder, waar ik de plaat ontwikkelde. Ik ontwikkelde mijn foto's altijd 's nachts, omdat ik geen donkere kamer had. Het negatief was perfect.' - Autobiografie pag. 92 -

252 **Frisse adem - Voilettewater 1920** — **Belle haleine - au de Voilette**
22,5 x 17,5 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1920 N.Y.
Galleria Schwarz, Milaan — afb. pag. 106

Oorspronkelijk een fotocollage gemaakt door Duchamp en Man Ray samen (thans in de verzameling Carl Frederik Reutersward, Stockholm). Een bestaand etiket werd veranderd; de foto van Duchamp als vrouw verkleed werd door Man Ray gemaakt.

253 **Portret van Tristan Tzara ca. 1921** — **Portrait de Tristan Tzara**
10 x 7 cm
unicum
Verzameling de heer Arturo Schwarz, Milaan — afb. pag. 107

Tristan Tzara, 1896-1963, roemeens dichter. Hij was medeoprichter van het Cabaret Voltaire in Zürich, dat aan de oorsprong ligt van het dadaïsme. In 1920 komt hij naar Parijs, waar hij met Man Ray bevriend raakte.

254 **De liefhebberij 1924** — **Le violon d'Ingres**
bijgewerkte originele foto, 48,3 x 37,6 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1924
Verzameling de heer en mevrouw
Melvin Jacobs, New York — afb. pag. 108

In 1971 werden 8 exemplaren uitgegeven.

Kiki poseerde voor deze foto. Zie ook het schilderij, cat. 9 en de tekening, cat. 93.

255 **Parijs 1926** — **Paris**
21,5 x 29 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

256 **St-Jean-de-Luz 1926** — **St-Jean-de-Luz**
22,9 x 28,8 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

257 **André Breton 1929** — **André Breton**
gesolariseerde foto, 25,9 x 20,2 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

André Breton, 1896-1966, franse dichter. In 1924 lanceerde hij het eerste 'Manifeste du Surréalisme'. Hij was de aanvoerder en belangrijkste theoreticus van het surrealisme.

258 **Georges Braque 1930** **Georges Braque**
gesolariseerde foto, 29,3 x 23 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Bibliothèque Nationale, Parijs

Georges Braque, 1882-1963, franse cubistische schilder.

'Groot, met krullende haren, en langzame bewegingen, maar het was moeilijk hem achter zijn ezel voor te stellen. Zouden zijn bezigheden niet eerder fysiek zijn? Zou hij niet alleen daar komen om zich en passant van de vooruitgang van het werk te overtuigen, een werk, dat zich geheel alleen ontwikkelde, als een plant? Of was hij een Normandische boer, die de natuur zijn gang liet gaan, tevreden met haar een beetje te leiden? Ik zocht hem op met mijn camera en hij poseerde in hemdsmouwen, op de drempel van zijn atelier, zonder zich om zijn uiterlijk te bekommeren. Deze man, zonder enige ijdelheid, schaamde zich niet voor zichzelf. Ik gedroeg mij even nonchalant als hij . . .' - Autobiografie pag. 196-197 -

259 **André Derain 1930** **André Derain**
29,3 x 22,9 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

André Derain, 1880-1954, franse schilder.

'Men zag hem, gedrongen en zwaar, ontelbare glazen bier drinken aan de bar van la Coupole. Zijn conversatie was briljant, ruw en kernachtig.' - Autobiografie pag. 198 -

260 **Gertrude Stein 1930** **Gertrude Stein**
28,7 x 22,8 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

Gertrude Stein, 1874-1946, amerikaanse schrijfster in Parijs. Eén van de eerste die schilderijen van Picasso, Braque, Matisse kocht.
Gedurende 10 jaar bezocht Man Ray haar geregeld en maakte foto's van haar.
'Tijdens één van onze laatste zittingen, toen zij het haar had laten knippen tengevolge van een ziekte, maakte ik foto's die haar bijzonder bevielen. Ze zag er nogal mannelijk uit, afgezien van haar gebloemde jurk en de broche die ze altijd droeg. In ruil voor enkele afdrukken, schreef zij een 'portret' van mij.' - Autobiografie, pag. 168 -

261 **Vrouw (Meret Oppenheim, een glas in de hand) 1930** **Femme (Meret Oppenheim un verre à la main)**
29,1 x 22,3 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

Meret Oppenheim, geb. Berlijn 1913, surrealistische kunstenares

'Ik heb zelden een vrouw met zo weinig complexen gezien. In het atelier van Marcoussis poseerde zij naakt voor mij, met zwarte inktvlekken van een etspers op haar handen en armen.' - Autobiografie pag. 225 -

262 **Le Corbusier 1930** **Le Corbusier**
29,2 x 23,1 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Bibliothèque Nationale, Parijs

Le Corbusier, pseudoniem voor Edouard Jeanneret-Gris, 1887-1965. Franse architect en stedebouwkundige.

263 **Electriciteit 1930** **Electricité**
25,9 x 20,4 cm
getekend onder rechts: Man Ray
Bibliothèque Nationale, Parijs

264 **Objecten 1930** **Objets**
22,8 x 29,8 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

265 **Het gebed 1930** **La prière**
foto op linnen, 32 x 23 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: E/A
Eigendom van de kunstenaar

Het fotomodel in het atelier van Man Ray nam deze houding toevallig aan om een gevallen voorwerp op te rapen. Toen Man Ray wilde knippen bracht zij geschrokken haar handen naar achteren. - mededeling Man Ray. -

266 **Naakt in een reflector gezien ca 1930** **Nu à travers un réflecteur**
29,3 x 22,2 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

267 **Man Ray door zichzelf ca 1930** **Man Ray par lui-même**
gesolariseerde foto, 26,4 x 21,7 cm
Bibliothèque Nationale, Parijs

267a **Marcel Duchamp ca 1930** **Marcel Duchamp**
uit doos 'De bruid ontkleed door haar vrijgezellen zelf' (La mariée mise à nu par ses célibataires même), 1934
groene doos met 94 documenten
33,1 x 28,1 cm
Bibliothèque Littéraire Jacques Doucet, Parijs

Marcel Duchamp, 1887-1968, franse schilder, bekend om zijn 'ready-mades', beroemde schaakspeler. Wordt beschouwd als de 'vader' van het dadaisme. Levenslange vriendschap met Man Ray.

268 **Solarisatie 1931** — **Solarisation**
21,4 x 29,1 cm
getekend en gedateerd onder rechts:
Man Ray 1931
Bibliothèque Nationale, Parijs

269 **Gisteren, morgen, vandaag 1930-1932** — **Hier, demain, aujourd'hui**
drie foto's op board: 60 x 107 cm
linker foto: getekend en gedateerd links onder:
Hier; rechts onder: Man Ray Paris 1931
middelste foto: links onder: Demain F/A
rechts onder: Man Ray 1930
rechter foto: links onder: Aujourd'hui
rechts onder: Man Ray Paris 1932
Eigendom van de kunstenaar

270 **Observatoriumtijd - de geliefden 1967** — **À l'heure de l'observatoire - les amoureux**
ingekleurde foto, 51 x 143 cm
getekend en gedateerd onder links:
Man Ray 1967
Verzameling de heer Marcel Zerbib, Parijs — afb. pag. 37

Naar het schilderij uit 1932-34, zie cat. 15.

271 **Het onzichtbare (gevaar, onmogelijk)** **1969** **L'invisible (danger, l'impossible)**
zeefdruk op plexiglas, 66,5 x 42,5 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: 4/30
30 exemplaren
Editions G. Visat, Parijs

naar een aerografie uit 1920
'... mijn laatste schilderij, geschilderd met de verfspuit, stelde getande wieltjes voor. Ik was erop gekomen, door de pirouettes van een spaanse danseres, die ik in een revue had gezien. De titel maakte deel uit van de compositie. Men las of: danser, of: gevaar.' ('Dancer' of 'Danger') - Autobiografie pag. 93 -

272 **Drie naakten** **1969** **Trois nus**
zeefdruk op plexiglas, 60 x 60 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: 10/35
naar aerografie uit 1919
Editions G. Visat, Parijs

273 **Zelfportret** **1970** **Autoportrait**
zeefdruk op plexiglas, 50 x 38 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: 17/40
Edition G. Visat, Parijs
afb. pag. 110

naar een schilderij uit 1916
'Na Kerstmis exposeerde ik voor de tweede keer bij Daniel. Er waren maar negen à tien doeken, allemaal pure fantasie. Eén van de schilderijen 'Autoportrait' getiteld, was onderwerp van veel spot. Op een ondergrond van zwarte verf en aluminium had ik twee elektrische bellen bevestigd en een echte knop. Vervolgens had ik doodsimpel mijn hand op het palet gelegd en daarna op het doek. Die afdruk midden op het schilderij diende als signatuur. Iedereen die op de knop drukte kwam bedrogen uit, want de bel deed het niet.' - Autobiografie pag. 74 -

274 **Naakt (de bron)** **1970** **Nu (la source)**
zeefdruk op plexiglas, 67,5 x 41,5 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: 9/25
naar een foto uit de jaren '40
Editions G. Visat, Parijs

Man Ray was steeds geboeid door het werk van de franse schilder Ingres. De titel van deze zeefdruk is dezelfde als die van het beroemde schilderij van Ingres.

275 **Gitaar** **1970** **Guitare**
zeefdruk op plexiglas, 57 x 49,5 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: 45/45
naar aerografie uit 1919
Editions G. Visat, Parijs

276 **Seguidilla 1970** **Seguidilla**
zeefdruk op plexiglas, 48 x 60 cm
getekend onder rechts: Man Ray
onder links: 17/40
naar een aerografie uit 1919: Seguidilla
Editions G. Visat, Parijs

Sequidilla is de naam van een spaanse dans.

277 **Serie 'Cactus' 1971** **Série 'Cactus'**
9 litho's, 56 x 76 of 76 x 56 cm
naar gouaches uit 1945
Editions G. Visat, Parijs

278 **... Piekfijn 1971** **... Au poil**
plexiglas met penseelharen, 24 x 17,5 cm
100 exemplaren
Galleria Schwarz, Milaan

a poil = naakt; au poil = piekfijn

279 **A book of diverse writings bij Adon Lacroix 1915**
7 originele lithografieën met teksten van Adon Lacroix.
Lay-out en publicatie van Man Ray te Ridgefield, New Jersey, april 1915. 20 genummerde en getekende exemplaren.
47,5 x 32 cm
Galleria Schwarz, Milaan

280 **New York Dada 1921**
Eerste en enige amerikaanse Dada-tijdschrift, gepubliceerd in samenwerking met Marcel Duchamp.
Het enige verschenen nummer: april 1921, 4 bladzijden, 36,8 x 25,5 cm
Galleria Schwarz, Milaan

281 **Champs délicieux 1922**
12 Rayografieën. Voorwoord van Tristan Tzara.
Société Générale d'Imprimerie et d'Editions, Parijs, december 1922.
40 genummerde en getekende exemplaren, 37,2 x 28,2 cm
Galleria Schwarz, Milaan

282 **Revolving Doors 1926**
10 sjabloondrukken naar 10 collages van 1916-17.
Editions Surréalistes, Parijs, 1926.
105 genummerde en getekende exemplaren, 57 x 39 cm
Galleria Schwarz, Milaan

zie de collages, cat. 60 en de schilderijen, cat. 29.

283 **Man Ray Photographies 1920-1934 Paris 1934**
Voorwoord van Man Ray: 'The Age of Light', 'L'Age de la Lumière'
Teksten van André Breton, Paul Eluard, Rrose Sélavy (Marcel Duchamp), Tristan Tzara.
Ed. James Thrall Soby Hartford Conn. Cahiers d'Art, Parijs/Random House, New York, 1934
Eigendom van de kunstenaar

284 **Facile 1935**
13 foto's bij gedichten van Paul Eluard.
G.L.M., Parijs, 1935.
1225 genummerde exemplaren, 24,5 x 18,5 cm
Galleria Schwarz, Milaan

285 **La Sauterelle arthritique 1935**
Een foto bij gedichten van Gisèle Prassinos.
Voorwoord van Paul Eluard.
G.L.M., Parijs, 1935.
125 genummerde exemplaren, 22 x 16,5 cm
Galleria Schwarz, Milaan

286 **La photografie n'est pas l'art 1937**
12 foto's. Voorwoord van André Breton.
G.L.M., Parijs, 1937
25,5 x 16,5 cm
Galleria Schwarz, Milaan

287 **Les mains libres 1937**
65 tekeningen van Man Ray waarbij Paul Eluard gedichten maakte
Jeanne Bucher, Parijs, 1937.
675 genummerde exemplaren, 28,5 x 22,5 cm
Herdrukt op verkleind formaat door Gallimard, Parijs, 1967
Galleria Schwarz, Milaan

zie de tekeningen, cat.nrs. 97 tot en met 107

288 **Alphabet for Adults 1948**
boek, 29 x 22,3 cm
Copleij Galleries, Beverly Hills, Californië
Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam

289 **Peintures de Man Ray 1954**
album samengesteld en verzorgd door Man Ray, met 12 van zijn originele foto's van zijn tentoonstelling in de Galerie Fürstenberg, Parijs, 1954; 2 genummerde en getekende exemplaren, 25,2 x 16,2 cm
Galleria Schwarz, Milaan

290 **Les mannequins 1966**
Verzameling foto's van Man Ray van ledepoppen gemaakt door Salvador Dali, Oscar Dominguez, Marcel Duchamp, Max Ernst, Espinoza, Maurice Henry, Marcel Jean, Léo Malet, André Masson, Sonia Mossé, Joan Miró, Wolfgang Paalen, Man Ray, Kurt Seligmann en Yves Tanguy voor de Internationale Tentoonstelling van het Surrealisme in de Galerie Beaux Arts, Parijs, 1938.
Jean Petithory, Parijs, 1966.
37 genummerde exemplaren, 30 x 26,5 cm
Galleria Schwarz, Milaan

Voor de surrealistische tentoonstelling van 1938 in de Galerie kreeg een aantal kunstenaars een etalagepop toegewezen die ze mochten kleden en veranderen.
'We gingen onszelf te buiten: vogelkooien, hanekoppen, etc. dienden als hoofddeksel. De kleren bestonden uit voiles, watten en keukengerei. Ik liet mijn mannequin naakt, met glazen tranen op het gezicht, glazen zeepbellen in het haar. Duchamp deed zijn mannequin alleen maar het jasje aan en de hoed op, die hij net afgedaan had, alsof de mannequin een kapstok was.' - Autobiografie, pag. 214-215 -

291 **Electro-Magie 1969**
gedichten van Guy Rosey, geïllustreerd met
6 etsen van Man Ray
Editions Georges Visat, Parijs, 1969.
175 genummerde exemplaren, 30 x 24 cm
Verzameling G. Visat, Parijs

292 **Mr. and Mrs. Woodman 1970**
Voorwoord en 27 foto's van Man Ray.
Edition Unida, Den Haag, 1970. 50 genummerde
en getekende exemplaren met een originele
litho van de kunstenaar, de eerste negen met
twee houten poppetjes die als model hebben
gediend voor de betreffende serie erotische
foto's, 29,5 x 27 x 6,5 cm. Nummer 17.
getekend en gedateerd Man Ray 1947/1970
Edition Unida, Den Haag afb. pag. 109

bibliografie

samengesteld door Arturo Schwarz

door Man Ray
(teksten, tijdschriften, genummerde en/of geïllustreerde uitgaven)

The Ridgefield Gazook, Ridgefield, New Jersey. Het eerste en enige pre-dadaïstische tijdschrift, ontworpen, geschreven en uitgegeven door Man Ray
N. o (31 maart 1915), 4 pagina's, 19 x 12 cm.

A book of Diverse Writings by Adon Lacroix. 7 originele litho's bij teksten van Adon Lacroix. Lay-out en uitgave Man Ray, Ridgefield, New Jersey, april 1915. 20 genummerde en getekende exemplaren, 47,5 x 32 cm.

TNT (New York) semi-dadaïstisch tijdschrift, uitgegeven in samenwerking met Henri S. Reynolds en Adolf Wolff. Het enige nummer: maart 1919, 12 pagina's, 31 x 23,5 cm.

New York Dada. Het eerste en enige amerikaanse dadaïstische tijdschrift, uitgegeven in samenwerking met Marcel Duchamp. Het enige nummer: april 1921, 4 pagina's, 36,8 x 25,5 cm.

'Pensées sur l'art', tekst voor de catalogus Exposition Dada Man Ray, Librairie Six, Parijs, 3-31 december 1921.

Le Coeur à gaz. Illustratie voor de omslag van een toneelstuk van Tristan Tzara in Der Sturm (Berlijn), nr. 3, 1922, 30 x 22,8 cm.

Champs Délicieux. 12 Rayografieën. Voorwoord van Tristan Tzara. Société Générale d'Imprimerie et d'Editions, Parijs, december 1922. 40 genummerde en getekende exemplaren, 37,2 x 28,2 cm.

Immortelle Maladie. Frontispice bij een gedicht van Benjamin Péret. Littérature, Parijs, 1924, 20 genummerde exemplaren, 21 x 16,5 cm.

L'Ange heurtebise. Foto bij een gedicht van Jean Cocteau, Librairie Stock, Parijs, 1925, 335 genummerde exemplaren.

Revolving Doors. 10 sjabloondrukken van 10 collages uit 1916-17. Editions Surréalistes, Parijs, 1926, 105 genummerde en getekende exemplaren, 57 x 39 cm.

1929. 4 foto's bij gedichten van Benjamin Péret en Louis Aragon. Parijs, 1929, 215 genummerde exemplaren, 30,5 x 22,5 cm.

Electricité. 10 Rayografieën. Voorwoord van Pierre Bost. Compagnie Parisienne de Distribution d'Electricité, Parijs, 1931, 500 genummerde exemplaren, 38,5 x 28,5 cm.

L'Age de la lumière in Minotaure (Parijs), nr. 3-4, 1933 met kleurenfoto en zes zwart-wit foto's van Man Ray, pag. 1-4.

Antwoorden op enquête van A. Breton en P. Eluard in Minotaure (Parijs) nr. 3-4, 1933, pag. 112.

'The Age of Light / L'Age de la lumière'. Voorwoord voor 'Man Ray. Photographies ,1920-1934 Paris' Ed. James Thrall Soby, Cahiers d'Art, Parijs; Random House, New York, 1934.

Facile. 13 foto's bij gedichten van Paul Eluard. G.L.M., Parijs, 1935, 1225 genummerde exemplaren, 24,5 x 18,5 cm.

'Sur le réalisme photographique' in Cahiers d'Art (Parijs), nr. 10, 1935.

La Sauterelle Arthritique. Foto bij gedichten van Gisèle Prassinos. Voorwoord van Paul Eluard. G.L.M., Parijs, 1935, 125 genummerde exemplaren, 22 x 16,5 cm.

Négatif. Foto bij gedichten van Guy Lévis-Mano. G.L.M., Parijs, 1936, 70 genummerde exemplaren, 25 x 19,5 cm.

'Les portes tournantes' in Minotaure (Parijs) nr. 7, 1935, pag. 66 met 10 afbeeldingen van de Revolving Doors.

La Photographie n'est pas l'art. 12 foto's. Voorwoord van André Breton. G.L.M., Parijs, 1937, 22,5 x 16,5 cm.

Les Mains libres. 65 tekeningen van Man Ray en gedichten van Paul Eluard. Jeanne Bucher, Parijs, 1937, 675 genummerde exemplaren, 28,5 x 22,5 cm.
Kleinere herdruk bij Gallimard, Parijs, 1967.

'Art in Sanity' in Arts and Architecture (Los Angeles), LVIII, nr. 1 (januari 1941) pag. 19, 36-37.

'Knud Merrild: A letter to the artist from Man Ray' in Arts and Architecture (Los Angeles), LX, nr. 1 (januari 1943), pag. 27, 46.

Poésie et Vérité 1942 / Poetry and Truth 1942. Portret van Paul Eluard (1936) bij tekst van hem. London Gallery, Londen, 1944, 500 genummerde en getekende exemplaren, 21 x 14,8 cm.

'Notes'. Tekst voor de catalogus van zijn tentoonstelling in het Pasadena Art Institute, Pasadena, Californië, 1944.

'It has ever been my object to record my dreams . . .' Tekst voor de catalogus van zijn tentoonstelling in de Julien Levy Gallery, New York, 1945, 28,5 x 23 cm. Herdrukt in de catalogus voor de tentoonstelling in de Princeton University Art Gallery, Princeton, N.J., 1963. Herdrukt in italiaans, frans en engels in de catalogus: Man Ray, 60 anni di libertà, Galleria Schwarz, Milaan 1971; nederlandse vertaling op pag. 20 van deze catalogus.

Le Temps débordé. Foto bij een tekst van Paul Eluard (Didier Desroches). Cahiers d'Art, Parijs, 1947, 500 genummerde exemplaren, 24,5 x 18 cm.

Alphabet for Adults. Copley Galleries, Beverly Hills, Californië, 1948, 500 exemplaren, 29 x 22,3 cm.

Dadaism. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling 'Schools of Twentieth Century Art', Modern Institute of Art, Beverly Hills, Californië, 1948.

To be continued unnoticed. Copley Galleries, Beverly Hills, Californië, 1949, 275 genummerde exemplaren (de eerste 125 met een getekende foto), 30,5 x 23 cm. Herdrukt in italiaans, frans en engels in de catalogus: Man Ray, 60 anni di libertà, Galleria Schwarz, Milaan, 1971.

L'Aventure dada. Een collage bij een essay van Georges Hugnet. Inleiding van Tristan Tzara. Galerie de l'Institute, Parijs, 1957, 37 genummerde en getekende exemplaren, 24 x 16 cm.

Dadamade in 'Dada, Dokumente einer Bewegung', Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen, Kunsthalle Düsseldorf, 5 september-19 oktober 1958. Herdrukt in italiaans, frans en engels in de catalogus: Man Ray, 60 anni di libertà, Galleria Schwarz, Milaan, 1971; nederlandse vertaling op pag. 22 van deze catalogus.

An Autobiography en *What I am* (deze laatste tekst in samenwerking met Erik Satie). Twee teksten voor de catalogus 'An Exhibition Retrospective and Prospective of the Works of Man Ray', Institute of Contemporary Arts, Londen, 31 maart-25 april 1959.
An Autobiograph is herdrukt in het frans voor de catalogus Max Ernst, Man Ray, Dorothea Tanning, Musée des Beaux-Arts, Tours, 10 november-16 december 1956;
de beide teksten in het frans en italiaans in 'Objects of my affection', catalogue van de eenmanstentoonstelling in de Galleria Schwarz, Milaan, 14 maart-3 april 1964; en in italiaans, frans en engels in de catalogus: Man Ray, 60 anni di libertà, Galleria Schwarz, Milaan, 1971. Nederlandse vertaling van *What I am* op pag. 22 van deze catalogus.

Self Portrait André Deutsch, Londen/Atlantic-Little Brown, Boston, 1963. De franse versie van de betreffende tekst is gepubliceerd onder de titel *Autoportrait* bij Robert Laffont, Parijs, 1964.

Portraits. Foto's van Man Ray met uitleg van hemzelf. Voorwoord van L. Fritz Gruber. Sigbert Mohn Verlag, Gütersloh/Editions Prisma, Parijs, 1963, 28 x 23 cm.

12 Rayographs, 1921-1928. 12 Rayografieën met een voorwoord van Man Ray. Schubert & Kapitzki, Stuttgart, 1963, 20 genummerde en getekende exemplaren, 41 x 32 cm. Gepubliceerd ter gelegenheid van de L.G.A. Ausstellung, Stuttgart.

Il reale assoluto. 10 originele litho's bij gedichten van Arturo Schwarz, bovendien geïllustreerd met 2 litho's van Marcel Duchamp. Galleria Schwarz, Milaan, 1964, 125 genummerde en getekende exemplaren, 32,5 x 23,2 cm.

Il Surrealismo tra le due guerre. Een originele ets voor een verzameling van 11 originele etsen van: Hans Arp, Hans Bellmer, Victor Brauner, Paul Delvaux, Marcel Duchamp, Wilhelm Freddie, Wilfredo Lam, René Magritte, André Masson, Echaurren R. Matta, Man Ray. Galleria Schwarz, Milaan, 1965, 100 genummerde en getekende exemplaren, 30,7 x 25 cm.

'Tous les films que j'ai réalisés' in *Etudes cinématographiques*. (Parijs), N. 38-39 (voorjaar 1965).

'Then and now'. Bijdrage aan een symposium in *The Paris Review* (Parijs), IX, N. 33 (winter-voorjaar 1965).

Les Mannequins. Verzameling foto's van Man Ray van de etalagepoppen aangekleed door Salvador Dali, Oscar Dominguez, Marcel Duchamp, Max Ernst, Espinoza, Maurice Henry, Marcel Jean, Léo Malet, André Masson, Sonia Mossé, Joan Miró, Wolfgang Paalen, Man Ray, Kurt Seligmann, Yves Tanguy voor de internationale Tentoonstelling van het Surrealisme in de Galerie Beaux Arts, Parijs, 1938. Jean Petithory, Parijs, 1966, 37 genummerde exemplaren, 30 x 26,5 cm.

I have never painted a recent picture. Tekst voor de catalogus voor de overzichtstentoonstelling Man Ray in het Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles, 1966. Herdrukt in italiaans, frans en engels in de catalogus: Man Ray, 60 anni di Libertà, Galleria Schwarz, Milaan, 1971. Nederlandse vertaling op pag. 23 van deze catalogus.

Phases (Parijs), XIII, N. 11 (mei 1967). Een Rayografie voor de luxe-uitgave van het betreffende tijdschrift, uitgegeven in 30 genummerde exemplaren.

Les treize clichés vierges. 13 illustraties voor een bundel teksten van Man Ray, André Breton, Paul Eluard en Rrose Sélavy (Marcel Duchamp). Sergio Tosi, Milaan, 1968, 550 genummerde exemplaren, de eerste 50 met een serie van 8 gravures en een genummerde en getekende foto. 22,5 x 15,5 cm.

Les Invendables. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie Alphonse Chave, Vence, 1969, 500 genummerde exemplaren, de eerste 50 met een originele 'décollage' van Man Ray, 28 x 23 cm.

Les Chambres. Een kleuren-ets bij een gedicht van Louis Aragon. Les Editeurs Français Réunis, Parijs, 1969, 80 genummerde en getekende exemplaren, 18,2 x 13,5 cm.

Electro-Magie. 6 etsen bij gedchten van Gui Rosey. Georges Visat, Parijs, 1969, 175 genummerde en getekende exemplaren, 29 x 24 cm.

La Ballade des dames hors du temps. 15 gravures naar vroegere tekeningen met een samenvatting van een tekst van André Breton gepubliceerd in 'The Age of Light / L'Age de la Lumière', XXème Siècle, Parijs/Léon Amiel, New York, 1970, 100 genummerde en getekende exemplaren, 70 x 53,5 cm.

Anatoms / Without Rime or Reason for Every Season. 11 gravures naar vroegere tekeningen. Georges Visat, Parijs ,1970, 9 genummerde en getekende exemplaren, 68,5 x 52 cm.

Alphabet pour Adultes. Definitieve franse uitgave van 'Alphabet for Adults', 1948. Pierre Belford, Parijs, 1970, 180 genummerde en getekende exemplaren, elk exemplaar met een Rayografie op hout, 40,5 x 30,5 cm.

Les six masques voyants. 6 litho's naar tekeningen van 1936, 1940 en 1944. Studio Marconi, Milaan, 1970, 120 genummerde en getekende exemplaren, 70 x 50 cm.

Oggetti d'Affezione. Met een tekst van Paolo Fossati. De eerste en meest uitgebreide verzameling foto's van objecten van Man Ray, door hemzelf gefotografeerd. Einaudi, Turijn, 1970.

Mr. and Mrs. Woodman. Voorwoord en 27 foto's van Man Ray. Edition Unida, Den Haag, 1970. 50 genummerde en getekende exemplaren met een originele litho van de kunstenaar, de eerste negen met twee houten poppetjes die als model hebben gediend voor de betreffende serie erotische foto's. 29,5 x 27 x 6,5 cm.

Surréalisme International. Een ets voor de luxe-editie van het betreffende speciale nummer van 'Opus International' (Parijs) N. 19/20 (oktober 1970), 100 genummerde en getekende exemplaren, 40 x 34 cm.

Hommage à Marcel Duchamp. 2 originele etsen, waarvan één in kleur (portret van Marcel Duchamp) voor een verzameling van 13 gravures, o.a. van Alechinsky, Arman, Baj, Bellmer, Bryen, Max Ernst, Hausmann, Matta, Miró, Richter en Dorothea Tanning. Georges Visat, Parijs, 1971, 160 genummerde en getekende exemplaren, 38,5 x 29 cm.

Les Cactus. Negen litho's naar vroegere tekeningen. Georges Visat, Parijs, 1971, 99 genummerde en getekende exemplaren, 76 x 56 cm.

Over Man Ray
(monografieën, voorwoorden, monografische artikelen, teksten voor tentoonstellingscatalogi).

Adon Lacroix. Voorwoord voor de catalogus van de tentoonstelling in de Daniel Gallery, New York, 1916.

Louis Aragon, Jean Arp, Paul Eluard, Max Ernst, Georges Ribemont-Dessaignes, Philippe Soupault, Tristan Tzara. Teksten voor de catalogus van de tentoonstelling in de Librairie Six, Parijs, 1921.

Tristan Tzara 'La Photographie à l'envers'. Voorwoord voor *Champs délicieux* van Man Ray, Parijs, december 1922.

Georges Ribemont-Dessaignes, *Man Ray*. Collection Peintres nouveaux, Gallimard, Parijs, 1924.

Robert Desnos 'The work of Man Ray' in *Transition* (Parijs) N. 15 (1929).

Francis Picabia. Voorwoord voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie Alexandre III, Cannes, 1931.

Pierre Bost, *Electricité*. Voorwoord voor een verzameling van 10 Rayografieën. Compagnie Parisienne d'Electricité, Parijs, 1931.

André Breton, Paul Eluard, Rrose Sélavy (Marcel Duchamp), Tristan Tzara. Teksten voor *Man Ray, Photographies 1920-1934 Paris*. Ed. James Thrall Soby. Cahiers d'Art, Parijs; Random House, New York, 1934.

Ismaye Goldie. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling bij Lund Humphries, Londen, 1935.

Paul Eluard. Voorwoord voor de catalogus van de tentoonstelling in de Valentine Gallery, New York, 1936 (dit is de eerste versie van deze tekst; tweede en uitgebreidere in de catalogus van Galerie Jeanne Bucher, 1937).

Paul Eluard. Voorwoord voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie Jeanne Bucher, Parijs, 1937.

André Breton. *La Photographie n'est pas l'art*. Voorwoord voor een verzameling van 12 foto's. G.L.M., Parijs, 1937.

Paul Eluard. *Les mains libres*. Voorwoord en gedichten bij een verzameling tekeningen van Man Ray. Jeanne Bucher, Parijs, 1937; Gallimard, Parijs, 1967.

Jarvis Barlow. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling in het Pasadena Art Institute, 1944.

Maude Riley 'The camera does lie - via Man Ray' in *Art Digest* (New York) XIX. N. 14 (15 april 1945).

Paul Wescher 'Man Ray as painter' in *Magazine of Art* (New York) XLVI. N. 1 (januari 1953).

Karl G. Hultén 'Dadaisten Man Ray' in *Kunstrevy* (Stockholm) april 1954.

Michel Collinet. Voorwoord voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie Fürstenberg, Parijs, 1954.

André Breton. Voorwoord voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie L'Etoile Scellée, Parijs, 1956.

Robert Melville 'Man Ray in London' in *Arts* (New York) XXXIII. N. 9 (juni 1959).

Patrick Waldberg. 'Bonjour Monsieur Man Ray' in *Quadrum* (Brussel) N. 7 (1959).

Marcel Duchamp. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie Rive Droite, Parijs en Alexandre Iolas Gallery, New York, 1959.

Marcel Duchamp. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling in het Institute of Contemporary Arts, Londen, 1959.

Jean Adhémar en Julien Cain. Teksten voor de catalogus van de tentoonstelling in de Bibliothèque Nationale, Parijs, 1962.

L. Fritz Gruber 'Portraits'. Voorwoord voor een verzameling foto's van Man Ray. Sigbert Mohn Verlag, Gütersloh/ Editions Prisma, Parijs, 1963.

Marcel Duchamp. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling in de Galerie Cordier & Ekstrom, Inc., New York, 1963.

Carl I. Belz en Patrick J. Kelleher. Teksten voor de catalogus van de tentoonstelling in de Princeton University Art Gallery, Princeton, N.J., 1963.

Carl I. Belz 'Man Ray and New York Dada' in *The Art Journal* (New York) XXXIII N. 3 (voorjaar 1964).

Tristan Tzara. Tekst voor de catalogus van de tentoonstelling in Galleria Schwarz, Milaan, 1964.

Carl I. Belz. 'The film poetry of Man Ray' in *Criticism* (Wayne State University Press, Detroit) voorjaar 1965.

Carl I. Belz, André Breton, Marcel Duchamp, Paul Eluard, Jules Langsner, Hans Richter, Tristan Tzara. Teksten voor de catalogus van de retrospective tentoonstelling in het Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles, 1966.

Ron Padgett 'Artist accompanies himself with his rays' in *Art News* (Londen) vol. 65, N. 7, november 1966.

Patrick Waldberg 'Les Objets de Man Ray' in *XXème Siècle* (Parijs) XXX N. 31 (december 1968).

James R. Mellow 'Man Ray: 'Last of the red hot dadas'' *The New York Times*, 1 februari 1970 (n.a.v. de tentoonstelling bij Cordier and Ekstrom).

Sanche de Gramont 'Remember Dada Man Ray at 80' *The New York Times*, 6 september 1970.

Paolo Fossati *Oggetti d'Affezione*. Tekst bij een verzameling foto's van objecten door Man Ray. Einaudi, Turijn, 1970.

Giulio Carlo Argan, *Rayograph*, Martano editori, Turijn, 1970.

Alain Jouffroy 'Man Ray devant les femmes' in *XXème Siècle* Parijs XXXXII N. 35 (december 1970).

Henry Martin 'Man Ray: Spirals and Indications' in *Art International* (Lugano) XV N. 5, (mei 1971).

Arturo Schwarz, *Man Ray: 60 anni di libertà, 60 années de libertés, 60 years of liberties*. Voorwoord van Arturo Schwarz en bloemlezing van teksten van Louis Aragon, Jean Arp, Carl Belz, Pierre Bost, André Breton, Marcel Duchamp, Paul Eluard, Max Ernst, Patrick J. Kelleher, Adon Lacroix, Man Ray, Francis Picabia, Georges Ribemont-Dessaignes, Philippe Soupault, Tristan Tzara, Patrick Waldberg. Galleria Schwarz, Milaan, 1971.

Pierre Cabanne, 'Man Ray ou l'insolence au service de l'anti-art', in *Lectures pour tous*, N. 210, (juli 1971).

In voorbereiding is een monografie over Man Ray, die voorjaar 1972 zal verschijnen bij de Société International d'Art XXe Siècle, Parijs.

films

1923
Le Retour à la raison. Gemaakt voor een dada-bijeenkomst en later verloren gegaan.

1926
Emak Bakia.(met gemaskerde spelers).
Anémic Cinema. Met Marcel Duchamp en Marc Allegret.

1928
L'Etoile de mer (bij een gedicht met dezelfde titel van Desnos).

1929
Les Mystères du Chateau de Dé. Opgenomen op het kasteel van de Vicomte de Noailles in Hyères. (naar titel van gedicht van Mallarmé: Un coup de dés jamais n'abolira le hasard).

In de film '*Entre'acte*', 1924, van René Clair treden Man Ray, Marcel Duchamp, Erik Satie en Francis Picabia op.

1915
Daniel Gallery, New York, 30 schilderijen en een aantal tekeningen.

1916
Daniel Gallery, New York, 9 schilderijen en een aantal tekeningen. Voorwoord catalogus Adon Lacroix.

1919
Daniel Gallery, New York, 18 aerografieën, schilderijen en tekeningen en de 10 collages van Revolving Doors.

1921
Librairie Six, Parijs, 35 werken (1914-1921). Teksten catalogus: Aragon, Arp, Eluard, Ernst, Ribemont-Dessaignes, Soupault, Tzara.

1926
Galerie Surréaliste, Parijs, 24 werken (1908-1921). Schilderijen, objecten, collages, Rayografieën.

1927
Recent Paintings and Photographic Compositions, Daniel Gallery, New York. 7 schilderijen, o.a. het portret van Duchamp en het object 'Emak Bakia'.

1928
Du nouveau sous le soleil, Galerie Surréaliste, Parijs.

1929
Galerie Quatre Chemins, Parijs, gouaches en Rayografieën.
Galerie Van Leer, Parijs, 29 werken.

1931
Galerie Alexandre III, Cannes, foto's. Voorwoord catalogus Francis Picabia.

1932
Galerie Chez Dacharry, Parijs, werken van 1929-1932.
Julien Levy Gallery, New York, foto's.
Galerie Vignon, Parijs, recent werk.

1934
Lund Humphries and Co., Londen, foto's.

1935
Wadsworth Atheneum, Hartford, Conn., foto's en Rayografieën.
Lund Humphries and Co., Londen, foto's. Tekst catalogus Ismaye Goldie.
Art Center School, Los Angeles, tekeningen en foto's.
Galerie Adlan, Barcelona, aquarellen en Rayografieën.
Aux Cahiers d'Art, Parijs, schilderijen en objecten.

1936
Valentine Gallery, New York, 36 tekeningen. Voorwoord catalogus Paul Eluard.

1937
Galerie Jeanne Bucher, Parijs, vroege tekeningen (1908-1917), 36 tekeningen voor Les Mains libres (1936-37) en fotografische vergrotingen van détails uit tekeningen.
Voorwoord catalogus Paul Eluard.

1939
Galerie de Beaune, Parijs, 18 recente werken en een aantal tekeningen.

1941
M. H. de Young Museum, San Francisco, tekeningen en Rayografieën van vóór 1930.
Frank Perls Gallery, Los Angeles, 23 schilderijen, aquarellen, tekeningen en Rayografieën.

1943
Santa Barbara Museum of Art, Santa Barbara, Californië, tekeningen en Rayografieën.

1944
Pasadena Art Institute, Pasadena, Californië, 50 schilderijen, aquarellen, tekeningen, Rayografieën en foto's (1913-1944).

1945
Julien Levy Gallery, New York, 26 schilderijen, 10 objecten 'Objects of my Affection', een aantal Rayografieën, aquarellen en tekeningen. Omslag catalogus van Marcel Duchamp, tekst van Man Ray.
Los Angeles County Museum of History, Science and Art, schilderijen, tekeningen, foto's en Rayografieën (1913-1945).

1946
Circle Gallery, Los Angeles, objecten.

1948
Copley Galleries, Beverly Hills, 20 'Shakespearean Equations', 22 'Non Abstractions', 12 schilderijen (1912-1938), overgekomen uit Parijs; een aantal aquarellen, tekeningen, foto's, schaakstukken, boeken. Ter gelegenheid van deze tentoonstelling wordt 'To Be Continued Unnoticed' uitgegeven, twee teksten van Man Ray.

1951
Galerie Berggruen, Parijs, aquarellen, foto's en schaakstukken.

1953
Paul Kantor Gallery, Los Angeles, schilderijen (1913-1924).

1954
Galerie Fürstenberg, Parijs, 15 'Shakespearean Equations', 14 schilderijtjes, kleine schilderijtjes en objecten. Postcriptum catalogus Michel Collinet.

1956
L'Etoile Scellée, Parijs, 30 schilderijen en een aantal objecten. Voorwoord catalogus André Breton.

1959
Mayer Gallery, New York, tekeningen.
Galerie Rive Droite, Parijs en Alexander Iolas Gallery, New York, 36 schilderijen, collages, objecten en een aantal tekeningen (1912-1959). Tekst catalogus van Marcel Duchamp.
Institute of Contemporary Arts, Londen, 71 schilderijen en objecten en een aantal tekeningen, Rayografieën, foto's en boeken (1908-1959). Teksten catalogus Marcel Duchamp en Man Ray.

1960
Esther Robles Gallery, Los Angeles, tekeningen en aquarellen (1912-1946).
Photokina, Keulen, foto's.

1962
Man Ray L'Oeuvre photographique, Bibliothèque Nationale, Parijs, 76 Rayografieën, foto's en documenten. Teksten catalogus Julien Cain en Jean Adhémar.
Galerie Rive Droite, Parijs, recent werk.

1963
LGA-Ausstellung, Stuttgart, Rayografieën 1921-1928.
Cordier & Ekstrom, Inc., New York, schilderijen voor 1950. Tekst catalogus Marcel Duchamp.
Amiens Museum, Amiens, foto's en Rayografieën.
Cavendish Gallery, Londen, 23 schilderijen.
Princeton University The Art Museum, Princeton, N.J., 52 schilderijen en een aantal tekeningen, aquarellen, Rayografieën, schaakstukken, objecten en boeken. Teksten catalogus Patrick J. Kelleher, Carl Belz en Man Ray.

1964
Galleria Schwarz, Milaan, 31 objecten (1920-1964): 'Objects of my affection'. Teksten catalogus Tristan Tzara en Man Ray.

1965
Objects of my affection, Cordier & Ekstrom, Inc., New York, objecten en collages.

1966
Overzichtstentoonstelling Man Ray, Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles, 300 schilderijen, collages, objecten, tekeningen, Rayografieën, schaakstukken en boeken (1908-1965).
Teksten catalogus Jules Langsner, Man Ray, Carl. J. Belz, Paul Eluard, Marcel Duchamp, André Breton, Tristan Tzara en Hans Richter.

1969
Les Invendables, Galerie Alphonse Chave, Vence, 40 werken. Tekst catalogus Man Ray.
Paintings and 'Objets de mon affection', Hanover Galery, Londen, 13 schilderijen, 10 objecten. Tekst catalogus Man Ray.
Studio Marconi, Milaan, 47 schilderijen, aquarellen, tekeningen, objecten en Rayografieën (1919-1959).
Galleria d'Arte 'Il Fauno', Turijn. Tekst catalogus Janus.

1970
Cordier & Ekstrom, Inc., New York, schilderijen.
Galleria La Chiocciola, Padua, 29 schilderijen, aquarellen, objecten, Rayografieën en grafiekbladen. Tekst catalogus Man Ray.
La Ballade des dames hors du temps, Galerie XXème siècle, Parijs, etsen, foto's en Rayografieën.
Galleria del Cavallino, Venetië, etsen.
Galerie Richard Foncke, Gent, litho's.

1971
Obstruction, Galerie Suzanne Visat, Parijs, 23 objecten, 11 schilderijen, tekeningen en grafiekbladen.
Galleria d'Arte 'Il Fauno', Turijn, 18 schilderijen, tekeningen en objecten. Tekst catalogus Hans Richter.
Man Ray 60 anni di libertà, Galleria Schwarz, Milaan, 225 werken tentoongesteld in 3 galeries: Galleria Schwarz, Galleria Milano en Studio Annunciata, schilderijen, collages, aquarellen, tekeningen, objecten, schaakstukken, Rayografieën, foto's, boeken en documenten (1912-1971). Catalogus verzorgd door Arturo Schwarz met teksten van Louis Aragon, Jean Arp, Carl Belz, Pierre Bost, André Breton, Marcel Duchamp, Paul Eluard, Max Ernst, Patrick J. Kelleher, Adon Lacroix, Man Ray, Francis Picabia, George Ribemont-Dessaignes, Arturo Schwarz, Philippe Soupault, Tristan Tzara en Patrick Waldberg.

groepstentoonstellingen

1916
Forum Exhibition of Modern American Painters, Anderson Galleries, New York.

1917
Society of Independent Artists Exhibition, Grand Central Palace, New York.

1922
Salon Dada, Exposition Internationale, Galerie Montaigne, Parijs.

1925
Eerste surrealistische tentoonstelling, Galerie Pierre, Parijs. Arp, De Chirico, Ernst, Masson, Mirò, Picasso en Man Ray.

1926
Tweede surrealistische tentoonstelling, La Galerie Surréaliste, Parijs. Arp, De Chirico, Duchamp (Rrose Sélavy), Ernst, Masson, Mirò, Picabia, Picasso en Man Ray.
International Exhibition of Modern Art, georganiseerd door de Société Anonyme, Brooklyn Museum of Art, Brooklyn, New York.

1929
L'Exposition Surréaliste, Galerie Pierre Colle, Parijs.

1930
Collage, Galerie Goemans, Parijs. Werk van Arp, Braque, Dali, Duchamp, Ernst, Gris, Magritte, Man Ray, Picabia, Picasso en Tanguy.

1932
Exposition Rétrospective Dada, 1916-1932, Galerie de l'Institut, Parijs.
Surrealist Exhibition, Julien Levy Gallery, New York. Werk van Dali, Ernst, Picasso, Pierre Roy en Man Ray.

1935
Dessins surréalistes, Galerie Aux Quatre Chemins, Parijs.

1936
International Surrealist Exhibition, New Burlington Gallery, Londen. Werk uit 14 landen; ook afrikaanse-, pre-colombiaanse- en polynesische kunst: 'found objects' (natuurlijke en door de mens gemaakte) en werk van surrealisten.
Fantastic Art, Dada, Surrealism, The Museum of Modern Art, New York.

1937
Trois peintres surréalistes, Palais des Beaux-Arts, Brussel. René Magritte, Yves Tanguy en Man Ray (met 33 werken).

1938
Exposition Internationale du Surréalisme, Galerie Beaux-Arts, Parijs.
Internationale tentoonstelling van het surrealisme, Galerie Robert, Amsterdam.
Surrealist Paintings, Drawings, Objects, London Gallery, Londen.

1947
Abstract and Surrealist American Art, The Art Institute of Chicago.

1948
Schools of 20th Century Art, Modern Institute of Art, Beverly Hills, Californië.

1951
Abstract Painting and Sculpture in America, The Museum of Modern Art, New York.

1956
Trois peintres surréalistes: Max Ernst, Man Ray, Dorothea Tanning, Musée de Tours, Tours. 21 werken van Man Ray.

1957
Exposition Dada, Galerie de l'Institut, Parijs. Op deze tentoonstelling wordt zijn metronoom 'Objet à détruire' vernield. De nieuwe versie die hij maakt heet 'Indestructible Object' (zie cat. nr. 152).

1958
Dada/Dokumente einer Bewegung, Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen, Kunsthalle, Düsseldorf.

1958/59
Dada, Stedelijk Museum Amsterdam.

1959
Exposition Internationale du Surréalisme, Galerie Daniel Cordier, Parijs.

1961
The Art of Assemblage, The Museum of Modern Art, New York.
Biennale van de Fotografie, Venetië (gouden medaille).

1964
Le Surréalisme: Sources - Histoire - Affinités, Galerie Charpentier, Parijs.

1965
Aspekte des Surrealismus, Galerie d'Art Moderne, Bazel.

1966
Exposition Dada, Musée National d'Art Moderne, Parijs; Kunsthaus, Zürich; Civico Padiglione d'Arte Contemporanea, Milaan.

1966
Dada, Moderna Museet, Stockholm.
Dada, Genève.

1966/68
Reizende Dada tentoonstelling 1916-1966, georganiseerd door het Goethe Institut. O.a. Rome en Tokio.

1966/67
Le Surréalisme, Musée de Tel Aviv, Tel Aviv.

1967/68
Le Muse Inquietante, maestri del Surrealismo, Galleria Civica d'Arte Moderna, Turijn.

1968
Dada, Surrealism and their heritage, The Museum of Modern Art, New York.

1970
The poetic image, Hanover Gallery, Londen.
Surrealism ?, Moderna Museet, Stockholm; Göteborg; Sundsvall; Malmö.
Surrealismo, opere grafiche e documentazione, Galerie Rive Gauche, Rome.

1971
Surréalisme, Galerie des Beaux-Arts, Bordeaux.

herkomst foto's en clichés

Attilio Bacci, Milaan: 22, 98, 103, 112, 123, 130, 188

Enrico Cattaneo, Milaan: 11, 17, 28, 68, 83, 95, 96, 102, 104 107, 113, 120, 127, 131, 235, 240, 242, 244, 247

Geoffrey Clements, Staten Island, N.Y.: 5, 24, 26, 37, 66, 72, 87, 167, 168

Jacqueline Hyde, Parijs: 54

Hanover Gallery, Londen: 23, 36, 71, 93

M. Loobuyck, Antwerpen: 231

Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles: 138, 139

Galleria Schwarz, Milaan: 2, 13, 15, 60, 74, 88, 91, 97, 116, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 173, 179, 180, 182, 186, 187, 189, 190, 193, 197, 198, 202, 207, 216, 221, 223, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 292

Locksley Shea Gallery, Minneapolis: 171

Antonia Mulas, Milaan: 218

The Museum of Modern Art, New York: 8

Service de Documentation Photographique des Musées Nationaux, Parijs: 12

Eric Pollitzer, Garden City Park, N.Y: 170

Nathan Rabin, New York: 29f, 29h, 29i, 29j

Man Ray, Parijs: 4, 10, 18, 19, 49, 273

Naomi Savage, Princeton: 6, 9, 27, 40, 41, 45, 79, 94, 101, 108, 129, 169

Eileen Tweedy, Londen: 34, 90

Dick Wolters, Rotterdam: 191, 211

De tentoonstelling werd opgezet door Renilde Hammacher-van den Brande, hoofdconservator van de afdeling Moderne Kunst.
Bij het uitvoeren van de plannen, zowel als bij het samenstellen van de catalogus werd zij voor een belangrijk aandeel terzijde gestaan door Liesbeth Brandt Corstius, conservator van de afdeling Moderne Kunst.
Het secretariaat van de tentoonstelling en voor de catalogus berustte bij Els van der Graaf en Ans Visser.
De heer W. A. A. Wilson maakte een ontwerp voor het tentoonstellen van de objecten.
De catalogus werd gedrukt door de Gemeentedrukkerij te Rotterdam, die ook de typografie verzorgde.

Je n'ai
jamais
peint un
tableau
recent

man Ray
1969